

C *rònica i memòria.*
Textos històrics
de Martí de Vicianà el Vell



Edició a cura de
Joan Iborra

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

2018

f *onts històriques valencianes*

C*rònica i memòria.*
Textos històrics
de Martí de Viciàna el Vell

*C*rònica i memòria.
Textos històrics
de Martí de Vicianà el Vell



Edició a cura de
Joan Iborra

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

•
2018

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

Aquesta edició s'ha desenvolupat dins el marc del projecte d'investigació
FF12017-83960-P «La cultura literaria medieval y moderna
en la tradició manuscrita e impresa (VI)»,
finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.



Aquesta obra està sota una Llicència Creative Commons
Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional.

© Joan Iborra Gastaldo, 2018

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2018

Il·lustració de la coberta: «Batalla de Nájera»,
Manuscrit de les Cròniques de Jean Froissart (segle XIV).
Biblioteca Nacional de França.

Disseny de la col·lecció: J.P.

Maquetació: Immaculada Mesa

ISBN: 978-84-1118-033-7

<http://dx.doi.org/10.7203/PUV-OA-033-7>

Edició digital

Cròniques, cataclismes i memòria local

Quan transcrivíem el *Libro tercero* de Martí de Viciania, una anotació indicativa de la font usada en la llegenda carolíngia de la divisió del principat de Catalunya passà a formar part inconscient de la memòria subjectiva: «Y según una historia antigua catalana está repartida la tierra en esta manera». Temps avenir hi tornaria de forma intermitent. L'apunt hi sojornà llarg temps fins a desenvolupar-se amb fermesa.

L'any 1979 José Hinojosa edità una crònica breu pertanyent al fons de l'Arxiu de la Seu de València, ms. 676, sota el títol *Crònica de Pere Maça*, d'evident relació amb els textos cronístics de Martí de Viciania el Vell que editem ara.¹ El 1983, Josep Perarnau escriví un breu article sobre les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya amb el matrimoni de Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó a partir d'un document relligat en un còdex de la Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial.² En aquest escrit, Perarnau observava un paral·lelisme evident entre la redacció que Martí de Viciania feia a la seua crònica de la divisió de Catalunya en dotzenes i el contingut d'un text manuscrit del còdex escurialenc d.III.2 que podem relacionar amb l'anotació descrita.³ Dins el mateix any, Maria Luisa Cabanes edità uns *Anales valencianos*, transcripció d'un text anònim servat a la Biblioteca Gregori Maians del Reial Col·legi del Corpus

¶¹ *Crònica de Pere Maça*, edició, introducció, notes i índex de José Hinojosa Montalvo, Universitat de València, València, 1979. En realitat aquesta crònica és fragmentària i pertany a una crònica universal probablement valenciana de la primera meitat del segle XV, inèdita encara, conservada a la Biblioteca Nacional de Madrid sota la signatura ms 17711, cf. Maria TOLDRÀ: «La prosa històrica» i «Historiadors del segle XV», dins Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*,

III: Lola Badia (dir.), *Literatura medieval (III)*. Segle XV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Barcino-Ajuntament de Barcelona, 2015, pp. 163-190.

¶² Josep PERARNAU i ESPELT: «Les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya en un manuscrit del valencià Rafael Martí de Viciania», *Arxiu de Textos Catalans*, 2 (1983), pp. 357-361. ¶³ i Martí DE VICIANA: *Libro tercero de la crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, edició a cura de Joan Iborra, València, PUV, 2002, p. 63.

Christi de València, ms. BAHM. Segons l'autora es tracta de la còpia d'uns annals originals que es conservaven dins la biblioteca maiansiana, els quals «debió escriure entre 1455 i 1481».⁴ Fora d'aquest context cronístics, dos autors s'aproximaren des d'àrees distintes al manuscrit escurialencs per editar dos textos continguts dins d'aquest còdex. Es tracta d'Antoni Ferrando Francés que estudià el *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*, un text traduït del llatí al català per l'avi de l'historiador Martí de Vicianà, i Jaume Riera i Sans, que transcriví i edità el *Llibre de virtuoses costums*, copiat tot seguit al comentari aristotèlic anterior.⁵

Inspeccionat el còdex i coneguts els antecedents anteriors, la revisió de la crònica de Martí de Vicianà el Vell s'imposà perquè obria un ventall de possibilitats historiogràfiques que s'allunyaven força del tòpic amb què Hinojosa qualificà la historiografia valenciana baixmedieval: «escasa y poco original».⁶ Certament que no atenyia la qualitat i excepcionalitat de les cròniques medievals catalanes, però durant el segle XV es produí a València una prolífica circulació de materials històrics i llegendaris de la qual és exemple el còdex de Vicianà el Vell, la *Crònica* de Melcior Miralles i d'altres manuscrits avui encara inèdits.⁷ Atesa la complexitat dels documents cronístics que contenia aquest còdex, obrírem un període de reflexió a fi de valorar la possibilitat d'editar els textos més adients. Tanmateix, vist que el còdex es divideix en tres seccions, una en llengua castellana que obri el manuscrit, una altra en llengua catalana i una part final escrita en llatí, probablement unida per l'enquadernador, optarem per editar i estudiar tots els textos escrits en català amb la intenció de publicar-los conjuntament dins d'una mateixa obra.

Aquest còdex ha estat objecte d'una polèmica historiogràfica causada perquè diversos tractadistes de la família i l'obra de Martí de Vicianà havien atribuït la crònica a l'historiador de Borriana en un evident anacronisme. Antoni Ferrando, a l'hora d'estudiar i publicar el *Comentari a l'Esconòmica d'Aristòtil*, s'adonà de la confusió i posà ordre en aquell garbuix de contradiccions sobre ambdós autors i la crònica manuscrita de l'Escorial, a l'hora que demostrava documentalment que l'autoria de la traducció aristotèlica corresponia a Martí de Vicianà el Vell, avi del cronista.⁸ Anteriorment, José Maria Torres havia arribat a la conclusió

¶⁴ *Anales valencianos*, estudi preliminar, edició i índex de Maria Luisa Cabanes Catalá, Saragossa, Anubar, 1983, pp. 5-6. ¶⁵ Martí DE VICIANA: *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*, edició a cura d'Antoni Ferrando, Barcelona, Edicions del Mall, 1982 i *Llibre de virtuoses costums*, edició a cura de Jaume Riera i Sans, Barcelona, Edicions del Mall, 1987. ¶⁶ *Crònica de Pere Maça...*, op. cit., p. 9. ¶⁷ El ms 17711 de la Biblioteca Nacional de Madrid és un bell exemple d'aquesta circulació que conté elements de contacte amb les cròniques valencianes del segle XV. Actualment treballem en

l'edició i estudi d'aquest manuscrit. ¶⁸ Martí DE VICIANA: *Comentari...*, op. cit., pp. 9-12. Tot i que encara no s'ha escrit una biografia de Martí de Vicianà el Vell, hi existeixen una sèrie d'autors que s'han aproximat al personatge, potser des d'una òptica escariada, a través del seu nét l'historiador Martí de Vicianà, autor de la *Crònica de la ínclita i coronada ciudad de Valencia...*, op. cit., cf. Joan RODRÍGUEZ CONDESA: *Rafel Martí de Vicianà (Estudi biobliogràfic)*, València, 1911, Borriana, 2003; Vicente FORNER TICHELL: *Familia de los Vicianà*, València, 1922, Borriana, 2002; Ángel

que l'únic Vicià que podia haver traduït l'*Econòmica* d'Aristòtil era Martí de Vicià el Vell, autoria adoptada per d'altres autors.⁹

Entre els diversos papers relligats dins el mateix volum s'aprecia la voluntat de materialitzar la idea d'anotar les experiències viscudes, narrades per altri o bé conegudes a través dels escrits, a fi de tenir una còpia més o menys fidel del món en què havia viscut l'autor o els seus antecessors. Tanmateix, ens confessem incapaços d'inferir si la intenció de l'autor o de l'escrient consistia a divulgar la còpia públicament o es reservava exclusivament per a un ús familiar, com sembla desprendre's d'aquest còdex. És tot just aquest darrer punt el més aproximat al propòsit del redactor perquè, a partir del regnat d'Alfons el Magnànim, assistim a una incursió en la vida política de la ciutat i regne de València amb anotacions cada vegada més relacionades amb el batec quotidià, en la línia expressada per Escartí de partir d'interessos universals per acabar informant de notícies de caràcter local o regnicola.¹⁰ El dietari anota prioritàriament les notícies de qualsevol matèria que arribaven a la ciutat, majoritàriament procedent de les activitats bèl·liques i diplomàtiques d'Alfons el Magnànim. Llavors, València havia esdevingut 'cap e mare de tot lo regne' i destinatària de correus i missives importants que afectaven el govern del regne i de la corona.¹¹

Cal prendre certa cautela davant aquests apunts perquè, tot i pertànyer a la mateixa mà, narra uns fets anteriors al naixement de Martí de Vicià, amb especial dedicació al temps en què la guerra amb Castella, l'any 1429, adquiria un gran bel·licisme. El cronista escriu amb una fidelitat al relat històric realment sorprenent.¹² De fet l'autor detalla en un apunt que: «Lo primer fill agué nom don Alfonso, lo qual es huy rey d'Aragó per eser mort lo pare, lo rey don Fe-

SÁNCHEZ GOZALBO: *Els Vicià i la nostra literatura*, València, Publicacions dels cursos de Llengua i Literatura Valenciana de lo Rat Penat, núm. 12, 1963; José María DOÑATE SEBASTIÀ: «Aportación al estudio de los Vicià, *Saitabi*, XV (1965), pp. 59-72, Martí DE VICIÀ: *Crónica de la ínclita i coronada ciudad de València*, estudi preliminar de Sebastián García Martínez, València, Universitat de València, 1983, vol. 1. Antonio Ferrando Francés és potser l'autor que més s'ha acostat a la biografia d'aquest personatge, cf. Martí DE VICIÀ: *Comentari...*, *op. cit.*, pp. 9-12; «De la tardor medieval al Renaixement: aspectes d'una gran mutació sociolingüística i cultural a través dels Vicià», *Miscel·lània homenatge a Rafael Martí de Vicià en el V centenari del seu naixement 1502-2002*, Borriana, Ajuntament de Borriana, 2002, pp. 21-35 i *Caplletra*, 34 (2003), pp. 31-53. ¶⁹ J. M. TORRES: «Advertencia al lector», *Segunda parte de la Crónica de Valencia*, València, Sociedad Valenci-

ana de Bibliófilos, 1881, pp. XIII-XIV, reimpressa per Librerías París-Valencia, València, 1980. Tomàs Martines repassa la trajectòria d'aquesta confusió i confirma l'autoria del copista Blay per a dues obres, l'*Econòmica* d'Aristòtil i el *Llibre de bones costums* de Sèneca, cf. Tomàs MARTINES: «Remarques a l'edició a cura de dues traduccions de Martí de Vicià», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 1 (1990), pp. 87-94. ¶¹⁰ Vicent Josep ESCARTÍ: «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX», *Manuscrits*, 28 (2010), p. 187. ¶¹¹ En temps de redacció del dietari, durant el Quatrecentès valencià, la ciutat ressaltava com un dels centres més importants del Mediterrani, amb un port d'intensa activitat i relacions marítimes importants, cf. Antoni FURIÓ: «València "cap e mare de tot lo regne"», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 80/81 (2015), pp. 149-179. ¶¹² Martí de Vicià degué nàixer abans de 1440-1445, cf. *Comentari...*, *op. cit.*, p. 9.

rando», de la qual afirmació deduïm que el dietari fou escrit en temps del regnat d'Alfons el Magnànim. Aquesta circumstància fa pensar en l'existència d'un altre manuscrit d'autoria inconeguda del qual aquest seria una simple còpia vist que els apunts s'interrompen bruscament l'any 1437, quan Martí de Vicianà el Vell probablement encara no havia nascut. Verdaderament no ens sentim capaços de detectar la idea preconcebuda de transcendir l'espai merament personal per encastar-se dinàmicament en l'interès oficial de conservar la memòria històrica de la ciutat i regne.¹³ Més aïnes semblen una sèrie d'anotacions de caire historicista copiades o fetes copiar per Martí de Vicianà el Vell amb la intenció de formar un volum amb aquells documents que per vies diferents havien arribat a la família i transmetre'ls als descendents. Almenys això és el que entenem de la nota autògrafa de Martí de Vicianà amb què principia el manuscrit: «A 19 de juny de 1535, yo, Rafel Martí de Vicianà, haguí lo present libre de la senyora dona Ysabel Pasqual e de Vicianà» de la qual es desprén l'existència, almenys, de tres generacions de possessors.

ELS TESTIMONIS MANUSCRITS

A. Ms. d-III-2. San Lorenzo del Escorial. Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo del Escorial. Títol: M. COMPEN. MORA. PHIL. H. Lletra del segle XV. Enquadernació del Escorial, ff. 203 (= I + 2 + 1-197 + III), 278 × 208 mm. Escrit de diverses mans del s. XV (ff. 1-148) i cursiva per una mà del s. XVI, personal i notarial (ff. 149-197); foliació moderna a tinta amb restes d'altres numeracions antigues. Textos en català, castellà i llatí.¹⁴

Bibliografia

ANTOLÍN, Guillermo (O.S.A.): *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, vol. I, Madrid, Imprenta Helénica, 1910-1923, p. 463.

BITECA: manid 2064, [en línia], <<http://pb.lib.berkeley.edu/saxon/SaxonServlet?source=BITECA/Display/2064MsEd.xml&style=BITECA/templates/MsEd.xsl&gobk=http%3A%2F%2Fpb.lib.berkeley.edu%2Fxtf%2Fsearch%3Fmode%3Dphilobiteca%26city%3Dbarcelona%26text-join%3Dand%26mode%3Dphilobeta%26browseou>>.

¶ ¹³ Cf. Vicent Josep ESCARTÍ: «Notícia sobre la literatura memorialística...», *op. cit.*, pp. 181-205.

¶ ¹⁴ D'aquest manuscrit s'han publicat tres textos íntegres, cf. Martí de VICIANA: *Comentari...*, *op. cit.*; una traducció del *Liber de moribus*, de Sèneca feta per Martí de Vicianà, cf. SÈNECA: *Llibre de*

virtuoses costums..., *op. cit.* i un petit fragment inclòs al manuscrit que tracta escadusserament els capítols matrimonials entre Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó, cf. Josep PERARNAU I ESPELS: «Les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya...», *op. cit.*

- BENAVENT, Júlia: *Biblioteca dispersa. Manuscrits i incunables valencians dels segles XIV al XVII*, València, Diputació de València, 2007, p. 358.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni: «De la tardor medieval al Renaixement: aspectes d'una gran mutació sociolingüística i cultural a través dels Vicià», *Caplletra*, 34 (2003), pp. 31-52, [en línia], <<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/12715530801386074198846/210351.pdf>>.
- MARTINES, Tomàs: «Remarques a l'edició a cura de dues traduccions de Martí de Vicià», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura*, 1 (1990), pp. 87-94 [en línia], <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/4973/dues_traduccions.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
- SÉNECA: *Llibre de virtuoses costums: traducció del «Liber de moribus», per Martí de Vicià (segle XIV)*, edició a cura de Jaume Riera i Sans, Barcelona, Edicions del Mall, 1987.
- VICIÀ, Martí de: *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*, edició a cura d'Antoni Ferrando Francés, Barcelona, Edicions del Mall, 1982, pp. 6-9.
- ZARCO CUEVAS, Julián (O.S.A.): *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid, 1932, pp. 25-29, núm. 34-53.
- *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial*, Madrid, 1924, t. I, pp. 113-114.

B. Ms. 13208. Madrid. Biblioteca Nacional. Títol: *Copia de varios manuscritos catalanes de la Biblioteca San Lorenzo de El Escorial*. Any 1779. Paper, enquadernació holandesa, llom de pell amb nervis, ff. 275, 315 × 215 mm. Còpia feta per Francisco Pérez Bayer; textos en català, notes del copista en castellà.

Bibliografia

- BITECA, manid 2091, [en línia], <<http://pb.lib.berkeley.edu/saxon/SaxonServlet?source=BITECA/Display/2091MsEd.xml&style=BITECA/templates/MsEd.xsl&gobk>>=
- DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús: *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Biblioteca Nacional, Madrid, 1931, pp. 84-85.
- VICIÀ, Martí de: *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*, edició a cura d'Antoni Ferrando Francés, Barcelona, Edicions del Mall, 1982, pp. 6-9.

CONTINGUT I SELECCIÓ

El còdex d.III.2 consta de diversos textos relligats que es relacionen històricament amb la Corona d'Aragó, dels quals se n'han editat tres, *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*, editat per Antoni Ferrando Francés; el *Llibre de virtuoses costums*, a

cura de Jaume Riera i Sans i els «Capítols fermats entre lo compte de Barchinona e la infanta dona Patronil·la, reyna d'Aragó», transcrit per Josep Perarnau.¹⁵ Hi apareixen escrits uns 'motius' atribuïts a Pere el Cerimoniós que foren copiats per dos tractadistes, Romeu Figueras i Gabriel Llabrés, que abordaren el text a partir de la còpia que en féu Pérez Bayer.¹⁶ La resta dels documents ha romàs inèdita fins avui. Vista la importància dels textos inclosos dins el manuscrit i l'elevat interès historiogràfic que mantenen, hem optat per editar els documents escrits en català inclosos al còdex que no havien estat objecte d'estudi anterior perquè servaven informació destacada de l'època. Hem d'assenyalar que l'edició dels textos l'hem ajustada a l'ordenació existent al còdex d'ençà que fou relligat, malgrat que hi aparega certa dissonància cronològica. Els escrits que editem, encapçalats per una nota autògrafa de l'historiador Rafael Martí de Viciana, són els següents:

- I. *Senyals del cel: eclipsis i cometes*, ff. 115v-116r. Una relació dels fenòmens astronòmics apareguts durant un període de vuitanta anys establert entre 1408 i 1488.
- II. *Senyals de dagnació i reprovació de Remigi*, f. 122r. Fragment molt breu d'una obra piadosa atribuïda a Remigio di Girolami.
- III. *Dotalia de Catalunya*, ff. 123r-125v i 126r-129r. Una variant de la llegenda dels nou barons de la fama que transcriu un document de donació del principat de Catalunya a Ramon Berenguer, seguit d'una extensa enumeració de nobles, territoris, ciutats, rius i cases de paratge la relació de les quals apareix al manuscrit fragmentat en diverses parts. Es tracta d'un text reproduït per diverses cròniques baixmedievals.
- IV. El *Libre de Cidrach*, ff. 125v-126r. Una espurna extremadament concisa del *Libre de Sidrach*, una mena de tractat oriental que tingué molta difusió durant els segles catorze i quinze.
- V. *Ordenació feta en les corts generals de Monçó*, f. 126r. Un extracte lacònic d'un probable acord de les corts realitzades a Monçó l'any 1362 o 1376.
- VI. *Motius que foren fets per Pere el Cerimoniós* f. 129r. Una sèrie de textos paremiològics que s'han atribuït sense fonament al rei Pere el Cerimoniós inclosos dins la poesia popular satírica que es dediquen els habitants de localitats veïnes.

¶ ¹⁵ Cf. Martí DE VICIANA: *Comentari a l'Escnònica...*, *op. cit.*; SÈNECA: *Llibre de virtuosos costums...*, *op. cit.* i Josep PERARNAU I ESPELS: «Les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya...», *op. cit.* ¶ ¹⁶ Cf. Josep ROMEU I FIGUERAS: *Corpus*

d'antiga poesia popular, Barcelona, Barcino, 2000, p. 68 i Gabriel LLABRÉS: «Motius del rei en Pere (IV)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Lulilana*, octubre de 1891, pp. 143-144, reproduït a *La veu de Catalunya*, 42 (1891), pp. 545-546.

- VII. *La cerimònia que's fa com lo comte de Barchanona se va coronar a Çaragoça*, ff. 129v-130v. Es tracta d'una versió del ceremonial usat pels reis aragonesos en la coronació saragossana que divergeix del ritual descrit a la *Crònica* de Ramon Muntaner per a Alfons el Benigne però que s'acosta al relat fet per Carbonell de la coronació de Martí l'Humà a Saragossa.
- VIII. *De les corts generals e de sa ordenació*, f. 130v. L'ordre en què seuen els tres braços durant la realització de les corts generals de la Corona d'Aragó.
- IX. *Capítols fermats entre lo compte de Barchinona e la infanta dona Patronil·la, reyna d'Aragó*, ff. 130v-131r. Probablement és un testimoni sense pairó de les capitulacions matrimonials pactades entre Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó, pendents encara d'estudi.
- X. *En nom de Jesuchrist*, ff. 131r-138r. Una crònica medieval que d'acord amb la tendència historiogràfica del moment, comença amb la creació del món per a finir durant el regnat d'Alfons el Magnànim. Centrada bàsicament en la Corona d'Aragó, reporta unes informacions inèdites sobre la ciutat de València i el regne entre 1417 i 1437.
- XI. *Aquestes són les canòniques de tots los reys d'Aragó*, ff. 138r-144r. Relació dels monarques que regnaren al regne d'Aragó i després a la Corona d'Aragó des d'Ènnec de Navarra fins a Alfons el Magnànim dividit en dues parts, el regnes compartits entre Navarra i Aragó fins al regnat de Sanç Garcés III i els reis d'Aragó des de Ramir I fins a Alfons el Magnànim.
- XII. *Qüestió moguda entre los embaixadós del rey de Castella e los misatgés o embaixadós del rey d'Aragó*, ff. 144v-145r. Comparació dels bisbats i arquebisbats de la Corona d'Aragó i de Castella en temps del concili de Constança, 1414-1418, on fou depositat Benet XIII, el papa Luna.
- XIII. *Abadiats i priorats de Catalunya*, ff. 145v-146r. Inventari dels abadiats i priorats del principat de Catalunya.
- XIV. *Ordres i nobles de Castella*, ff. 146v-147r. Una relació dels mestres, priors, ducs, marquesos, comtes, cases i oficis del regne de Castella.
- XV. *Ciutats i cavallers que anaren a Valladolid a retre homenatge a Carles I*, ff. 146v-147v. Una taula molt posterior en el temps als altres escrits amb les ciutats i nobles que acudiren a Valladolid l'any 1518 amb algunes anotacions a peu de pàgina sobre l'acte, mutilades immisericordement per l'enquadernació.
- XVI. *Grans d'Aragó i de València*, f. 147v. Una relació de les famílies nobles més importants dels regnes d'Aragó i València.

ELS ESCRITS HISTORIOGRÀFICS

La major part dels textos inclosos en aquesta edició pertanyen a fragments d'altres documents escrits o a traduccions que hem ressenyat a peu de pàgina en cadascun d'ells, per la qual cosa resulta sobrer repetir la pertinença a l'original o a la còpia. Tanmateix, dins el còdex hi coexisteixen tres textos històrics en forma d'annals que cronològicament i de forma molt succinta relaten uns esdeveniments molt concrets d'un període de la història, especialment dedicats a la Corona d'Aragó, que s'estenen des de la dotalia de Carlemany a Alfons el Magnànim. Es tracta de tres documents exempts, sense connexió interna entre ells, tret d'anar relligats dins el mateix volum, els dos darrers copiats un a continuació de l'altre.

El primer text, que ocupa els ff. 123r-129r, és una variant de la llegenda dels nou barons de la fama, de la qual tan sols es relata la divisió de Catalunya per Lluís el Piadós. S'hi inclou un document apòcrif recollit per diverses cròniques medievals que dona Catalunya a un Ramon Berenguer, nebot de Carlemany al text, datat l'any 808. S'hi relacionen les ciutats, els comtats, els vescomtats, els rius «capdals», els territoris, les vegueries, les baronies, les cases dels comdors i una llarguíssima relació de cases de paratge, d'acord amb un model resseguit per les cròniques citades.¹⁷ La relació s'interromp bruscament a mitjan del f. 125v per transcriure un brevíssim fragment del *Libre de Cidrac*, continua l'enumeració de cases de paratge i es torna a interrompre per incloure el fragment d'una ordenació feta a les corts de Monçó per a protegir reis i prínceps. Al f. 126v continua la relació de cases de paratge fins a la primera columna del f. 129r on es clou la llista.¹⁸

A meitat del foli 131r s'inscriuen, sota l'epígraf «En nom de Jesuchrist», uns annals històrics que s'inicien amb el començament del món fins arribar al regnat d'Alfons el Magnànim. La primera part es tracta d'una còpia, directa i quasi literal del *Cronicó de Perpinyà* que s'estén fins a l'any 1265 quan, segons el cronista, Jaume I prengué la ciutat de Múrcia.¹⁹ A partir d'aquesta data, ambdues cròniques se separen temàticament. El *Cronicó de Perpinyà* s'estén fins a l'any 1284 mentre que el manuscrit escurialenc continua la introducció d'apunts fins a 1437.²⁰

En aquesta part s'hi troben escrites algunes anotacions coetànies que no apareixen al *Cronicó*, com la fundació de l'orde del Cister, datada el mes d'abril de

¶¹⁷ Molt similar amb algunes variacions a la relació continguda a Berenguer DE PUIGPARDINES: *Sumari...*, op. cit., pp. 88-89 i a Melcior MIRALLES: *Crònica i dietari...*, op. cit., p. 101. ¶¹⁸ Cf. Miquel COLL I ALENTORN, *Llegendari...*, op. cit., pp. 7-50 i Pere QUER I AIGUADÉ: «L'adaptació catalana de la *Historia de rebus Hispaniae...*», op. cit., pp. 365-372. ¶¹⁹ Cf. *Cronicó de Perpinyà...*, op. cit.,

pp. 10-17. Tant el *Cronicó* com el text editat coincideixen en la data de 1265 per anotar l'entrada de Jaume I a Múrcia, d'acord amb l'estil florentí de l'any de l'Encarnació. Data que es correspon a l'any 1266 del nostre còmput. ¶²⁰ Els *Anales* arriben fins a l'any 1248 a partir de la qual data s'introdueix una «Genealogia dels reis de la Corona d'Aragó», *Anales...*, op. cit., pp. 12-13.

1109 a les 12 hores, la mort de Violant d'Hongria o l'epidèmia de disenteria de 1270 que sentencià les tropes de la vuitena croada. Als apunts que segueixen, l'autor introdueix uns aclariments a les succintes anotacions que amplien la informació aportada per la font, com el cas de la mort de Pere el Gran, a qui anomena «lo petit Alexandre». La crònica no segueix una línia cronològica continuada sinó que s'obvien alguns regnats o bé tan sols s'hi escriu alguna anotació esparsa. De fet, en set apunts s'hi ateny el Compromís de Casp amb una interessant referència a la batalla del Codolar, decisiva per al devenir del casal de Barcelona.

Amb una primera i llarga notícia datada el 23 de març 1417, Dimecres Sant, sobre l'ambaixada que Catalunya féu al rei Alfons el Magnànim, que llavors sojornava a València, a fi de tractar la insatisfacció catalana derivada de les corts de 1416, assistim a l'inici d'un dietari polític, de vegades succint, de vegades expressiu, amb notícies abundants sobre els fets que afectaven al regne i a la ciutat de València. Aquesta part dels annals acull un període de temps proper als vint anys, des de 1417 fins a 1437, any en què romperen les corts catalanes a Molins de Rei. Una circumstància que ens du a la memòria la seqüència estroncada del capítol de Tomic dedicat a aquest tema.²¹ El dietari recull algunes notícies, bàsicament polítiques, especialment les procedents de la guerra amb Castella del bienni 1429-1430, en què les incursions valencianes en terres castellanques, i a l'inrevés, causaven nombroses morts, danys materials i ocupacions de places i castells.

Una preocupació latent dins els escrits del cronista fou resseguir les accions marítimes d'Alfons el Magnànim i les tenses relacions mantingudes amb Gènova. L'autor dedica una ampla informació a tractar la derrota de Ponça, de la qual relaciona els cavallers captius distribuïts pels territoris de procedència, les naus preses pels genovesos i les que pogueren escapar de la desfeta de l'estol reial.

A continuació, dins el mateix foli en què fineixen els anys anterior, f. 138r, s'inscriu una crònica numerada dels reis compartits per Navarra i Aragó i posteriorment una altra numeració amb la llista dels reis del regne d'Aragó i posteriorment, a partir de Ramon Berenguer IV, de la Corona d'Aragó que s'allarga fins el f. 144v. El text s'aixopluga sota un epígraf ben descriptiu: «Aquestes són les canòniques de tots los reys d'Aragó» i pretén ordenar numèricament els monarques d'ençà de la creació del regne d'Aragó fins al rei Alfons Magnànim. Més aïnes es tracta d'una mena de recordatori de qui eren els reis, les esposes que prengueren i els fills que en descendiren. El cronista copia l'estil maldestre de les cròniques resumides, tot i que ocasionalment hom aporta alguna informació complementària. Cada capítol indica el número que ocupa en la dinastia reial, el nom del monarca, l'esposa o esposes, alguna gesta si s'escau, els noms dels fills, l'hereu de la corona, la data de la mort i el lloc de soterrament. Una forma de

¶²¹ Cf. Pere TOMIC: *Històries e conquestes...*, op. cit., p. 283.

relatar aquests regnats molt similar a d'altres cròniques baixmedievales que podem comprovar fàcilment als *Gesta comitum*, a la *Crònica de Sant Joan de la Penya* o a Pere Tomic i les *Històries e conquestes*. Fins al regnat de Pere el Cerimoniós podem afirmar que es tracta d'una còpia bastant fidel de la nòmina de reis d'Aragó escrita per Melcior Miralles amb certs empelts explicatius. A partir del rei Pere, la crònica viciana se'n desvincula i segueix un altre relat fins al rei Alfons el Magnànim, un capítol ben curt escrit en present, senyal que fou redactat durant aquest període històric. Hem d'indicar que tot i la còpia del text de Miralles és molt aproximada, tots dos textos difereixen en la numeració dels monarques. Viciana comença el còmput amb Ènnec I de Pamplona, el fineix amb el rei Sanç Garcés, el reinicia amb Ramir I i el fineix amb el Magnànim sense interrupcions, mentre que Miralles diferencia entre reis d'Aragó *ante-unionem* fins a Ramir el Monjo, desé rei, els comptes de Barcelona fins a Ramon Berenguer IV, darrer compte, i els reis d'Aragó, per a la relació dels quals reprén la numeració a partir de l'onzè rei, és a dir, Alfons el Cast, segons el seu compte.

Aquests tres textos mantenen un contacte molt elevat amb la *Crònica* de Melcior Miralles perquè se serveixen d'un material històric similar, tot i que no guarden la mateixa ordenació textual. De fet, amb certes variants, ambdós còdex comparteixen contingut en la dotalia de Catalunya, la coronació dels reis, l'ordre com deuen seure en corts, els reis d'Aragó i una taula comparativa dels arquebisbats i bisbats de les terres de la Corona d'Aragó i de Castella relacionada amb el concili de Constança.²²

CRITERIS D'EDICIÓ

Per a realitzar la transcripció dels textos seleccionats del manuscrit d.III.2 de la biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo del Escorial hem seguit els següents criteris d'edició: hem respectat escrupolosament el text i les vacil·lacions ortogràfiques típiques de l'època. Hem regularitzat l'ús de *c* davant les vocals <e>, <i> i ç davant <a>, <o> i <u>, d'acord amb la normativa actual. Les consonants dobles a principi de mot les transcrivim senzilles, enmig del mot les respectem. Els numerals els hem reproduït en xifres romanes o aràbigues, d'acord amb el recurs usat al text. Suprimim els punts que precedeixen i tanquen les xifres. Les majúscules i les minúscules les regularitzem d'acord amb la normativa actual. La unió i separació de mots segueixen les regles acadèmiques. Hem seguit les pautes habituals en l'ús de la puntuació. La dièresi i l'accent les apliquem d'acord amb les regles de la gramàtica normativa, fins i tot els mots en

¶²² Cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, pp. 96-120.

què l'aparició de la lletra <h> indicava l'existència del hiat, excepte quan aquest signe devia recaure sobre la grafia <y>. Hem usat el parèntesi () per assenyalar les addicions inadequades i els claudàtors [] per indicar les addicions que no s'hi troben al text. El canvi de full s'indica amb dues línies verticals paral·leles amb el número corresponent volat, <||>, seguit de la lletra <v> per al verso i sense cap indicació per al recto. Assenyalem l'inici de la segona columna amb una doble barra <||>. Si a la mateixa pàgina hom barreja la línia tirada i la doble columna, assenyalem l'inici de la segona columna amb una única barra inclinada </>. Quan a final de columna o de foli algun mot es divideix, l'hem transcrit sencer i hem traslladat la numeració després de la síl·laba final.

BIBLIOGRAFIA

- ALBEROLA ROMÁ, Armando: *Quan la pluja no sap ploure. Sequeres i riuades al País Valencià en l'edat moderna*, València, PUV, 2010.
- AMETLLER Y VINYAS, José: *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*, I, Girona-Sant Feliu de Guíxols, 1903-1928, pp. 480-481.
- Anales valencianos*, estudi preliminar, edició i índex de María Luisa Cabanes Catalá, Saragossa, Anubar, 1983.
- BECCADELLI EL PANORMITA, Antonio: *Dels fets e dits del gran rey Alfonso. Versió catalana del segle XV de Jordi de Centelles*, edició a cura d'Eulàlia Duran, Barcelona, Editorial Barcino, 1990.
- BELLOT, Pedro: *Anales de Orihuela: siglos XIV-XVI*; estudio, edición y notas de Juan Torres Fontes, Alacant-Múrcia, Institut de Cultura Juan Gil-Albert-Real Academia de Alfonso X El Sabio, 2001.
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero: *Los condes de Barcelona vindicados*, II, Barcelona, 1836.
- BOHIGAS, Pere: «Petita contribució a l'inventari d'obres catalanes de pietat popular anteriors al segle XIX», *Analecta sacra tarraconensia: Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 28 (1955).
- CADENAS Y VICENTE, Vicente de: *Diario del emperador Carlos V: itinerarios, permanencias, despacho, sucesos y efemérides*, Madrid, Hidalguía, 1992.
- CARBONELL, Pere Miquel: *Cròniques d'Espanya*, edició crítica d'Agustí Alcoverro, Barcelona, Editorial Barcino, 1997.
- CARRILLO DE HUETE, Pedro: *Crónica del Halconero de Juan II*; edició i estudi de Juan de Mata Carriazo, presentació de Manuel González Jiménez, estudi preliminar de Rafael Beltrán, Granada, Editorial Universidad de Granada, 2007.
- CERONE, Francesco: «A proposito di alcuni documenti sulla seconda spedizione di Alfonso V contro l'isola Gerba», *Anuari IEC*, MCMIX-X (1911), pp. 51-89.

- CESARE CASÙLA, Francesco: *Il Regno di Sardegna. 2 Il consolidamento*, Càller, ed. Logus mundi interattivi, 2012.
- CIFUENTES I COMAMALA, Lluís: *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona-Palma, Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears, 2006.
- CINGOLANI, Stefano: *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, IEC, 2006.
- *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Editorial Base, 2007.
- COLL I ALENTORN, Miquel: *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*, Barcelona, 1958.
- *Llegendari*, Barcelona, PAM, 1993.
- La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo: I modelli politico-istituzionali. La circolazione degli uomini, delle idee, delle merci, Gli influssi sulla società e sul costume / XVI Congresso di storia della Corona d'Aragona, Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997*, edició a cura de Guido D'Agostino, Nàpols, Giulia Buffardi, 1997.
- Crónica de don Álvaro de Luna, condestable de los reynos de Castilla y de León, maestre y administrador de la orden de Santiago*, Madrid, 1784.
- Crònica de Pere Maça*, edició, introducció, notes i índex de José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 1979.
- DEL ESTAL, Juan Manuel: *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al Reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1308)*, Alacant, Caja Ahorros Provincial de Alicante, 1982.
- *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305)*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1990.
- Dietaris de la Generalitat de Catalunya 1411-1714*, Barcelona, 1994.
- ESCARTÍ, Vicent: «El manuscrit 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), pp. 31-48.
- «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX», *Manuscrits*, 28 (2010), pp. 181-205.
- ESCOLANO, Gaspar: *Decada primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*, València, Pedro Patricio Mey, 1610.
- FACHS, Bartomeu: *De rebus gestis ab Alfonso primo neapolitanorum rege commentariorum*, Nàpols, 1719.
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel: *Carlos V: el César y el hombre*, Madrid, Editorial Espasa-Calpe, 1999.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni: «De la tardor medieval al Renaixement. Breu radiografia d'una mutació soliolingüística i cultural a través dels Viciana lletraferits», dins *Miscel·lània homenatge a Rafael Martí de Viciana en el V centenari*

- del seu naixement 1502-2002*. Borriana-València, Ajuntament de Borriana-Biblioteca Valenciana, 2003, pp. 21-35.
- FLUVIÀ, Armand de: *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya: cronologia de comtes i vescomtes*, Barcelona, pròleg per Josep M. Salrach, Enciclopèdia Catalana, 1989.
- FOGLIETTA, Uberto: *Dell'Istorie di Genova*, Gènova, 1597.
- FORNER TICHELL, Vicente: *Familia de los Viciano*. Borriana-València, Ajuntament de Borriana-Biblioteca Valenciana, 2002.
- FORT I COGUL, Eufemià: *La llegenda del rescat de sant Esteve*, Salou, Vila-seca, 1973.
- FURIÓ, Antoni: «Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana», *Revista d'història medieval*, 8 (1997), Monogràfic sobre *Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal*, pp. 109-152.
- *Història del País Valencià*, 2a ed., València, Eliseu Climent, 2001.
- «València, “mare e cap de tot lo regne”», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 30 (2015), pp. 149-179.
- GARCÍA FITZ, Francisco: *Las Navas de Tolosa*, Barcelona, Ariel, 2005.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente: *La jerarquía de la mesa. Los sistemas alimentarios en la Valencia bajomedieval*, València, Diputació de València, 1993.
- GARCIA-OLIVER, Ferran: *Cor d'acer, cor de carn, cor de fusta. El cavaller Ausiàs Marc*, Gandia, Ajuntament de Gandia, 1998.
- GARRIDO I VALLS, Josep-David: *Jaume I i el Regne de Múrcia*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1997.
- Gestes dels Comtes de Barcelona i Reis d'Aragó*, edició a cura de Stefano Cingolani, València, PUV, 2008.
- GIUSTINIANI, A.: *Castigatissimi annali della Repubblica di Genova*, Gènova, 1537.
- GONZÁLEZ MARRERO, J. E.: «La medición en la historia medieval: San Isidoro de Sevilla y Beda», dins *Actas del X congreso Internacional de Estudios Clásicos*, Madrid, 2001, pp. 121-126.
- GUAL CAMARENA, Miguel: *Las treguas de Majano*, Buenos Aires, Ed. Facultad de Filosofía y Letras.
- GUINOT, Enric: *Els límits del Regne: el procés de formació territorial del País Valencià medieval (1238-1500)*, València, Edicions Alfons El Magnànim, 1995.
- HINOJOSA MONTALVO, José: «Actividades judías en la Valencia del siglo XIV», *En la España medieval*, 7 (1985), pp. 1547-1567.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio: *Estudio sobre la campaña de las Navas de Tolosa*, València, Instituto Nacional de Segunda Enseñanza, 1916.
- IBORRA, Joan: «Aragó i Catalunya ante unionem a la Crònica de València de Martí de Viciano. Notes per a l'estudi de les fonts historiogràfiques», dins *El (re)descobrimet de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, Barcelona, PAM/Universitat de Barcelona, 2007, pp. 171-196.

- IBORRA, Joan: «Entre la coronació de Ramon Berenguer IV i la dotalia de Catalunya. Edició crítica del ms. 280 de la Biblioteca de Catalunya», *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 5 (2015), pp. 105-121.
- Libre de memòries de la ciutat e regne de València*, edició a cura de Salvador Carreres Zacarés, València, 1930.
- Libre dels reis*, edició a cura de Stefano Maria Cingolani, València, PUV, 2008.
- Il Libro di Sidrac*, versione catalana, edició de Vincenzo Minervini, Cosenza, Lericci, 1982.
- LLABRÉS, Gabriel: «Motius del rei en Pere (IV)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Lulilana*, octubre (1891), pp. 143-144, reproduït a *La veu de Catalunya*, 42 (1891), pp. 545-546.
- Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, edició a cura d'A. Duran i Sanpere i Josep Sanabre, Barcelona, Institució Patxot, 1930-1947.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos: *Nobleza y poder político*, València, PUV, 2005.
- Manual de novells ardits*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1892.
- MARQUILLES, Jaume: *Comentaria Jacobi de Marquilles super Usaticis Barchinone*, Barcelona, 1505.
- MARTÍN PASQUAL, Llúcia: «La tradició poètica i moralitzant del cérvol», dins *Estudis de Llengua i Cultura Catalanes. Homenatge a Josep Gulsoy*, 2, Barcelona, PAM, 2007, pp. 73-106.
- MARTINES, Tomàs: «Remarques a l'edició a cura de dues traduccions de Martí de Viciana», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 1 (1990), pp. 87-94.
- MIRALLES, Melcior: *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, edició a cura de Mateu Rodrigo Lizondo, València, PUV, 2011.
- MONSALVO ANTÓN, José María: *Teoría y evolución de un conflicto social. El antisemitismo en la Corona de Castilla en la Baja Edad Media*, Madrid, Siglo XXI, 1985.
- MORALES TALERO, Santiago de: «Don Fadrique de Castilla y Castro, Duque de Arjona», *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses*, 40 (1964), pp. 17-36.
- MORAN I OCERINJÀUREGUI, Josep: *Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*, Barcelona, PAM, 1998.
- MUNTANER, Ramon: *Crònica*, dins Ferran SOLDEVILA (ed.): *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1983.
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael: «El trienio negro: Valencia, 1389-1391», *En la España Medieval*, 35 (2012), pp. 177-210.
- OLIVERA LLORET, Carme; Esther REDONDO GARCÍA, J. LAMBERT, A. RIERA MELIS i A. ROCA: *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2006.
- PALACIOS MARTÍN, Bonifacio: *La coronación de los reyes de Aragón 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras medievales*, Saragossa, Universitat de Saragossa, 1975.

- PEDRALS I COSTA, Xavier: *El rescat de les cent donzelles*, Bagà, 1990.
- PERARNAU I ESPELT, Josep: «Les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya en un manuscrit del valencià Rafael Martí de Viciana», *Arxiu de Textos Catalans*, 2 (1983), pp. 357-361.
- PEREA MANERA, Hèctor: «Falles actives i perillositat sísmica al marge nord-occidental del solc de València», memòria doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2006.
- PÉREZ DE GUZMÁN, Fernán: *Crónica del señor rey don Juan II, segundo de este nombre en Castilla y en León*, València, 1779.
- PERROY, Edouard: *La guerra de los 100 años*, Madrid, Akal, 1982.
- PLAZA PICÓN, Francisca i J. Antonio GONZÁLEZ MARRERO: «El vocabulario del cómputo en el *temporibus liber* de Beda», *Minerva, Revista de Filología Clásica*, 17 (2004), pp. 125-137
- PUIGPARDINES, Berenguer de: *Sumari d'Espanya*, edició a cura de Joan Iborra, València, PUV, 2000.
- PUJADES, Geroni: *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, vol. VIII, Barcelona, 1609.
- QUER I AIGUADÉ, Pere: «L'adaptació catalana de la *Historia de rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada: textos i transmissió (segles XIII-XV)», vol. II, tesi doctoral inèdita, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2000.
- RIERA I SANS, Jaume: *Los tumultos contra las juderías de la Corona de Aragón en 1391*, Saragossa, Instituto Jerónimo Zurita, 1977.
- RIQUER, Martí de: *La leyenda de Galceran de Pinós y el rescate de las cien doncellas*, Barcelona, 1944.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep: *Corpus d'antiga poesia popular*, Barcelona, Barcino, 2000.
- RUBIO VELA, Agustín: «Urgellistas valencianos. Sobre la oposición a Fernando I de Tratámara», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/1 (2003), pp. 191-261.
- RYDER, Alan: *Alfonso el Magnánimo. Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1995.
- SÁIZ SERRANO, Jorge: *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, PUV, 2008.
- SALRACH, Josep M.: *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, I, Barcelona, Edhasa, 1980.
- *Catalunya a la fi del primer mil·leni*, Vic, Eumo, 2004.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (ed.): *La corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona: CSIC, 2005.
- SANDOVAL, Prudencio de: *Historia de la vida y hechos del emperador Carlos V*, Pamplona, 1618.
- SCHRAMM, Percy E.: «Ramon Berenguer IV», dins E. Bagué, J. Cabestany i Percy E. Schramm: *Els Primers Comtes-Reis*, Barcelona, Vicens Vives, 1985.

- SEVILLANO COLOM, Francesc: *El «Centenar de la Ploma» de la ciutat de València 1365-1711*, Barcelona, Dalmau editors, 1966.
- SÈNECA: *Llibre de virtuoses costums*, edició a cura de Jaume Riera i Sans, Barcelona, Edicions del Mall, 1987.
- SOBREQUÉS, Santiago: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1980.
- SOLDEVILA, Ferran: «Pere el Gran: “El desafiament amb Carles d’Anjou”», *EUC*, IX (1915).
- *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1983.
- *Pere el Gran. Primera part: l’Infant*, Barcelona, IEC, 1995.
- STEPHENSON, F. Richard: *Historical Eclipses and Earth’s Rotation*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- SUENAGA PORTUGUÈS, Kay: «Guerra i Pau a l’Edat Mitjana la Corona d’Aragó en la Baixa Edat Mitjana», tesi doctoral inèdita, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2012.
- TASIS I MARCA, Rafael: *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1994.
- TOLDRÀ, Maria: «La prosa històrica» i «Historiadors del segle XV», dins Àlex Broch (dir.), *Història de la literatura catalana*, III: Lola Badia (dir.), *Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Barcino-Ajuntament de Barcelona, 2015, pp. 163-190.
- TOLRÀ PARÉS, Monserrat: «La reina Maria, dona d’Alfons el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)», tesi doctoral inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2013.
- TOMIC, Pere: *Històries e conquestes del realme d’Aragó e principat de Catalunya*, edició crítica a cura de Joan Iborra, Catarroja-Barcelona, Afers, 2009
- TORRES FONTES, Juan: *Fajardo El Bravo*, Múrcia, Universidad de Murcia, 1944.
- *La muerte de Alonso Fajardo*, Barcelona, AEM, 1967.
- VICENS VIVES, Jaume: *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, Vicens Vives, 1980.
- VICIANA, Martí DE: *Crónica de la ínclita i coronada ciudad de València*, estudi preliminar de Sebastián García Martínez, València, Universitat de València, 1983.
- *Libro tercero de la crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, edició a cura de Joan Iborra, València, PUV, 2002.
- VIDAL Eliseo: *Valencia en la época de Juan I*, València, Universitat de València, 1974.
- VITAL, Laurent: *Relación del primer viaje de Carlos V a España*, traducció de Bernabé Herrero, Madrid, 1958.
- ZURITA, Jerónimo: *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, Dormer, 1670.

*T*extos històrics
de Martí de Viciàna el Vell

[NOTA AUTÒGRAFA DE MARTÍ DE VICIANA]

||¹¹⁵ A 19 de juny de 1535, yo, Rafel Martí de Viciana, haguí lo present libre de la senyora dona Ysabel Pasqual e de Viciana.

1.

[SENYALS DEL CEL]

¶^{115v} Los senals del cel, no obstant sien alguns naturals, enperò quant alguns vénen ab major que sa natura los inclina,¹ deuen molt tembre la gent, com nostre Senyor nos los aja donats per seyal de la fi del món. E lo bon cristià, tenint ho portant per títol lo capítol lo dit de l'Avangeli «*estote parati &*»,² deu aquels, no obstant, com dit he sien o puxen ésser naturals, enperò deu tembre e pensar, donchs, per aquels al temps que aparexen se seguex algun cas e gran deu ésser³ lo [e]cripsi del sol.⁴ L'any mil CCCXXXVIII tro a l'any MCCCCLXXVIII se són seguits e vists per mi los senals següents:⁵

¶¹ Bayer, m.d.: *Eclipses y senyals del cel*.
¶² Mt 24,44: «*Es vos estote parati, quia, qua hora non putatis, Filius hominis veniet*», en traducció de la Bíblia Interconfessional: «Per això, estigueu a punt també vosaltres, perquè el Fill de l'home vindrà a l'hora menys pensada». ¶³ Bayer: *deixesi*. ¶⁴ Bayer, m.e.: *No es de Martín de Viciana: que vivió después*. ¶⁵ El període de trenta anys descrit pel cronista cal contrastar-lo amb la vida de l'avi de Viciana, Martí de Viciana el Vell, lloctinent de portantveus de governador, que visqué entre 1440 i 1492. Certament aquestes tres dècades expressades pel cronista coincidei-

xen amb la trajectòria vital de Martí de Viciana el Vell, cosa que atorga un deix de veracitat a la seua explicació, cf. Vicente FORNER TICHELL: *Familia de los Viciana*. Borriana-València, Ajuntament de Borriana-Biblioteca Valenciana, 2002, pp. 3-90 i Antoni FERRANDO: «De la tardor medieval al Renaixement. Breu radiografia d'una mutació soliolingüística i cultural a través dels Viciana lletraferits», dins *Miscel·lània homenatge a Rafael Martí de Viciana en el V centenari del seu naixement 1502-2002*. Borriana-València, Ajuntament de Borriana-Biblioteca Valenciana, 2003, pp. 21-35.

Primerament, a [...] ⁶ de agost en l'any MCCCCXXXVIII fonch eclipsi de sol, del qual s'escorí més de la mitat o prop. ⁷ En aquel temps se feu ligua del turch ab genovesos, de hon se segueix que a pocs dies que hun genovés vené al traydor del turch Gostantinoble, que no pasaren V o VI anys de l'aclipsi principià fer guerra a la cristiandat. ⁸

En l'any mil [CCCC]LV en Espaya avia una cometa envés ponent ab un gran rag ves orient que a mil anys no's lig altra, tal se mostrà's tal ne tamaya. ⁹ Aquel any morí l'arquebisbe de Çaragoça don Dalmau de Mur, ¹⁰ Déus aga, lo qual era causa de tota la pau de Aragó e singular prelat. ¹¹ Enaprés morí lo rey don Alfonso, de grandísima memòria, e la reyna dona Maria, sa muler. ¹²

A tant de setembre any MCCCCLII, en lo regne de Castella, veren exir una bara de foch del cel esent lo dia molt clar, a ora de vespres, la qual ora se tornà súbitament molt escura y espantable e era entre dos vents la dita bara, segons se pot arbitrar de miga legua, e tornà-se'n en lo cel. E darere aquella, fent són matex curs, lo segí lo fum en forma de fina de serp, exí mateix se tornà o entrà en lo cel. Fonch gran espant en la gent e a pocs dies escapçaren lo mestre de Santiago don Álvaro de Luna, que s'era senyor de aquella villa, e tantost lo rey ¹³ de Castella don Johan morí dins l'any. ¹⁴

¶ ⁶ En blanc al ms. ¶ ⁷ L'eclipsi de sol, anular, es produí el 29 d'agost 1448 i arribà a l'anella central a les 11 h 07' 05". Tingué una durada de 6' 37", cf. *Five Millennium Catalog of Solar Eclipses*, [en línia], <<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE1401-1500.html>>. ¶ ⁸ És probable que el cronista es referisca al capità genovès Giovanni Giustiniani Longo, present al setge de Constantinoble al front de dues galeres armades i 700 homes, nomenat cap de la defensa de Constantinoble. Ferit pels geníssers durant la darrera embestida, ordenà la retirada de les seues forces perquè considerava que la ciutat estava perduda i morí poc després a Quios a conseqüència de les ferides rebudes, cf. *L'enciclopèdia italiana*, entrada Giustiniani Longo, Giovanni, [en línia], <[http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-giustiniani_\(Dizionario-Biografico\)/>](http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-giustiniani_(Dizionario-Biografico)/>). ¶ ⁹ Llegiu: *tan gran*. Es tracta del cometa Halley, aparegut al cel el 14 de juny 1456 amb una gran intensitat lumínica, com una flama intensa. El fenomen astrològic produí una extrema paüra entre la població perquè es tenia per anunciador de grans calamitats imminents. Calixt III, el papa Borja, arribà a excomunicar el cometa sota l'acusació de ser un missatger del diable, una maniobra papal per a conjurar el perill i allunyar el temor. Tanmateix, com si hom vol-

gués complir l'objectiu, durant el mes d'octubre 1456 es declarà la pesta negra a Barcelona amb una gran mortaldat de gent que s'estengué a Marsella i part d'Europa. ¶ ¹⁰ Bayer, m.e.: *Enmendado: Arnau o Artal*. ¶ ¹¹ Dalmau de Mur i de Cervelló, fill dels barons de l'Albi, nascut a Cervera el 1376, fou arquebisbe de Saragossa durant el període 1431-1456. Era germà d'Al-donça de Mur, baronessa de Pinós. Fou bisbe de Girona —on impulsà la construcció de la immensa volta de la seu—, arquebisbe de Tarragona i de Saragossa i mecenes artístic. L'historiador Pere Tomic li dedicà la seua crònica l'any 1438. Morí a Saragossa el 12 de setembre 1456. ¶ ¹² La seqüència històrica és correcta, Alfons el Magnànim morí a Nàpols el 17 de juny 1458 i la seua esposa Maria de Castella morí a València el 7 de setembre 1458. ¶ ¹³ A add.: *lo rey*. ¶ ¹⁴ Desconeixem la categoria del fenomen astral que produí tal visió, les cròniques de l'època no parlen de cap circumstància estelar produïda l'any 1452. Dels sis eclipsis solars que es produïren durant el període 1452-1454, cap d'ells no es pogué observar dins l'àrea peninsular ibèrica. Per la descripció, fóra possible que es tractés d'un aeròlit, però no hem trobat cap constància documental tret d'una referència de l'any 1433 que s'allunya en gairebé vint anys

¶¹¹⁶ A XXVIII de joliol, en l'any MCCCCLXXVIII, fonch un eclipsi de sol tant gran que de quatre parts del sol s'escoriren les tres; e més, fonch lo món escur, que¹⁵ no és la prima nit, tan que no avia qui conegués un diner de quina moneda era; en lo qual any foren morts per tot lo món generals.¹⁶

En aquest temps se són amostrades de luna infinits [e]clipsis e molt grans, tant que més de les tres parts de la luna, la una eclipsi cobrí,¹⁷ Déus aga mercè de nossaltres.¹⁸

2.

[SENYALS DE DAPNACIÓ I REPROVACIÓ DE REMIGI]

¶¹²² Segons recita Remigi, diu que gran senyal de dagnació e reprobació en l'ome són los següents e açò sobre aquella paraula de sent Johan octavo que diu «ex Deo non estis».¹⁹

Grandísima supèrbia, presumir molt de si matex e viure ventós o ponposament.

Mal viure e tostemps prosperar.

Seguir en totes cosses la pròpia voluntat a la inclinació.

de la datació del cronista: «Lunes cinco días de enero, e caminando vieron todos una gran llama que iba corriendo por el cielo e duró gran rato e dende a poco dio un tronido tan grande que se oyó a siete u ocho leguas dende», cf. *Crónica del señor rey don Juan...*, op. cit., p. 337. Semblant descripció realitza Carrillo: «un color de fuego que yva por el cielo corriendo, e dende a quanto un ome pudiera dar cien pasos dio un tronido muy grande que sonó syete e ocho leguas dende», cf. Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero de Juan II*, edició i estudi de Juan de Mata Carriazo, presentació de Manuel González Jiménez, estudi preliminar de Rafael Beltrán, Editorial Universidad de Granada, Granada 2007, p. 145. Dels eclipsis lunars, el de 8 de juliol 1452 afectà una àrea amplíssima distribuïda entre Europa, Àfrica i Amèrica, i no tan sols al territori castellà; el 18 d'agost 1453, passà el mateix. Només l'eclipsi de 29 agost 1454 podria haver esdevingut. Álvaro de Luna, conestable i gran mestre de l'ordre de Sant Jaume de l'Espasa, fou condemnat a mort, degollat i decapitat el dissabte 2 de juny 1453 al cadafal instal·lat a la plaça

del Ochavo de Valladolid. Al cap de poc més d'un any, el 22 de juliol 1454, Joan II de Castella morí a Valladolid. ¶¹⁵ Segueix: *dar*, cancel. ¶¹⁶ L'eclipsi es produí el 29 d'agost 1478, l'ombra del qual travessà la península Ibèrica d'est a oest pel País Valencià vers Galícia. Fou un eclipsi total que féu venir la nit. La trajectòria de l'astre justifica el comentari del cronista, cf. *Five Millennium Catalog of Solar Eclipses*, [en línia], <<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE1401-1500.html>>. ¶¹⁷ Durant el segle XV es produïren multitud d'eclipsis lunars visibles des de la ciutat de València, [en línia], <<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/LEcat5/LEcatalog.html>>. ¶¹⁸ A continuació, sense separació aparent, segueix el tractat: *Principia lo libre de virtuosos costums compost per lo notable et elegant moral Lucino Anneo Sèneca de Còrdova*, ff. 116-121v. Ha estat editat per Jaume Riera, cf. SÈNECA: *Llibre de virtuosos costums*, edició a cura de Jaume Riera i Sans, Barcelona, Edicions del Mall, 1987. ¶¹⁹ Jn 8,47 «El qui és de Déu, escolta les paraules de Déu; però vosaltres no les escolteu, perquè no sou de Déu»; «*Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis*».

Amar a si mateix desordenadament, a totes les cosses mundanes e deligentment totes cosses inquirir, ço és, les mundanals.

Demostrar-se molt cruell e rigorós en les coses que ha de fer e seyaladament ab los súbdits e persones humils e de poch estat.

Endurir-se en los pecats e oblidar-se aquels pig[n]orant la vida sens fer provesió a la mort.

No voler conportar la coreció ne lo corector.

Fredament fer aqueles cosses que són de Déu e tostemps ab enug, tostemps ocupant-se en les cosses mundanes e ennugant-se de les paraules de Déu e no voler hoyr aquelles.²⁰

3.

[DOTALIA DE CATALUNYA]

¶¹²³ Açò fonch fet en l'any [D]CCC cents VIII²¹ que Carles Maynes féu la dotalia a'n Ramon Berenguer, nebot seu, del comptat de Barcelona.

Carles Mayles, per la gràcia de Déu enperador de Roma, de Alamanya, (la) de tota Spanya, rey de França, do a tu, Ramon Berenguer, car nebot nostre, lo comptat de Barcelona, principat de Catalunya, ço és, dotze²² comptes, dotze bescomptes, dotze ciutats, dotze bisbats, dotze rius navals²³ o capdals, e cetanta-e-dos barons, e quatre-[centes] cases de vervesós e mil e set-centes cases que dins lo comptat havem de paratge. Emperò aturam-nos-hi les potestats [e] que siats tengut de venir a nostres corts.²⁴

¶²⁰ Probablement es tracte de Remigio di Girolami, religiós florentí, 1240?-1319, autor de diversos tractats sobre la justícia i la política, cosa que fa pensar en la difusió de la seua obra a la València quatrecentista. Bohigas inventaria aquest fragment dins la relació d'obres piadoses, cf. Pere BOHIGAS: «Petita contribució a l'inventari d'obres catalanes de pietat popular anteriors al segle XIX», *Analecta sacra tarracoenensia: Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 28 (1955), p. 355. El f. 122v, en blanc. ¶²¹ Bayer: CCC VIII, m.d.: *Assi M-VIII*. Acaso MVIII, pero ni esto se ajusta. Se omitió la D. DCCCVIII. ¶²² Segueix: *condats*, cancel. ¶²³ C.t. A i Bayer: *nadals*. ¶²⁴ La narració pertany a la part final de la llegenda d'Otger Cataló i els nou barons de la fama amb algunes variacions que la fan coincidir amb una de les branques de la llegenda, cf. Miquel COLL I ALENTORN: *Llegendari*, Curial-PAM, Barcelona, 1993, pp. 7-50. El document

manté algunes diferències amb altres textos que el transcriuen. Viciana coincideix amb Puigpardines en la datació i discorda en l'emperador atorgant: l'any 815, Carlemany i Lluís el Piadós respectivament, Puigpardines, però, no inclou cap quantificació; el ms 6 de la Biblioteca de Catalunya, versió catalana de la crònica Rodrigo Jiménez de Rada, *De Rebus Hispaniae*, transcriu el text sense datar i quantifica la dació en dotze comptes, etc., tot i que evita mencionar les ciutats, els bisbats i els rius navals, Miralles segueix aquest model amb lleugeres alteracions de l'ordre. Tomic es refereix a la donació en la llegenda de Guifré el Pelós tot i que no en reproduceix el text, com tampoc no ho fa el ms. 82 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, f. 101, cf. Berenguer de PUIGPARDINES: *Sumari d'Espanya*, edició a cura de Joan Iborra, Universitat de València, València, 2000, pp. 88-89; Pere QUER I AIGUADÉ: «L'adaptació catalana de la

Aquestes són les ciutats e comptats [e] vescomptats qui antigament eren en lo principat de Catalunya e los rius capdals.

Primerament la ciutat de Heuna, lo compte és de Roselló, lo vescompte és de Castellnou e lo riu²⁵ és Tet. La segona ciutat és Besalou, lo compte és de Besaldú,²⁶ lo vescompte és de Bas, lo riu és Fluvià. La terça ciutat és Jherona, lo compte és d'Ampúries, lo vescompte és de Roquamartí, lo riu és Hoyeran.²⁷ La quarta ciutat és Vich, lo compte és de Osona, lo vescompte és de Centelles, lo riu és Ter. La cinquena ciutat és de Barcelona, lo compte és de Barà, lo bescompte és de Cardona, lo riu és Lobregat. La sisena ciutat és Tarragona, lo compte és de Prades, lo bescompte és d'Entensa, lo riu és Francolí. La setena ciutat és Tortosa, lo compte és de Tortosa, lo vescompte es de Sememat, lo riu és Ebro. La huytena ciutat és Balaguer, lo compte és d'Urgell, lo bescompte és d'Àger, lo riu és Segre. ¶^{123v} La novena és la ciutat de la Seu d'Urgell, lo compte és de Palàs, lo vescompte és de Vilamur, lo riu és Noguera Palares[a]. La dehena ciutat és Roda, lo compte és de Ribagurça, lo bescompte és de Peralta, lo riu és Noguera Rabagurçana. La honsena ciutat és Vilaffranca de Conflent, lo compte és de Serdenya, lo vescompte és de Vilaplana, lo riu és Flectet.²⁸ La dotzena ciutat és Vilacarlles, lo compte és de Baronés,²⁹ lo vescompte és de Castellbò, lo riu és Belliera.³⁰ Enprés de aquestes ciutats y ha una ciutat que's nomena Leyda.

Los terretoris que són dins lo principat de Catalunya:

Primo, Roselló, Vallspir, Enpurdà, Geronès, Valeres,³¹ Lobregat, Penedès, Almaresme, lo cap de Taragona, ma[r]quesat de Tortosa, Terra d'Orta, Prades,

Historia de rebus Hispaniae de Rodrigo Jiménez de Rada: textos i transmissió (segles XIII-XV), vol. II, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2000, p. 647; Melcior MIRALLES: *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, edició a cura de Mateu Rodrigo Lizondo, València, PUV, 2011, p. 101; Pere TOMIC: *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, edició crítica a cura de Joan Iborra, Catarroja-Barcelona, Afers, 2009, pp. 83 i 199-203. També inclouen el text de la dotalia l'obra de Jaume MARQUILLES: *Comentaria Jacobi de Marquilles super Usaticis Barchinone*, Barcelona, 1505, ff. 208-209 amb una divisió en dotzenes; la crònica universal de 1427, mss. 17711 de la Biblioteca Nacional de Madrid, f. 148v i el ms. 280, de la Biblioteca de Catalunya de Barcelona, cf. Joan IBORRA: «Entre la coronació de Ramon Berenguer IV i la dotalia de Catalunya. Edició crítica del ms. 280 de la Biblioteca de Catalunya», *Scripta, Revista internacional de*

literatura i cultura medieval i moderna, 5 (2015), pp. 105-121, [en línia], <<https://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/6379/6144>>. ¶²⁵ Segueix: *estet*, cancel. ¶²⁶ Bayer: *Besalou*. ¶²⁷ Bayer: *Oxeru*. La grafia vacil·la segons els textos que reproduïxen aquesta relació. Marquilles: *la Thet e Onyar*; Viciàna: *Thet e Onnar*, cf. Jaume de MARQUILLES: *Comentaria Iacobi de Marquilles super vsaticis Barchinone*, Barcelona, 1505, f. 208v; Martí de VICIANA, *Libro tercero de la crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, edició a cura de Joan Iborra, València, PUV, 2002, p. 63. Josep Perarnau, que edità un fragment d'aquest manuscrit, llegí 'Hoyeran', cf. Josep PERARNAU I ESPILT: «Les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya en un manuscrit del valencià Martí de Viciàna», *Arxiu de textos catalans antics*, 2 (1983), p. 359. ¶²⁸ Viciàna i Marquilles: *Freser*. ¶²⁹ Viciàna: *Barañén*. Marquilles: *Baranensis*. ¶³⁰ Viciàna: *Baltra*. Marquilles: *Valira*. ¶³¹ Llegiu Belleres. Bayer: *Valleres*.

Comalats, Litera, Urgell, Sadarra, Pallars, Paridà, Vall d'Anan, Vall d'Aran, Vall d'Andora, Cerdanya, Capsir, Confle[n]t, Ca[m]predon, Vall de Ribes, Ripollès, Bergadà, Munyaneres, Osona, Baches.

Aquestes són les vegueries que són dins lo Principat de Catalunya:

Primo, Perpinyà, Castelló d'Anpúries, Gerona, Besaldú, Valleres, Barcelona, Vilaffranca de Penedès, Taragona, Tortosa, Falset, Leyda, Balaguer, Pons, Agramunt, Tàrrega, Monblanch, Cervera, Aygualada, Manressa, Vich, Berga, Ripoll, Campredon, Tremp, Puigcerdà, Vilaffranca de Confle[n]t, Capsir.

Cases de barons e nobles hòmens en la manera del Gran Costum de Catalunya com sehen axí en corts com en tinell ^{||124} del compte de Barcelona, segons sa ordinació:

Primo, Muncades; segon, Servelons; tercer, Anglesoles; quart, Ribelles; quint, Castellet; sisè Cruhilles; setè, Vilaraguts; huytè, Centelles; novè, Senctapau; dehè, Cabenyas; honzè, Pinós; dotzè, Abella; tretzè, Ballera; quatorzè, Edil;³² quinzè, Horcau; setzè, Mur; desetè, Queralt; dihuytè, Servià; denovè, Senestra; vintè, Caramany; vint-y-hu, Perellós; vint-y-dos, d'Ortasà;³³ vint-y-tres, d'Omps; vint-y-quatre, Roses; vint-y-cinch, Cireres;³⁴ vint-y-sis, los Daçó; vint-y-set, los de Pestrecà.

Aquestes són les cases dels vervesors que foren ordenades ho feytes per l'enperador Carles Manyes, les quals cases no sehen ab los nobles e barons sinó dere[r]s,³⁵ emperò tenen bandera redona, axí com los nobles, mas han gran privilegi car si vervesor serà en la cort, lo rey ha per costum que un cavaller seu a taula. Si lo vervesor y és, lo cavaller se n'alevar³⁶ si lo vervesor y vol mengar.³⁷ Més, que si lo vervesor serà en camp de batalla, la bandera ho horiflama deu portar lo vervesor per son dret o premenència. E són quatre cases sens pus car no poden ésser més. Com lo vervesós hagués cent fills no y pot haver vervesor sinó lo qui és cap de la casa, los altres romanen cavallers. E són les cases dels vervesós quatre, s[eg]ons se segueix:

Primo, Viladamany, en Usona; segonament Buxadós, en Bages; tercerament, Foxà, en la Pineda; quartament, Torelles, en³⁸ Pallarès. ^{||124v}

Aquestes són les baronies que són en lo dit Principat:

Primo, baronia de Muncada en Valeres; baronia de Muncada en Lobregat; baronia de Muncada en Jheronès; baronia de Muncada en Osona; baronia de Muncada en Bages; baronia de Muncada en Tortosa; baronia de Muncada en Fraga;³⁹ baronia de Muncada, de Miquinença e de Serrós.

¶ ³² Bayer: *Edil*. ¶ ³³ Bayer: *Bortasa*, m.d.: *en otra parte Ortafa*. ¶ ³⁴ Bayer: *Areres*, m.d.: *o cireres*.
¶ ³⁵ Bayer: *de res*, m.d.: *esto es derrers*. ¶ ³⁶ Bayer:

se na, m.d.: *Acaso: sen ha*. ¶ ³⁷ Bayer, m.d.: *pro menjar*. ¶ ³⁸ Segueix: *lo Empurdà*, cancel. ¶ ³⁹ C.t. A: *Fagra*. Bayer: *Fagra*, m.e.: *Acaso fraga*.

Segon, baronia de Cervelló en Lobregat; baronia de Cerveló de Vilademàger; baronia de Cerveló de Querol; baronia de Cervelló de Vall Spinosa; baronia de Cervelló de Muntagut.

Terç, baronia de Anglesola de la honor de Bellpuig; baronia de Anglesola de la vila de Anglesola; baronia d'Anglesola de Miralcamp.

Quart, baronia de Ribelles de la honor de Ribelles; baronia de Ribelles de la honor de Riab;⁴⁰ baronia de Ribeles de Artesa.

Quint, baronia de Castellet de la honor; baronia de Castellet del Venrell; baronia de Castellet de Caldera de Bosastre e de Sent Oliva.⁴¹

Sisè, baronia de Cruilles de la honor; baronia de Rupit de Conillès; baronia de Pestrecà de Cruille[s], ara d'en Barates.

Setè, baronia de Vilaraguts de Sobirats de la honor; baronia de Vilaraguts de Sent Martí de Fox.

Huitè, ||¹²⁵ baronia de Centeles de la honor.

Novè, baronia de Sentapau de la honor.

Dehè, baronia de Cabrenchs de la honor.

Onzè, baronia de Pinós de la honor de la Bagà; baronia de Pinós de Sagàs e de Marlès; baronia de Geronella de Pinós; baronia de Pinós de la Vall de Ribes, ara del rey.

Dotzè, baronia de Ballera, baronia de Eranbe⁴² e de Spona⁴³ de Ballera; baronia de la Vilanova de la Aguda de Ballera.

Tretzè, la baronia de Bella de la honor.

Quatorzè, baronia de Horill⁴⁴ de la honor.

Quinzè, baronia de Recau de la honor.

Setzè, baronia de Mur de la honor de l'Albi; baronia de Mur en Pallarès.

Desetè, baronia de Queralt⁴⁵ de la honor; baronia de Queralt de Canories,⁴⁶ ara d'en Sentelles; baronia de Queralt de Palerolles.

Dihuitè, baronia de Servià de la honor.

Denovè, baronia de Senestra de la honor.

Vintè, baronia de Caramany de la honor.

Vint-y-hu, baronia de la honor de Perellós.

Vint-y-dos, baronia de la honor de Ortafà.

Vint-y-tres, baronia d'Omps de la honor.

Vint-y-quatre, baronia de Puigvert.

Vint-y-cinch, baronia de Concabella⁴⁷ de mossèn Jacme Sirera.

Vint-y-sis, baronia d'Asó de la honor.

Vint-y-set, baronia de Pestrescà de Gruïlles, ara de Barutell.

¶⁴⁰ Bayer: *rrab*, m.e.: *rrab*. ¶⁴¹ Bayer, m.d.: *sent oljva assi oljna*. ¶⁴² Bayer: *rranbe*. ¶⁴³ Bayer: *sporta*, m.d.: *sposta*. ¶⁴⁴ Bayer: *horill*, m.d.:

Acaso por Herill. ¶⁴⁵ Bayer: *palerolles*, cancel. ¶⁴⁶ Bayer: *canorjes*. ¶⁴⁷ Bayer: *correabella*, m.d.: *o cone*.

Vint-y-vuit, baronia de Manclús⁴⁸ de Cabrera.
 Vint-y-nou, baronia de Monsoriu de Cabrera.
 Trenta, baronia de Arguimon de Cabrera.
 Trenta-hu, baronya de Masanet⁴⁹ de Cabrera. ¶^{125v}
 Trenta-dos, baronia d'Orpí de Cardona.
 Trenta-tres, baronia de Claramunt de Cardona.
 Trenta-quatre, baronia de Castellfollit de Cardona.
 Trenta-cinch, baronia de Torà de Cardona.
 Trenta-sis, baronia de Castellaulí de Cardona.
 Trenta-set, baronia d'Òdena de Cardona.
 Trenta-huyt, baronia de Sent Lorenç de Murullo de Cardona.
 Trenta-nou, baronia de [O]lèrdula⁵⁰ del rey.
 Quaranta, baronia de Castellví de Martorell, ara de Barn.
 Quaranta-hu, baronia de Castellví de la Marcha, del vescomte de Castellbò.
 Quaranta-dos, baronia de Cubells.
 Quaranta-tres, baronia de Mala[n]y.
 Quaranta-quatre, baronia de Besora.

Aquestes són les cases dels condors, que són majors que barons, que foren ordenades e feytes per lo emperador Carles Maynes, les quals cases sehen ab los nobles e barons que, emperò, sehen primers:

Primo, Berenguer de Sent Vicent de Vilasar; segon, Roger de Sent Vicent de Matharó; terç, Ramon de Sent Vicent de Premià; quart, Alamany de Sent Vicent de Mogoda.⁵¹

4.

[EL LIBRE DE CIDRACH]

La qüestió que demana lo rey a Cidrach dient en quants anys féu Nohè l'archa. Indrach respòs que cent anys.⁵²

Lo rey demanà quants cohes⁵³ hac l'archa de lonch. Respòs Cidrach que trecents cohes, qui són dels nostres cohes, any mil huit cents.

¶⁴⁸ Bayer, m.d.: *manclg*. ¶⁴⁹ Bayer, m.e.: *masaet*. ¶⁵⁰ Bayer: *baronia de ler disla del Rey*, m.e.: *acaso: dita*. ¶⁵¹ Bayer, m.e., intenta reproduir la grafia en què l'autor del manuscrit original l'ha escrita: *Mogoda*. La dotalia s'interromp brusquement en aquest apunt per encabir un segment

reduït del *Llibre de Sidrac*. La relació es reprèn tot seguit. ¶⁵² Bayer copia l'incipit de la pàgina: «La qüestió que demana lo rey, &» i anota: «Asta aquí en el f. 126-p. 2. En el f. 126-p. 1. sigue assí», i prossegueix amb la còpia del ms. ¶⁵³ Llegiu *colzes*.

Lo rey demanà quals foren les bèsties que no foren ¶¹²⁶ en l'archa e visqueren. Cidrach respòs que los pexs d'aigua e los diables.

Lo rey demanà a Cidrach si jagué Nohè ab sa muller en l'archa carnalment. Respòs Cidrach que no pas.⁵⁴

[DOTALIA DE CATALUNYA]

Aquestes són les cases de paratge que són dins lo Principat e condat, segons la dotalia de Carles Manyes [*sic*], partides per⁵⁵ ducats, comdats, marquesats, bescompdats.

Primo, casa del compte de Roselló; casa del vescompte de Castellnou, ara de Canet y Dellà; casa de Perelós; casa de Seret; casa d'Èvol; casa d'Assó; casa de Cabrenchs; casa d'Ortafa; casa d'Omps; casa de Bages; casa de Totso; casa de Pere Perpetusa; casa de Rupià; casa de Pere Albert; casa dels Garrigues; casa de Balnes;⁵⁶ casa de Bisayes; casa dels Olivés;⁵⁷ casa de Peres Tortes; casa de Pau; casa de Trullays;⁵⁸ casa de Castell Raynes de Roquamartí.⁵⁹

¶ ⁵⁴ El text és una còpia fragmentària molt reduïda del *Libre de Sidrach*, una mena d'enciclopèdia oriental dialogada on Sidrac, un home savi, contesta les preguntes d'un príncep sobre diverses matèries, origen del foc, de l'or, algunes qüestions bíbliques, etc. L'obra tingué força difusió al segle XIV i XV i fins i tot es veu reflectida en la poesia d'Ausias Marc i el text *La disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda. Sobre el text, cf. *Il libro di Sidrach*, edició a cura d'Adolfo Bartoli, Bolònia, 1868; Vincenzo MINERVINI: «Sul testo veronese del libro di Sidrach», *Miscel·lània Aramon i Serra II*, v. 24 (1980), pp. 367-381. Hi ha edició actual del text català sobre un manuscrit del segle XIV, cf. *Libro di Sidrac: versione catalana*, introducció i notes de Vincenzo Minervini, Roma, 1982. Gabriel Llabrés i Quintana realitzà una edició parcial a la separata de la *Revista Catalana* l'any 1982. Cf. també Lluís CIFUENTES I COMAMALA: *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears, 2006, pp. 176-177. Per a la influència en Ausias Marc, cf. Lúcia MARTÍN PASQUAL: «La tradició poètica i moralitzant

del cérvol», *Estudis de Llengua i Cultura Catalanes. Homenatge a Josep Gulsoy*, 2, Barcelona, PAM, 2007, pp. 73-106. ¶ ⁵⁵ Segueix, *condats*, cancel·lat. ¶ ⁵⁶ Bayer: *Baltres*. ¶ ⁵⁷ Bayer: *Olmes*. ¶ ⁵⁸ Bayer: *Tenllays*, m.d.: *ó teulays teul lays*. ¶ ⁵⁹ El ms. 280 de la Biblioteca de Catalunya inclou un text similar tot i que amb algunes alteracions i omissions: «Comdat e vegueria de Rosselló: Primo, lo comte; la cassa del vezcomte d'Illa; la cassa del vescompte de Canet; la cassa del vezcomte d'Èvol; la cassa del vezcomte de Seret àlias de Ro[da]; la cassa de Perelós; la cassa de Cabrencho; la d'Ortafa; la d'Oms; la de Bajes; la de Totzo; la de Perpetusa; la de Rupià; la d'en Pere Albert; la dels Garrigues; la de Bisanyes; la dels Oliveres; la de Pere Tortes; la de mossèn Berenguer de Pau; la de castell de Roynes de Roquabertí; la casa de Blanes; la casa de Candos.», cf. Joan IBORRA: «Entre la coronació de Ramon Berenguer IV i la dotalia de Catalunya. Edició crítica del ms. 280 de la Biblioteca de Catalunya», *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 5 (juny 2015), pp. 117, [en línia], <<https://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/6379>>.

[ORDENACIÓ FETA EN LES CORTS GENERALS DE MONÇÓ]

Ordenació feta en les corts generals de Monçó que negún rey, ni príncip ni primogèn[i]t de Aragó no puixa entrar en camp de batala sens les condicions e forma ordenades:⁶⁰

Primo, que ell entre ab XII semblants d'ell, ço és, ab cavalls, e arnesos, e sobrevestes e senyal real.

Ítem més, que ell vaja al mig dels XII ab la espasa en la mà e no isqua del mig de aquells per ço com no fos⁶¹ sen[s] cuyda perdre en Cerdenya.

Ítem més, que los XII que hiran ab ell no aporten lances sinó espases en la mà, per ço que lo rey no sia conegut entre ells.⁶² ||^{126v}

[DOTALIA DE CATALUNYA]

Casa del comte Besaldú; casa del vescomte de Bas; casa de Pere Galceran de Rocabertí; casa de Cornells, casa de Corneylls, casa de d'Espenc; casa de Calabuig; casa de Navata; casa de Cantalops; casa de Sent Lorenç de Cadins; casa de Bestrechà; casa dels Guixas; casa de n'Esquirer; casa de la Viladenules; casa dels Gallinés; casa de Vilamarins; casa de Sancta Maria; casa dels Maloques; casa de Batet; casa de la bastida d'Envern; casa d'en Loret de Geronells; casa de Sent Martí.

Ducat de Gerona e vegueria

Primo, casa del duch; casa de Muncada de casa e Lagostera; casa d'en Ramon Xammar; casa de Vilaffrezer; casa de Pontons; casa de Maçanet; casa d'en Muntconp ||; casa d'en Munt;⁶³ casa d'en Romaguera; casa d'en Caçà; casa de Sent Martí; casa de Santapau; casa dels Ortonedes; casa d'Uriols, ara de n'Avellaneda; casa de mossèn Ramon de Boxols; casa de mossèn Gispert de Camplonch; casa de les Scales de Salrà;⁶⁴ casa d'en Teyala; casa d'en Ramon Juyà.

Casa del comte d'Ampúries e vegueri[a]⁶⁵

Casa del vescomte de Roquabertí; casa de Caramany; casa d'en Senestram; casa de Foxà; casa d'en Simó d'Ampúries; casa d'en Blanes de les Scales; casa

¶⁶⁰ És probable que es tracte del trasllat d'un acord de les corts realitzades a Monçó el 1362, 1362 o 1376. ¶⁶¹ Bayer, m.d.: *Acaso: Nanfos, esto es: Alfonso*. ¶⁶² Bayer omet tot aquest text de l'ordenació escrita d'una altra mà al ms. i anota: «*Siguen en el f. 126. p. 1. ciertas ordinacions de pocas líneas que hablan del modo como el rey y el Príncipe*

primogénito de Aragón deben entrar en batalla. Se copiaron en su lugar. Sigue en el mismo folio pag. 2 la lista siguiente sin título alguno». Prossegueix la còpia del text amb la transcripció de les cases. Subratllat i cancel·lació de Bayer. ¶⁶³ Bayer, m.d.: *Acaso: munt. assi: munt*. Subratllat de Bayer. ¶⁶⁴ Bayer, m.e.: *o escales*. ¶⁶⁵ Bayer, m.e.: *Assi*.

de Palou; casa de Sentmorí; casa dels Ortals de Siurana; casa de Servià; casa de Junyà; casa de Cruels de Pere Tallada; casa de Cruels de Calonge; casa d'en Taverner; casa d'en Buaces; casa de Castell d'Anpurdà; casa de mossèn Ubert Çatera; casa d'en Sort de Vilanova; casa de Viladamany de Ampurdà; ¶¹²⁷ casa d'en Güells; casa d'en Labià; casa de Burdils; casa de Vilarigs; casa d'en Sart d'Ulastre; casa d'en Ramon Gallat Doltremort;⁶⁶ casa de Banyulls; casa de mossèn Ramon Çagariga; casa de Vilarama; casa d'en Ribera de Torrela de Muntgriu; casa de Vilaguts; casa de Fortià; casa de Palafrugell; casa d'en Camós de Vèrgens; casa de mossèn Luís de Pontons Amunells; casa d'en Sent Feliu a Castelló; casa d'en Sent Feliu d'Ullestret; casa d'en Perles del Far; casa d'en Lança de la honor, ara de Sent Pere Rodes; casa Begur, ara de Cruelles; casa dels Aranyons; casa de Vallguornera; casa de mossèn Guerau de Flasà.

Casa del compte d'Osona⁶⁷

Casa dels Planells; casa dels Malles; casa de Vilaleons; casa de Altariba; casa de mossèn Gisbert de Canet; casa de Masay; ¶ casa d'en Besora; casa d'Uriz; casa d'en Brull; casa dels Todoyans; casa de Muntsequiu; casa de mossèn Alamy de Belpuig; casa de Sixà; casa d'Espareguera dels Cudines; casa de Vilanova de Sent Romà de Sahu; casa d'en Sau Demer; casa de n'Arimany de Roda; casa d'en Puig de Roda; casa d'en Barra de Sent Ginís; casa de Vilademany de Taradell; casa d'en Gurb; casa de Viladamany Dezpinxolla;⁶⁸ casa de Tornamira; casa de Vilaraguts; casa d'en Soler.

El vescomdat de Cabrera

Primo, lo vescomte; casa de Pallafolls, ara de Cabrera; casa de Blanes, ara de Cabrera; casa de Galba del monestir de Sent Cugat; casa de Muntnegre del monestir de Sant Cugat; casa dels Callars; casa de Pineda, ara de Cabrera; casa de Camors; casa de Manola; casa de n'Alberich de Pallafolls; casa de mossèn Bernat de Pineda; casa d'en Sala d'Arenys; casa de Sotariba de Mathara; casa de Vallgorguina; casa de Mont Tens, ara de Cabrera; casa de Riuderenes; casa de Senata dels Gardies; casa de Maçanet de Cabrera; casa de Palau del monestir de Sent Cuga[t]. ¶^{127v}

Casa del comte de Barchenona

Casa del vescompte de Cardona; casa d'en Ramon de Sent Vicent; casa d'en Berenguer de Sent Vicent; casa d'en Roger de Sent Vicent; casa de Queralt de Canevas; casa de Centelles; casa de Cornet de la Casta; casa de Sentmenats de

¶⁶⁶ Bayer: *doltre mort... o mont*. ¶⁶⁷ Segueix, *Casa del vescomte de Bas*, cancel.

¶⁶⁸ Bayer: *Vilademany dez puixola*.

la onor; casa de Castell Çapera de Sentmenat;⁶⁹ casa de Vilalba de la Serra; casa de Sentmenats de cap Centelles; casa de Sentmenat de Sentiga; casa de Bell-loch; casa dels Corberes Delmars; casa de Montorners; casa dels Fars; casa de Cartayà; casa de Dorrius; casa de Vilardel; casa de Vilalba de Cardedeu; casa de Capellades de Perdrechs; casa de Raxach de Muntcada; casa d'en Maratha; casa d'en Hostalrich; casa d'en Marquet de Palou; casa de n'Argentona de Valbona; casa de Sent Marçal d'en Marimon; casa de Tagamanent;⁷⁰ casa de Torreia de Palau; casa de Randors de Taya;⁷¹ casa de Clasquerí; casa dels Colomé; casa de Rosanes en Vallés; casa de Biguns; casa de Rosanes en Granullés; casa de Plegamans; casa de Corberans en Granullés; casa dels Gasius; casa de Vilanova de la Casta; casa de Viladamay de Caulés;⁷² || casa de Rendors de Caulés; casa de Sent Martí; casa de Tagores de Sabadel; casa d'en Franchés Tagores; casa d'en Pere Arnau Marquès; casa d'en Lançà del Far; casa d'en Barberà; casa dels Rossents; casa de Uguet de Requesens en Sabadell; casa Madrona; casa de Castellet; casa de Jàfer; casa de Guarraf; casa d'en March d'Avinyó; casa de Montclar; casa de la Bisbal; casa de [O]lèrdula; casa dels Sent Just;⁷³ casa de Santa Augènia; casa de Canyells; casa de Canal; casa de Sent Vicent; casa d'en Venrel; casa de Santa Olivera.

Comdat e vegueria de Taragona

Primerament la casa del comte, ço és, ara de Prades; casa del vesconte, és d'Entença; casa d'en Queralt d'en Callar; casa d'en Queralt de Vespella; casa de Montoliu; casa d'Altafulla; casa de la torra d'en Barà, hara de mossèn Ycart; casa de mossèn Luys de Requesens; casa dels Domechs donzells e de la casta de Manresa; casa d'en Montbrú; casa de Canyells; casa de mossèn Bernat de Montoliu; casa de mossèn Berenguer d'Olzinelles; casa d'Altafulla de Requesens; casa de mossèn Bernat de Requesens de Vilasequa; casa de Jorba; casa de Borxadors de Sanou; casa de Vallmoll de Cardona; ||¹²⁸ casa de Tamarit; casa de Scornalbou; casa de Ull de Molins; casa de Gratalops; casa de la Argentera; casa de Cornudella; casa de Porrera; casa de l'Aleixar.⁷⁴

Casa del comte de Tortosa

Casa del besconte Semmenat; casa dels Garidells; casa d'en Ramon de Tora; casa dels Talades; casa de Camarilles, ara de mossèn Mateu Cardona; casa de Mayals; casa de Flix, ara de Barchenona; casa d'Ascó, ara del Spital; casa del Promell; casa de Cap Purrines, ara del Spital; casa de Xerta, ara de Tortosa.

¶⁶⁹ Bayer, m.d.: *o sapena: assi: çacacel.: p/a.*

¶⁷⁰ Bayer: *Tamamament*, m.e.: *o manent.*

¶⁷¹ Bayer: *Raudors*, m.e.: *o randors.*

¶⁷² Bayer: *canals*, m.e.: *o cauls.* ¶⁷³ C.t. A *Sent Juts.* Bayer: *Sent Just.*

¶⁷⁴ Bayer: *la leixar.*

Ducat de Monblanch

Primerament, la casa del duch; casa de l'Alalbi; casa de Vilamarí; casa de Cabra; casa de Queralt de la honor; casa de Montergull; casa de Montclar; casa de Montleó; casa d'en Vilafrancha; casa de Tèrmens; casa d'en Miquel de Bordelló; casa dels Alamanys; casa d'en Guillem de Puiggròs; casa d'en Uguet d'Anglesola; casa d'en Jaume de Tèrmens; casa de Conesa; || casa de Santa Perpètua; casa de Salmena; casa de Ciutadila; casa de Guimerà.

Casa del comte d'Urgel

Casa del vescomte d'Àger; casa de Muncada de la honor; casa de Ribelles; casa d'en Guillem Ramon de Rosa de Puigvert; casa de Monsonís; casa d'Espenç; casa de la Braçarola; casa d'en Brul; casa dels Sent Climents; casa de Montagut; casa d'Arbequa; casa de Castellàsens; casa dels Comes; casa de Canporrells; casa de Roles; casa de Peramola; casa d'Alzinelles; casa de mossèn Bernat de la Tor.

Marquesat de Camarasa

Primo, lo marquès; casa de Ribelles de Bellestar; casa d'en Anthoni d'Alòs; casa de mossèn Ferrer de Bella; casa de mossèn Johan de Bella; casa de mossèn Ramon Çacirera de Cubells; casa d'en Ramon de Ribelles a Vilanova; casa de Berenguer de Ribelles de Bellstar; casa d'en Jaufre Doménech, donzel.

Casa del comte de Pallàs

Casa del vescomte de Vilamur; casa d'Abella; casa d'Orchau; casa d'Amur; ||^{128v} casa de Bellera; casa de Erill; casa d'en Cerni; casa d'en Roger de Pallàs; casa d'en Jaume de Pallàs; casa d'en Bort Lonch; casa de Salevinera; casa d'en Luis de Mur; casa d'en Simó Deroles; casa de Perves; casa de Pere Meya; casa de Ramon de Sallas; casa d'en Guillem de Comenge Somada;⁷⁵ casa de mossèn Bernat de Peramola; casa de Talarn; casa de Toralles; *primo*, casa del comte de Pujalt.

Ell vescomdat de Cardona

Primo, casa del vescomdat; casa d'en Ramon de Boixadós; casa de mossèn Matheu Caldes; casa de mossèn Jacme Çariera; casa d'en Rochabruna; casa d'en Ramon de Castellaulí; casa de Jorba; casa de Copons; casa de la Manreans; casa de mossèn Bernat de Boxadós; casa de mossèn Johan de Montboy; casa d'en Ramon d'Òdena; casa de n'Armeric de Belvehí;⁷⁶ casa d'en Ramon de Claramunt;

¶⁷⁵ Bayer, m.e.: *Guillem conige*.

¶⁷⁶ Bayer: *beliurhi de belvehi*.

casa d'Orpí; casa de Castellaulins; casa d'Aldorells; casa de mossèn Berenguer de l'Antorn; || casa del comte de Ribagurça; casa del vescomte de Peralta; casa d'en Felip de Castro; casa dels Bardaxins.

Vegeria d'en Bages

Primo, Rajadells; casa de Talamanques; casa d'en Dalmau Sestoriens; casa de mossèn Bernat Esmerich de la Casta; casa de Caldes; casa d'en Ramon de Pague-
ra; casa de mossèn Simó de Pagueira; casa de mossèn Andreu de Pagueira; casa de Castellbell; casa de Castellgalí; casa de Mura; casa de Servera; casa de Sent Lorenç, ara del monestir de Sent Lorenç; casa de Castell Çapera, ara de Semmenats.

Casa del comte de Cardona

Casa del vescomte de Vilaplana, ara d'Èvol; casa d'en Pere Galceran de Pinós, ara de Domench; casa d'en Guillem Galcerà de Pinós; casa de mossèn Bernat de Pinós; casa dels Cadells; casa de Ribes, ara del rey; casa dels Tragurans; casa de Betet; casa de mossèn Ramon de Pujoltorts; casa de mossèn Galceran d'Ortigués; casa dels Niubons; casa d'en Ramon de Merles; casa d'en Gregori de Merles; casa d'en Ramon d'Enveig; casa de la honor de la Portella.

Comdat e vegueria de Cervera ||¹²⁹

Primo, casa del comte; casa del vescomte Vilamur; casa d'en Ramon d'Anglesola; casa d'en Berenguer d'Anglesola; casa d'en Benet d'Anglesola; casa dels Eluges Sobirans; casa dels Jusanés; casa dels Cireres; casa de mossèn Gisbert de Guimerà; casa de Monçonís; casa del Castel de Mediona; casa de mossèn Johan de So de Talavera e de Pavia; casa de Ciutadia;⁷⁷ casa de Queralt de Pallerols; casa d'en Ramon de Pallàs e de Belpuig; casa de Robinat; casa d'en Ramon de Robinat; casa d'en Ramon de Copons; casa d'en Ponç de Belluces; casa de mossèn Jaume Çanzaza;⁷⁸ casa dels Eluges, jusans; casa d'en Guerau de Sanahuja; casa d'en Arnau de Vergós; casa d'en Gabriel de Vilafrancha; casa d'en Ramon Pere; casa d'en Berenguer de Torrafeyta; casa d'en Ramon de Torramocha; casa d'en Ramon de Torramorell; casa de Muntergull.

Casa del comte de Barones, ara la val d'Antonà

Casa del vescomte Doménego; casa del vesconte Cornet; casa del vescomte Castelbò; casa d'en Armeles d'en Jou; asa d'en Johan Armeles e de Cornet. ||

¶⁷⁷ Bayer: *Curtadra*.

¶⁷⁸ Bayer: *Canzaera*.

[MOTIUS QUE FOREN FETS PER PERE EL CERIMONIÓS]

Motius⁷⁹ que foren fets per lo noble don Pedro d'Aragó, pare que fon del rey en Johan e del rey en Martí

Déus te guar de paret fesa e de hom de Manresa.
 De pasera redona e d'om de Girona.⁸⁰
 De soquerat d'Urgel e de bufó de Leyda.
 De mandra de Palàs e de sart de Cerdunya.
 De güelfo e gebellís, fals e mestre⁸¹ e bon guasanyador de Roseló.
 De falsari de Malorques e de juh[eu]⁸² de Barchenona.
 De cunchagat⁸³ de Tortosa, de lépol d'A[m]posta.
 D'entrecuydats de València e d'eni...⁸⁴ de Aragó e de usurer de Morella.
 De encauats de Xàtiva e d'enpeguntats⁸⁵ d'Alzira e de sobreleals de Morvedre.

Altre motiu de aquell príncep mateix contra les dones ho en ajuda d'elles

Catives de Perpinyà e serven[tes]⁸⁶ de Gerona.
 Dones de Barchanona e senyor[es]⁸⁷ de València.
 E companyones de Xàtiva.⁸⁸ ¶^{129v}

¶⁷⁹ Bayer, m.d.: *Motius: esto es: motes*. ¶⁸⁰ La guillotina ha escapçat el final de la paraula. També hom podia transcriure per <dona> malgrat que els motius adverteixen sobre accions masculines i els de les dones segueixen a continuació. Bayer, m.d.: *o dona: está cortada la última letra*. ¶⁸¹ Bayer, m.d., reproduceix la grafia del ms.: *emre*. ¶⁸² La guillotina ha tallat la paraula ran la hac. Bayer: *juheu*. ¶⁸³ Bayer: *trinchagat*, m.d.: *cunchagat o crinchagat*. ¶⁸⁴ Guillotinat el final per l'enquadernació, no es poden llegir les darres lletres. ¶⁸⁵ C.t. A Bayer: *enpepeguntats*. ¶⁸⁶ Guillotinat el full per l'enquadernació. Bayer: *servens*. ¶⁸⁷ Guillotinat el full per l'enquadernació. Bayer: *senyores*. ¶⁸⁸ La difusió moderna es deu a la còpia del ms. escurialenc feta per Pérez Bayer atès que totes les fonts consultades s'hi remet. Romeu i Figueras, sense desmentir l'autoria del rei Cerimoniós, encara per confirmar, adscriu el text al gènere de la paremiologia, a la tradi-

ció de la poesia popular dedicada a satiritzar els habitants de localitats veïnes. Hi és d'interès la interpretació del vocabulari que ajustem per una millor comprensió. Així, fesa equivaldria a 'esquerdada' o badada, en terminologia valenciana; hom de Manresa a 'gandul', mandrós, derivat de la pronúncia vulgar: Mandresa; soquerat, a 'glaçada d'abril que crema les plantes i les collites'; bufó, 'venedor de galindaines'; mandra, 'pastor desvagat', entès també com 'gandul'; sart, 'mentider'; mestre, 'destre en l'engany'; trinchagat, 'rodamon'; cunchagats, 'conjurats'; empeguntat, 'emmascarat'; catives, per extensió, 'miserables'; companyones, 'amants', cf. Josep ROMEU I FIGUERAS: *Corpus d'antiga poesia popular*, Barcelona, Barcino, 2000, p. 68; cf. també Gabriel LLABRÉS: «Motius del rei en Pere (IV)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, octubre (1891), pp. 143-144, reproduït a *La veu de Catalunya*, 42 (1891), pp. 545-546.

LA CERIMÒNIA QUE'S FA COM LO COMTE DE BARCHANONA
SE VA CORONAR A ÇARAGOÇA

Com lo comte de Barchenona se va coronar a la ciutat de Çaragoça, tantost com entràs en la ciutat, ell se n'anà [sic] a la Seu, ço és, a Sant Salvador. E com és a la porta, descavalca e la mula és del archipest de Sent Salvador. E deu vetlar tota la nit davant l'altar. E com ve lo matí, ell deu estar abocat davant l'altar. E lavós, lo justícia de Aragó ve denant lo altar hon està lo dit comte e deu dar les pa[ra]ules següents: «Sus, levats, en Ramon Berenguer, comte de Barchenona!», tres vegades; e lavós, lo comte se leva e va-se'n a la preycadora hon se diu lo Evangelí, e aquí lo comte preycat tot de art de caveleria. E com à preycat, lo comte devala-se'n e torna-se'n davant l'altar, e aquí estaven abocats axí com d'abans. E lavós, l'arquebisbe se revist ab sos vestiments axí com si deya missa e aparella crisma per untar lo dit comte. E abans d'açò, lo justícia d'Aragó ve davant lo comte e diu «Levau, en Ramon Berenguer, comte de Barchenona», tres vegades, «e fer-vos em rey d'Aragó!». E lavós, lo dit comte se leva e hagenola's davant l'altar. E lavós, l'archebisbe procehix son hofici. E lavós, l'archebisbe ab lo justícia coronen-lo, ell stant ab son manto faderical, com a comte de Barchenona. E descobre lo manto e visten-li una dalmàtica ab son senyal propi, ço és, groig e vermel.

Ítem, après hix de la dita Seu e cavalca en un bel caval blanch, lo qual caval amenen per lo fre los ciutadans de Çaragoça e los ciutadans de Barchenona [e los de València], ço és, los de Çaragoça a la part de[s]tra e los de Barcelona a la esquera [e los de València la una part e a l'altra]. E aquests van vestits de or, ço és, de broquat los uns e los altres.⁸⁹

Ítem, après parteix del dit fre dos senyals en què van los altres⁹⁰ ciutadans e viles reals per orde, axí dell real com del comdat e Principat. Après com lo rey serà en la Aljaferia, les taules aparelades, e lo dit senyor deu seure alt ab gran tinell, co és, ab qualque rey ho ab infans fills de rey.

Ítem, après segueixen los prelats aquel dia e tots los altres segueixen segons l'ordenació de nostra cort. E com lo rey haurà menjat, leve's⁹¹ de taula e lo metropolità qui aurà consagrat lo rey diga la benedictió, la ^{||130} qual és acostumada de dir al levant de la taula. E lavors, lo rey prenga lo ceptre en la mà dreta e lo pom en la mà esquera e ab la corona al cap vaja-se'n al palau ho sala, la qual li sia aparellada per a star. Après menge ab los infants fills de reys, nobles, prelats e altres gents sues, lo qual serà aparelat⁹² en la forma següent:

¶ ⁸⁹ Addicione d'acord amb el text de Miralles, tot i que no en corregisc les diferències. A Miralles, els ciutadans de Saragossa van a l'esquerra i els de Barcelona a la dreta, és a

dir, a l'inrevés del text de Viciana, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., p, 110.

¶ ⁹⁰ Bayer: *altres*. ¶ ⁹¹ Bayer: *levas*. ¶ ⁹² Bayer: *aparellat*.

Primerament li sia aparellat un siti real en alt, en guisa que per tots sia vist estant en lo dit palau. En les spalles, ço és, en la paret, sia fermat un drap d'or e de velut vermell demostrant lo nostre senyal estés, ço és, les armes del comte de Barchenona, lo qual és groig e vermell, e sia pus rich que lo del palau. E sobre aquel sia posat un sobretel de aquell senyal mateix. E après, tot lo dit palau sia encortinat per les parets de bells e preciosos draps. E per lo sòl del palau sien estesos tapits he altres draps los quals són acostumats estendre per terra. E aquí lo rey pos lo ceptre e lo pom e tinga solament la corona al cap. E lavós, sia dat del vi al rey e a tots los altres ab confits.

Ítem, après lo rey entresen en la sua cambra la qual sia ornada⁹³ en la forma següent: e primerament, li sia aparellat un lit ab cubertor ab coronas e cortines acabades de bells e richs draps de un hobratge tot. Enaprès, la dita cambra sia encortinada per les par[e]ts⁹⁴ dels pus bells e richs draps de la dita sala ho palau. E axí mateix en lo sòl de la cambra sien estesos tapits e draps los pus bells e pus honorables que no los de la sala ni del palau. E après, entre ab vestidures de drap d'or en la capella de la Algaferia. E aquell dia lo rey no cavalque.

E aquel dia lo rey e l'altre tinga tinell a tothom. E aquests dos dies deuen servir los infants e nobles, segons que's segueix, car, si hi a dos infants fills de reys, la hu, ço és, lo major, servisca aquells dos dies de hofici de majordom e l'altre de hofici de camarlench. E los altres nobles e barons seguesquen sos hoficis del palau daval escrits, és a saber, de coper, sobrecoch, de boteler, de raboster, de panicer, de talar, de portar davant lo rey lo plat de la sua vianda e de ventall en qualsevulla temps que sia. ^{130v}

Com après lo matrimoni del dit en Ramon Berenguer, comte de Barchenona, e de dona Patrunilla, reyna d'Aragó, se mugués qüestió e debat entre los aragonesos e los catalans, com los aragonesos altercases que ells no devien perdre nom ni senyal com ells fosen cap de regne; e los catalans al·legaven que sia falsa, en tal cas com ells fosen de part de fembra e los catalans fosen de part de hom. Lo segon, car més val lo comdat ab lo principat que no fa lo realme. Sí, lo comte en Ramon Berenguer, comte de Barchenona e príncep de Catalunya, los hoferí metre en compromés en poder seu. Sí que ell declarà e sentencià que en tota escaramuça, bregua ho batala, fos or he flama ho bandera sua pròpia, ço és, groig e vermell, e lo bram ho crit fos dells aragonesos per rahó de lur senyora «Aragó, Aragó, Aragó», tres vegades per honor de la Sancta Trinitat.⁹⁵

¶ ⁹³ Bayer: *ordenada*. ¶ ⁹⁴ Bayer: *parts*, m.e.: *creo ha de decir: parets*. ¶ ⁹⁵ Aquest text és una variant de l'inclòs a Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, pp. 109-111, tot i que manté unes diferències en la forma del relat. Tanmateix, el darrer paràgraf és omès per Miralles. Segons Palacios, el ceremonial usat pels reis aragonesos consta

en un manuscrit conservat a la Biblioteca del Capítol d'Osca amb evidents connexions amb l'ordo establert a la cort de Borgonya, cf. Bonifacio PALACIOS MARTÍN: *La coronación de los reyes de Aragón 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras medievales*, Saragossa, Universitat de Saragossa, 1975, pp. 113-130. Muntaner

8.

DE LES CORTS GENERALS E DE SA ORDENACIÓ

Com lo rey té corts generals a Monsó ho en altres lochs acostumats:

Primerament, seu la Sglésia a man dreta, ço és, Taragona e après Çaragoça e los atres bisbes e abats e priors e altres eclesiàstich[s].

Segonament, sehen a la part esquera lo braç militar, ço és, los comtes, vescomtes, barons, nobles, vervesós, cavallers e gentillshòmens.

Tercerament, davant lo rey, les ciutats e villes reals.

Primerament parla Çaragoça, après Barçahona,⁹⁶ après Malorques, après València e les altres ciutats, per grau e viles reals. Emperò los de Barchenona⁹⁷ e de Çaragoça estan entremesclats en un banch.⁹⁸

9.

CAPÍTOLS FERMATS ENTRE LO COMPTE DE BARCHINONA E LA INFANTA DONA PATRONIL·LA, REYNA D'ARAGÓ

Primerament, que con fós debat entre ells sobre los furs, que dihen que si lo rey trencara furs e privileges, que en tal cas los aragonesos poguessen depositar al rey e fer-ne altre, si's vol moro ho juheu. Perquè, sia revocat en tal cas, si lo matrimoni volen que pase.⁹⁹ Emperò dix¹⁰⁰ ¹³¹ que li plau que sia entre ell y ells huna presona que conega dels¹⁰¹ grehuges.

Lo segon, que neguna fembra puscha possehir lo regne sinó home. He sia de leal matrimoni e fill de benedictió.

reprodueix el cerimonial de coronació d'Alfons el Benigne el ritual del qual planteja notables divergències amb aquest text, entre les quals convé destacar la forma en què el rei es corona: «E con fo vestit e hac començada la missa, lo dit senyor rey, ell mateix pres la corona de l'altar e l'as posà al cap». Un cerimonial molt semblant al de Pere el Cerimoniós, cf. Ramon MUNTANER: *Crònica*, dins Ferran SOLDEVILA (ed.): *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1983, pp. 938-943. Carbonell descriu detalladament la coronació de Martí l'Humà amb un cerimonial similar durant el qual «lo arquebisbe de la ciutat de Çaragoça benehí la corona e totes les altres insígnies reyal. E feta

la benedictió, lo senyor rey se acostà a l'altar y pres la dita corona y meté-la en lo cap», cf. Pere Miquel CARBONELL: *Cròniques d'Espanya*, edició crítica a cura d'Agustí Alcoberro, Barcelona, Editorial Barcino, 1997, pp. 180-183. Perarnau transcriu aquest text, cf. Josep PERARNAU I ESPELT: «Les condicions de la unió d'Aragó i Catalunya en un manuscrit del valencià Rafael Martí de Vicianà», *Arxiu de textos catalans antics*, 2 (1983), p. 358. ¶⁹⁶ Bayer: *Barchanona*. ¶⁹⁷ Bayer: *Barchn*. ¶⁹⁸ Miralles transcriu un fragment molt més breu i sintètic, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, p. 111. ¶⁹⁹ Bayer: *pare*. ¶¹⁰⁰ A iter.: *dix*. ¶¹⁰¹ Segueix, *gehuges*, cancel.

Lo segon e terç capítol, que negun bort no pugua posehir lo regne, segons la dotalia de Carles Manyes, emperador.

Lo quart, que'l seu senyal, ço és groig e vermell, sia per tots sos regnes e terres.

Lo quint, que'l seu archiu de tot¹⁰² los regnes seus sien en Barchinona.¹⁰³

Ordenació feta en l'Estudi de Leyda, fermat per lo comte e príncep de Catalunya en Ramon Berenguer, que la hun any sia lo rector de l'Estudi, aragonés, e los dos anys següents, català. E açò no's mude per res.

10.

EN NOM DE JESUCHRIST

Del començament del món entró a la nativitat de Jesuchrist hac cinch mília cent noranta e huyt anys.¹⁰⁴

De Jesuchrist fins a la mort de Carles Manyes agué huyt-cents e nou anys e lavós regnà sent Gili.

¶¹⁰² Bayer: *tots*. ¶¹⁰³ Segons Perarnau, aquest text és l'únic testimoni escrit del pacte matrimonial establert entre Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó. Perarnau, que cita a peu de pàgina diversos historiadors com Zurita, Narcís Feliu de la Peña, Rovira i Virgili i Josep M. Salrach, afirma que les condicions pactades per a la unió matrimonial de Ramon Berenguer IV i Peironella d'Aragó continuen sense conèixer-se, cf. Josep PERARNAU I ESPELT: «Les condicions de la unió...», *op. cit.*, pp. 357-361. Salrach i Schram tradueixen un fragment del text pel qual el rei Ramir II d'Aragó lliurava la seua filla al comte de Barcelona, cf. Josep Maria SALRACH: *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, I, Barcelona, Edhasa, 1980, pp. 260-261 i Percy E. SCHRAMM: «Ramon Berenguer IV», dins E. BAGUÉ; J. CABESTANY i Percy E. SCHARAMM: *Els Primers Comtes-Reis*, Barcelona, Vicens Vives, 1985, pp. 10-13. Malgrat que els documents històrics nascuts del pacte per a la unió dinàstica d'Aragó i Catalunya romanguen dins la fosca, resulta evident que el procés de negociació mantingué durant l'època medieval i posteriorment una vigència cronística important. No ha sigut només Viciana qui ha recollit la transmissió del pacte sinó que el veiem reflectit en nombrosos textos d'època,

fins i tot llegendaris, com la llegenda de Guillem Ramon de Montcada, cf. Miquel COLL: *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*, Barcelona, 1958, pp. 120-131; Pere TOMIC: *Històres e conquestes...*, *op. cit.*, pp. 222-225, etc. Observem la referència a la 'dotalia de Carles Maynes', que remet a la llegenda d'Otger Cataló i els nou barons de la fama, una narració molt estesa entre les cròniques quatrecentistes, estudiada a bastament per Miquel Coll i Stefano Cingolani, que contenen nombrosos manuscrits de l'època, cf. Miquel COLL i ALENTORN: *Llegendari*, Barcelona, PAM, 1993, pp. 7-50 i *El Llibre dels reis*, edició a cura d'Stefano Cingolani, València, PUV, 2008, pp. 21-38. La dotalia de Catalunya és una incorporació més tardana a la llegenda que incorporen algunes cròniques del quinze, cf. Joan IBORRA: «Aragó i Catalunya ante unionem a la Crònica de València de Martí de Viciana. Notes per a l'estudi de les fonts historiogràfiques», dins *El (re)descobrimient de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, Barcelona, PAM/Universitat de Barcelona, 2007, pp. 171-196, on posàvem en relleu la coincidència de diverses cròniques que contenen la distribució de Catalunya en novenes o dotzenes. ¶¹⁰⁴ Bayer, m.d.: *Sigue el còmputo alexandrino*. Bayer es refereix al sistema de càlcul del

En l'any MC¹⁰⁵ prengueren cristians Jesuralem.¹⁰⁶

En l'any MC e hu morí lo cors de Sent en Gili.¹⁰⁷

En l'any MCVIII, a XII ores dins¹⁰⁸ les kalendes de abril, començà l'orde de Cistell.¹⁰⁹

En l'any MCVIII fon presa Malorques.¹¹⁰

En l'any MCXXXVII fon presa Almeria.¹¹¹

En l'any MCXXXVIII fon presa Tortosa.¹¹²

En l'any MCXXXVIII fon presa Leyda e Fragua.¹¹³

En l'any MCLXXVIII tornà lo dia nit lo dia de senta Creu de setembre.¹¹⁴

temps històric, el *computus*, establert per Dionís l'Exigu, durant el primer terç del segle VI, a petició del papa Joan I perquè l'era cristiana es contàs des del naixement de Jesucrist. El còmput alexandrí feu fortuna a Europa a partir de la utilització de Beda el Venerable, cf. Francisca PLAZA PICÓN i J. Antonio GONZÁLEZ MARRERO: «El vocabulario del cómputo en el *temporibus liber* de Beda», *Minerva. Revista de Filología Clásica*, 17 (2004), pp. 125-137 i J. E. GONZÁLEZ MARRERO: «La medición en la historia medieval: San Isidoro de Sevilla y Beda», *Actas del X congreso Internacional de Estudios Clásicos*, Madrid, 2001, pp. 121-126. ¶¹⁰⁵ Bayer: MCI. ¶¹⁰⁶ Jerusalem fou ocupada el 15 de juliol de 1099 pels croats cristians. Jofre de Bouillon fou nomenat Defensor del Sant Sepulcre i els territoris ocupats organitzats com un regne. ¶¹⁰⁷ *Cronicó de Perpinyà*: «En l'any de Christ M & CV morí en R[amon], coms de Sanct Gili». *Anales*, MCI. ¶¹⁰⁸ Bayer: *dins, acaso devans*. ¶¹⁰⁹ Potser el cronista es refereix al període començat amb el tercer abat de Cîteaux, Esteve Harding (1109-1133), amb qui s'inicià l'expansió de l'ordre. ¶¹¹⁰ Expedició comandada per Ramon Berenguer III per conquerir Mallorca, en realitat, més una empresa de saqueig que de consolidació territorial. Sobrequés valora l'acció com una empresa 'col·lectiva' atès que a l'estol hi havia representacions de la ribera mediterrània des de Barcelona fins a Roma, objectiu permanent dels atacs mallorquins. Hi existeix una font important de la conquesta, un poema coetani escrit possiblement per un sacerdot pisà, diaca del promotor de l'expedició, l'arquebisbe Pere de Pisa, cf. Santiago SOBREQUÉS: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1980, pp. 150-155.

¶¹¹¹ Alfons VII el Batallador, rei de Castella, prengué Almeria el 17 de octubre 1147 ajudat per catalans, francs, pisans i genovesos. Aquest és l'origen de la llegenda del rescat de Galceran II de Pinós, almirall de la flota catalana. Una falla medieval està ambientada en l'expedició i conquesta d'Almeria en temps de Ramon Berenguer IV, cf. Andrés ROVIRA: *Monografía (notes històriques i tradicionals) del miracle obrat per intercessió de Sant Esteve protomàrtir, en el rescat de D. Galseran de Pinós, senyor de Bagà (1147-1152)*, Manresa, 1914; Martí de RIQUER: *La leyenda de Galceran de Pinós y el rescate de las cien doncellas*, Barcelona, 1944; Eufemià FORT I COGUL: *La llegenda del rescat de sant Esteve*, Salou, Vila-seca, 1973; Geroni PUJADES: *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, vol. VIII, Barcelona, 1609, pp. 398 i ss.; Xavier PEDRALS I COSTA: *El rescat de les cent donzelles*, Bagà, 1990. D'aquesta llegenda es fa una representació teatral al municipi de Bagà, d'on era natural l'historiador Pere Tomic, primer compilador del text l'any 1431. Hom pot llegir la llegenda íntegra, [en línia], <<http://el-rescatdelescentdonzelles.blogspot.com.es/>>. ¶¹¹² La ciutat fou presa el 31 de desembre 1148 en temps del comte Ramon Berenguer IV. ¶¹¹³ El 24 d'octubre 1149, Al-Mutafir Ibn Suleiman, el Victoriós, reté les places de Lleida i Fraga a Ramon Berenguer IV. ¶¹¹⁴ L'eclipsi de sol es produí el 13 de setembre 1178, entre les 10:32 h i les 13:14 h. La ciutat de Perpinyà es trobava dins la trajectòria plena de l'eclipsi la línia de la qual, procedent d'El Caire, discorria per sobre de la ciutat de Barcelona. Dades obtingudes de la base de dades de la Nasa, [en línia], <<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEsearch/SEsearchmap.php?Ecl=11780913>>.

En l'any MCLXXXVII, en lo mes de juny, fon pres Jerusalem e totes les ciutats del regne de Sùria. E fon presa la vera creu e portada en Domàs.¹¹⁵

En l'any MCXC lo rey Felip de França e lo rey Rixart¹¹⁶ d'Anglaterra pasaren delà la mar.¹¹⁷

En l'any MCXCI morí en Ramon Berenguer, comte de Prohença, lo jorn de Pasqua.¹¹⁸

En l'any MCXCVI, en lo mes de abril, morí lo rey n'Amfós, rey d'Aragó, entre Perpenyà e Narbona.¹¹⁹

En l'any MCXCVIII morí lo rey Rixart de Anglaterra, en març.¹²⁰

En l'any MCCII, a dos de nohembre, morí lo senyor en Guilem de Monpeyller, avi del rey en Jaume d'Aragó.¹²¹ ¶^{131v}

En l'any MCCIII lo rey en Pere d'Aragó fonch coronat en Roma ab corona de pa.¹²²

En l'any MCCIII fon pres Constantinoble.¹²³

En l'any MCCVII, lo primer dia de febrer, nasqué lo noble en Jaume, rey d'Aragó, en Monpeyler.¹²⁴

En l'any MCCVIII fon destròit Bezers lo dia de Sancta Maria Magdalena.¹²⁵

¶¹¹⁵ La batalla d'Hittin on el soldà Saladí I, Şalāh al-Dīn Yūsuf ibn Ayyūb, (1138-1193), derrotà l'exèrcit croat comandat per Guiu de Lusignan, rei de Jerusalem i de Xipre (1192-1194), esdevinguda el dissabte 4 de juliol 1187; hi consta la pèrdua de la vera creu de mans cristianes. No s'ha provat documentalment el trasllat del *lignum crucis* a Damasc. A partir d'aquest moment es perdé el rastre de la relíquia que posteriorment fou reclamada pel rei d'Aragó Jaume II el Just al soldà Muhammad An-Nasir. Sírria fou conquistada per Saladí I poc després de la rendició de Jerusalem. ¶¹¹⁶ Bayer: *Ricart*. ¶¹¹⁷ Anales: *MCLCCC*, cf. *Anales Valencianos*, estudi preliminar, edició i índex per Maria Luisa Cabanes Català, Anubar, Saragossa, 1983, d'ara endavant, *Anales*. Ricard I Cor de Lleó, rei d'Anglaterra, i Felip II, rei de França, comandaren la tercera croada a Terra Santa per alliberar la ciutat de Jerusalem, en mans de Saladí I. Ambdós reis es trobaren a Vézelay el 4 de juliol 1190 per a salpar vers Acre. ¶¹¹⁸ Ramon Berenguer IV de Provença, (1173-1181), del casal de Barcelona, fill del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i la reina d'Aragó Peironella. Fou mort el dia de Pasqua, el 5 d'abril 1181, pels homes d'Ademar de Murviel en la guerra que enfrontava

llenguadocians i catalans amb el comte de Tolosa. ¶¹¹⁹ Alfons I el Cast, rei d'Aragó, morí a Perpinya el 25 d'abril 1196. ¶¹²⁰ Ricard I Cor de Lleó d'Anglaterra morí el 6 de abril de 1199, després de ser ocasionalment ferit per una sageta el 25 de març durant el setge de Chalon contra el rei de França Felip August. Els *Anales* ometen l'apunt. ¶¹²¹ Guillem VIII de Montpeller, no consta la data exacta del seu traspàs. Els *Anales* ometen l'apunt. ¶¹²² Menció a la llegenda de la corona de pa, una narració fabulosa que inclou Pere Tomic en la seua crònica quatrecentista, cf. Pere TOMIC: *Històries e conquestes...*, op. cit., p. 88, nota 87. ¶¹²³ L'any 1204 Constantinoble fou ocupada i saquejada pels cavallers de la quarta croada que es pretenien successors de l'imperi Bizantí. Esdevingué capital de l'Imperi Llatí de Constantinoble. Balduí I de Constantinoble, comte de Flandes, en fou coronat emperador el 16 de maig de 1204. El 25 de juliol de 1261 fou reconquerida per Miquel VIII Paleòleg. ¶¹²⁴ Fou la nit de l'1 al 2 de febrer 1208. ¶¹²⁵ El 22 de juliol de 1209 els croats de Simó de Montfort vanceren la resistència de Beziers i la passaren a matadegolla. Els cavallers i els bisbes de la croada que podien haver estat viat el vessament de sang no intercediren per evitar la massacre. Tota la població fou morta i

En l'any MCCXII, lo dia de Sent Jaume, fon la batala¹²⁶ entre Miramolí, el rey de Castella, el rey d'Aragó, el rey de Navarra. E foren desbaratats e fon presa Calatrava e Úbeda.¹²⁷

En l'any MCCXII morí dona Maria de Monpeyler en Roma, mare del rey en Jaume.¹²⁸

En l'any MCCXIII morí lo rey en Pere de Aragó, lo petit Aleixandre, lo qual combaté en la barca un gran loch e agué Gàlias, córech lo camp a Bordeus.¹²⁹

En l'any MCCXVIII, lo dia de sent Leonart, fon presa Damiata.¹³⁰

En l'any MCCXXVI, fon pres lo rey de França en Avinyó he aquel any morí a Monpeyler.¹³¹

En l'any MCCXXVIII, la vigília de Ninou,¹³² pres lo noble en Jaume, rey d'Aragó, Malorques.¹³³

la ciutat cremada, fins i tot els refugiats dins les esglésies. Una relació apòcrifa afirma que quan se li va suplicar al llegat del Papa, Arnau Amalric, d'aturar tal carnisseria, respongué: «*Neca eos omnes. Deus suos agnoscet*», és a dir, «Mateu-los a tots, Déu reconeixerà els seus». ¶¹²⁶ Bayer, m.e.: *No concuerda el día*. ¶¹²⁷ El cronista transporta un error històric en datar la batalla el dia de sant Jaume, 25 de juliol. L'enfrontament es produí el 16 de juliol de 1212 a l'altiplà de Las Navas de Tolosa (La Carolina, Jaén). Resulta molt nombrosa la bibliografia sobre la batalla de Las Navas de Tolosa, encara que continua sent vàlida l'obra d'Ambrosio HUICI MIRANDA: *Estudio sobre la campaña de las Navas de Tolosa*, València, Instituto Nacional de Segunda Enseñanza, 1916; cf. també Francisco GARCÍA FITZ: *Las Navas de Tolosa*, Barcelona, Ariel, 2005. ¶¹²⁸ Maria de Montpeller morí a Roma, el 21 de gener 1213 i fou soterrada a la basílica de Sant Pere. Els *Anales* ometen l'apunt. ¶¹²⁹ Pere el Catòlic morí a la batalla de Muret el 13 de setembre de 1213. El cronista es refereix al desafiament de Bordeus del seu nét Pere el Gran, cf. Ferran SOLDEVILA: «Pere el Gran: 'El desafiament amb Carles d'Anjou'», *Estudis Universitaris Catalans*, IX (1915), i Stefano CINGOLANI: *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, IEC, 2006, pp. 411-523. Els *Anales* ometen el renom, el combat i

el desafiament. ¶¹³⁰ A les dues de la matinada del divendres 21 de la lluna de Shafar de l'any de l'Ègira 647, 4 de juny 1249, l'estol francès comandat pel príncep Felip de França arribà a les envistes de Damiata. Els habitants, abandonats per l'emir Fakredin, dessolats, fugiren de la ciutat. Els francesos capturaren la plaça sense haver de combatre i entraren lliurement el diumenge 6 de juny 1219, cf. Jean JOINVILLE: *Vida de Sant Lluís, rei de França*, Barcelona, PAM, 1987, pp. 34-35. La ciutat se situa al delta del Nil, a uns 10 km de la desembocadura. Avui és un important port de cabotatge i nucli industrial. Bizantins i croats l'ocuparen durant el període 1219-1221. La festa de sant Lleonard se celebra el 6 de novembre. ¶¹³¹ *Anales*: MCCXXV. Durant el setge d'Avinyó, en la croada albigesa contra els càtars, el rei Lluís VIII emmalaltí de disenteria. Morí el 8 de novembre 1226 al castell de Montpensier, a l'Alvèrnia. La redacció del cronista de l'empressonament del monarca francès i el seu traspass, que situa erròniament a Montpeller, pot deure's a una lectura defectuosa de la font, el cronicó de Perpinyà, que escriu <Monpasser>. ¶¹³² Bayer, m.e.: *acaso; any nou*. Bayer descobreix la nomenclatura catalana per al dia de cap d'any. Ninou és un mot estés significativament a Catalunya que prové d'una evolució popular del llatí *annum novum*. ¶¹³³ Mallorca capitulà el 31 de desembre 1229.

En l'any MCCXXX, lo dia de sent Ginís, fon sagrada la sglésia de Nostra Dona de Montpeyller per lo senyor mossèn Bernat de Meso, bisbe [de] Maguelona.¹³⁴

En l'any MCCXXXVIII, pres lo noble en Jaume, rey d'Aragó, València.¹³⁵

En l'any MCCXXXVIII, tornà lo dia nit tres jorns.¹³⁶

En l'any MCCXXXV, en s[e]tembre, morí en Ramon Berenguer, comte de Prohença, pare de la reyna de França e Anglaterra.¹³⁷

En l'any MCCXXXVII, lo rey de França pasà la mar en host.¹³⁸

En l'any MCCXXXVIII, morí en Ramon, comte de Tolosa, jermà del comte de Barchenona.¹³⁹

En l'any MCCXXXVIII, pres, lo rey en Ferando de Castella, Sibília.¹⁴⁰

¶¹³⁴ Bernat de Mèze fou bisbe de Magalona entre 1216-1230 i potser també el 1232. Els *Anales* ometen l'apunt. ¶¹³⁵ El 9 d'octubre es commemora oficialment la presa de la ciutat de València per Jaume I en recordatori de l'entrada triomfal del rei aquell dia. La ciutat havia capitulat el 28 de setembre 1238, dia de sant Miquel. En aquest apunt fineix la correspondència entre els *Anales*, el *Cronicó de Perpinyà* i la *Crònica* de Martí de Vicianà el Vell. Els *Anales* incorporen un darrer apunt: «L'any MCCXXXVII foren les majors mortalitats e les primeres que's dien» que tampoc no incorporen el *Cronicó* ni la *Crònica* de Vicianà. ¶¹³⁶ *Cronicó*, p. 15: «En l'any M & CCXXXIX, el mes de jun, lo primer divenbres, amaguet lo solel sos rays». Divendres 3 de juny de 1239, «entre el migdia i tres quarts de tres de la tarda» es produí un eclipsi total de sol visible a Perpinyà. Josep Moran valora aquest apunt com un possible indicatiu d'una activitat astrològica local, cf. Josep MORAN I OCERINJÁUREGUI: *Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*, Barcelona, PAM, 1998, p. 15. En realitat es tracta d'un eclipsi total de sol que es produí a Montpeller a las 10 h 44' i durà fins les 13 h 21'. La durada de l'ocultació total del sol s'estengué per vora quatre minuts moments en què es pogueren observar les estreles. L'eclipsi travessà des de Perpinyà tota la península Ibèrica fins a l'Atlàntic per Lisboa. El fenòmen fou descrit per Jaume I que sojornava a Montpeller: «E entram en Montpeyller el dijous: e el divenbres, entre migjorn

e hora nona, fo eclipsis major que anc hom vis de memòria d'aquells hòmens que ara són, car tot lo sol cobrí la lluna, e podia hom veer bé set esteles en lo cel». Soldevila anota la descripció segons la *Crònica romana* o *Thalamus parvus*: «En l'an M e CC e XXXVIII, lo primer divenbres de jun morí lo solell entre miel dia et hora nona», cf. Ferran SOLDEVILA (ed.): *Les quatre grans cròniques...*, op. cit., p. 120 per a la crònica de Jaume I i p. 322 per a l'anotació de Soldevila. ¶¹³⁷ Ramon Berenguer V de Provença (1198-1245), comte de Provença (1209-45), fill del comte Alfons II i de Garsenda de Sabran. De les quatre filles del comte, Margarida maridà amb Lluís IX, rei de França; Elionor, amb Enric III, rei d'Anglaterra; Beatriu, amb Carles d'Anjou, rei de Sicília; i Sança ho féu amb Ricard d'Anglaterra, coronat a Aquisgrà rei dels romans (1257-72). ¶¹³⁸ L'embarcament s'emmarca dins els preparatius de la setena croada dirigida per Lluís IX de França. L'any 1247 isqueren vaixells francesos vers Xipre per a preparar la incursió. El rei salpà del port d'Aigües Tortes, construït per a aquesta croada, el 28 de juliol 1248. ¶¹³⁹ Ramon VII del Tolosa, el Jove (1197-1249), maridat amb Sança, germana del rei Pere el Catòlic. El cronista confon el parentiu del comte de Tolosa amb el de la seua esposa. ¶¹⁴⁰ El 23 de novembre 1248 Sevilla es reté a les tropes cristianes de Ferran III de Castella després de catorze mesos d'un setge duríssim. El rei castellà decidí expulsar tots els musulmans de la ciutat.

En l'any MCCXXXVIII, morí Federich, emperador.¹⁴¹

En l'any MCCL, pres lo rey de França Damiata.¹⁴²

En l'any MCCLI, morí la reyna d'Aragó.¹⁴³

En l'any MCCLII, morí dona Blanca, reyna de París e de França e morí en París.¹⁴⁴

En l'any MCCLIII morí Tabaut, rey de Navarra e comte de Campanya, en juliol.¹⁴⁵

En l'any MCCLIIII tornà lo rey de França de ultramar.¹⁴⁶ ¶¹³²

En l'any MCCLX valgué blat a XXI sous a Montpeller, lavors foren les morts primeres, ço és, començaren.¹⁴⁷

En l'any MCCLXV entrà lo molt noble hi excellent en Jaume, rey d'Aragó, dins la ciutat de Múrcia lo jorn de nostra Dona de febrer e posehí-la XVII anys.¹⁴⁸

¶ ¹⁴¹ Frederic II del Sacre Imperi Romano-germànic morí el 13 de desembre 1250. Cal anotar, doncs, l'errada de la datació d'aquestes dues anotacions. ¶ ¹⁴² Destruïda pels mame-lucs, fou reconstruïda l'any 1251. ¶ ¹⁴³ Violant d'Hongria morí de febres al santuari de Salas, a Osca, el 12 d'octubre de 1251. ¶ ¹⁴⁴ Blanca de Castella, esposa de Lluís VIII de França, fou regent del regne francès 1226-1234 i 1248 per la mort del rei, era mare de Lluís IX de França. Morí el 26 de novembre 1252. ¶ ¹⁴⁵ Teobald I de Navarra, anomenat el Trobador, (1201-1253). Fou rei de Navarra (1234-1253) i comte de Xampanya i de Brie (Teobald IV: 1201-1253). Morí el 8 de juliol 1253 a Pamplona. ¶ ¹⁴⁶ Fins aquesta anotació, les entrades de la crònica són deutores en un elevat grau del *Cronicó de Perpinyà*, ms. 1036 de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Mantenen l'estructura del *Cronicó* però presenten una llengua més pròxima al quinze, cf. l'edició actual a Josep MORAN I OCERINJÁUREGUI: *Cronicó de Perpinyà...*, op. cit. i la reproducció digital del manuscrit a la Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives, [en línia], <<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/abad/01316120877359956312802/ima0000.htm>>. Així mateix, els *Anales valencianos*, un manuscrit baixmedieval conservat al Col·legi del Patriarca, sig. BAHM, reproduceix amb algunes variacions els apunts del *Cronicó*, cf. *Anales valencianos...*, op. cit. ¶ ¹⁴⁷ Probablement es refereix a l'epidèmia de dissenteria ocorreguda a Tunis el 1270 que delmà les tropes de la vuite-

na croada i significà la mort del rei Lluís IX de França. ¶ ¹⁴⁸ La campanya d'ajut al rei de Castella per a conquerir el regne de Múrcia la inicià l'infant Pere la primavera de 1265 i posteriorment una segona expedició durant l'estiu. A principi de l'any 1266, Jaume I, acompanyat de l'infant Pere, començà els preparatius per a la conquesta de Múrcia. El 2 de gener 1266, el rei partí d'Oriola i el 5 de gener s'assentjà la ciutat. El dia 20 s'iniciaven les converses per a la capitulació, que s'allargà per pocs dies. La data de la Candelera, la Purificació de Maria, celebrada el 2 de febrer esgrimida pel cronista, s'ajusta als esdeveniments, atès que el 3 de febrer, malgrat que encara hi havia la host atendida als afores, la documentació reial és datada a Múrcia, no al setge, cf. Ferran SOLDEVILA: *Pere el Gran. Primera part: l'Infant*, IEC, Barcelona, 1995, pp. 130-138. Retuda la capital, el regne fou repoblat amb colons catalans i aragonesos en nombre superior als deu mil, cf. també Josep-David GARRIDO I VALLS: *Jaume I i el Regne de Múrcia*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997. Jaume II el Just començà la conquesta de Múrcia l'any 1296 que prosseguí fins l'any 1300. El Tractat d'Elx de 1305 traçà la frontera entre Castella i la Corona d'Aragó, cf. Juan Manuel DEL ESTAL: *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al Reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1308)*, Alacant, Caja Ahorros Provincial de Alicante, 1982 i *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305)*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1990.

En l'any MCCLXXVI morí lo molt noble y excellent senyor don Jaume, rey d'Aragó, la vespra de sent Jaume.¹⁴⁹

En l'any MCCLXXVII, en setembre, lo dia de sent Miquel, prengué lo noble en Pere, rey d'Aragó, Muntesa.¹⁵⁰

En l'any MCCCLXXXVII, morí lo rey en Pere a V de jener, lo qual regnà cinquanta-dos anys.¹⁵¹

En l'any MCCCXCI foren batejades XI mília ànimes ensús en València e aquel any passà lo rey en Martí en Cecília.¹⁵²

En l'any MCCCLXXXVI, morí lo rey en Johan d'Aragó, a XVIII de maig, lo [qual regnà] VIII anys e mig.¹⁵³

¶¹⁴⁹ Jaume I morí el 27 de juliol 1276 quan viatjava des d'Alzira vers Poblet. ¶¹⁵⁰ Pere el Gran començà el setge de Montesa el 15 de juliol de 1277, que es reté el 29 de setembre, dia de sant Miquel. ¶¹⁵¹ Sorprén el salt cronològic del cronista que obvia els regnats de Alfons el Franc, Jaume II i Alfons el Benigne per abocar-se directament a la mort del Cerimoniós sense anotar cap informació d'aquests regnats. Pere el Cerimoniós morí a l'alba del dia 5 de gener 1387. ¶¹⁵² El cronista guarda una prudència extrema en parlar de la conversió i oblida el pogrom antijueu. El 4 de juny 1391 un grup desfermat de plebeus, enfervorit per arengues religioses antijueves, assaltà el call de Sevilla. Les vexacions, robatoris i assassinats s'escamparen per Andalusia i Castella. Ben aviat el moviment traspasà les fronteres i s'estengué a la Corona d'Aragó. Una crònica valenciana *circa* 1430 dona notícia breu del desplegament dels avalots, «tots los juheus de Sibília e de Tholedo ab tumult popular foren fets christians; semblantment, en València, en Xàtiva, en tot lo regne, exceptat en Murvedre», cf. *Crònica de Pere Maça*, edició, introducció, notes i índex de José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 1979, p. 43. El diumenge 9 de juliol 1391 «en hora de comú dinar» era assaltà la jueria de València. En poc de temps «fonch dissipada e robada, morts en l'esvaïment qualque cent juheus entre us i altres», en altres paraules, dos-cents trenta jueus as-

sassinats i dotze cristians morts. La crònica de Joan I defineix el ritual de conversió dramàticament: «se mogué en la ciutat de València avalot per lo poble menut contra los juheus, en tal manera que ells foren robats, presos e maltractats, en aquesta forma: que'ls era dit si's volien fer christians e, si fer-ho volien, salvaven-los, e si deyen no, aucihien-los», cf. Vicent ESCARTÍ: «El manuscrit 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), p. 40. A l'endemà dilluns es convertiren els jueus d'Alzira, cosa que propicià l'atac al call de Xàtiva i en dies posteriors als de Gandia, Lliria i Cullebra. La fúria antijueva arribà a Mallorca el dos d'agost, el dia cinc a Barcelona i el dèsset a Perpinyà, cf. *Libre de memòries de la ciutat e regne de València*, edició a cura de Salvador Carreres Zararés, I, València, 1930, p. 198. Sobre l'assalt, cf. Rafael NARBONA VIZCAÍNO: «El trienio negro: Valencia, 1389-1391», *En la España Medieval*, 35 (2012), pp. 177-210; Jaume RIERA I SANS: *Los tumultos contra las juderías de la Corona de Aragón en 1391*, Saragossa, Instituto Jerónimo Zurita, 1977; José María MONSALVO ANTÓN: *Teoría y evolución de un conflicto social. El antisemitismo en la Corona de Castilla en la Baja Edad Media*, Madrid, Siglo XXI, 1985 i José HINOJOSA MONTALVO: «Actividades judías en la Valencia del siglo XIV», *En la España medieval*, 7 (1985), pp. 1547-1567. ¶¹⁵³ Joan I morí a Foixà el 19 de maig de 1396.

En l'any MCCCLXXXVI, féu terratrèmon lo jorn de madona Santa Maria d'Esperança,¹⁵⁴ he avia dos anys que era stat lo fet de Xelva,¹⁵⁵ he aquell dia nasqué lo rey don Alfonso, fill del rey en Fernando, en Castella.¹⁵⁶

En l'any MCCCCVIII, féu lo camp lo molt excel·lent príncep rey de Cecília don Martí, nebot de Rubert Bru, en Cerdenya, davant Sent Luri, lo jorn de sent Pere de juny, e morí lo jorn de sent Jaume següent, lo qual fon sepellit en lo castel de Càler.¹⁵⁷

¶¹⁵⁴ El 18 de desembre 1396 es produïren tres terratrèmols, del qual el més fort fou el tercer i afectà al triangle territorial comprés entre Alzira, Cullera i Tavernes de la Valldigna. L'origen se situa amb certa probabilitat en una falla marina inexistent a les cartografies, cf. Hèctor PEREA MANERA: «Falles actives i perillositat sísmica al marge nord-occidental del solc de València», memòria doctoral inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2006, pp. 62–63. Segons Giner *et alia*, es tracta del sisme més important d'una sèrie iniciada l'any anterior, cf. José J. GINER, Sergio MOLINA i Pedro J. JÁUREGUI: «Sismicidad en la Comunidad Valenciana», *Física de la Tierra*, 15 (2003), pp. 163–187. El *Libre de memòries...*, *op. cit.*, p. 239, assenyala danys en una «torre del castell de Lliria» que calgué enderrocar. Melcior Miralles aporta una visió quasi apocalíptica: «fonch tanta e tan gran terratrèmol e de tant espant en tot lo regne de València que deroquà esglésies, castels, cases e lochs; e féu tant e tan gran dan e mal en lo dit regne que fon cosa de grandíssima dolor dan e dapnatge». Mateu Rodrigo transcriu un fragment del *Croníco de Mascaró* on es relacionen extensament els llocs i danys produïts que s'estenen per Xàtiva, Barxeta, Vall de Gallinera, Vilallonga, Palma, Gandia, vall d'Alfandec (Valldigna), Cullera, Alzira, Campanar..., cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, pp. 153–154, nota 504; *Crònica de Pere Maça*, edició, introducció, notes i índex de José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 1979, p. 44 i *Anales...*, *op. cit.*, p. 19. ¶¹⁵⁵ El cronista es refereix al conflicte jurisdiccional sobre els emprius ocorregut a Xelva un temps abans. El 28 de setembre de 1392 els ramats dos carmissers de la ciutat foren embargats per usar el bovalar xelvà sense autorització perquè que Xelva no acceptava la jurisdicció capitalina sobre les seus pastures. A partir d'aquest moment, els enfrontaments amb la ciutat de València se succeeixen amb el vistiplau

de Pere Lladró de Vilanova, senyor de Xelva, que fortificà la muralla i s'aprestà per a la defensa amb l'ajut de tropes castellanques de Requena i Utiel. El consell acordà el 15 de març de 1395 procedir «ab mà poderosa contra la part de Xelva», per la qual cosa ordenà l'eixida de la senyera reial contra aquesta senyoria a fi d'imposar les lleis que preservaven el subministre alimentari de la capital del regne, cf. *Libre de memòries...*, *op. cit.*, pp. 228–230 i Rafel NARBONA: «El trienio negro: Valencia, 1389–1391. Turbulencias coetáneas al asalto de la judería», *En la España Medieval*, 35 (2012), pp. 209–210. El 5 d'octubre 1395, les tropes de la ciutat ocuparen Xelva per la força i incorporaren Xelva i Domenyo *al término de la ciudad*, cf. Juan Vicente GARCÍA MARSILLA: *La jerarquía de la mesa. Los sistemas alimentarios en la Valencia bajomedieval*, València, Diputació de València, 1993, pp. 38–39; Eliseo VIDAL: *Valencia en la época de Juan I*, València, Universitat de València, 1974, p. 196 i Francesc SEVILLANO COLOM: *El «Centenar de la Ploma» de la ciutat de València 1365-1711*, Barcelona, Dalmau editors, 1966, p. 38. ¶¹⁵⁶ Resulta incerta la data de naixement d'Alfons el Magnànim atribuïda al 18 de desembre 1396, diverses informacions reials induïren el dubte, cf. Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo. Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1995, p. 18, nota 6. ¶¹⁵⁷ La batalla de Sanluri, a prop de Càller, es lliurà a la matinada del diumenge 30 de juny de 1409 entre les tropes catalanes dirigides per Martí el Jove i les sardes de Brancaleò Dòria. No ocorregué el dia de sant Pere, com indica erròniament el cronista, sinó a l'endemà. Tomic avançà l'atac al dijous dia 26: «lo rey ab consell delliberat cavalcà per anar combatre la vila de Sant Luri lo jorn de sant Aloy, que tenien vintsis de juny any mil quatre-cents nou, ab tots los barons, nobles, e cavallers e lurs companyes en nombre de tres milia de cavall e nou milia de

En aquell any de MCCCCX morí lo rey en Martí, pare del dit rey de Cecília, la vespra de sent Joan, lo qual regnà XIII anys.¹⁵⁸

En l'any MCCCCXII, fo lo desbarat de València en lo Codolar. En aquell any mateix fo lo de Ràtils en què foren desbaratats los castellans e moriren-n'í bé V cents.¹⁵⁹

peu», cf. Pere TOMIC: *Històries e conquestes...*, op. cit., p. 271. El mestre racional especifica la data amb claredat: «Dicmenge, darrer dia del mes de juny, lo dit senyor (rei) en Bellesguard. Hora de tèrcia. Aquest dia lo dit senyor rey de Sicília fo denant lo dit lonch de Sent Luri, on dins era aplegat lo vescomte de Narbona que'ls sarts tenien per senyor, amb tot son poder, qui era més de XX milia hòmens, on eren III milia de caval. Isqueren a batalla al dit senyor rey e per gràcia de Déu ferí en ells e'ls vencé», cf. Rafael TESIS I MARCA: *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1994, p. 231. Zurita reporta la notícia: «domingo que fue el postero del mes de junio, al alva salio el rey de su fuerte con sus batallas ordenada, y fuesse acercando al lugar y mandó en la avanguardia a Pedro de Torrellas y diole cargo de mariscal de todo l'exército, y llevaba mil hombres de armas, y después seguían hasta quatro mil soldados, y en la batalla yva el rey con toda la cavallería, y después seguía la retaguarda, y con esta horden hizieron su camino hasta una milla de Sent Luri», cf. Jerónimo ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*, II, Saragossa, Dormer, 1670, p. 452. Martí el Jove morí de febres el 25 de juliol i no fou sebollit al castell de Càller sinó a l'església major. La mort del jove rei es veié ràpidament envoltat per una llegenda, tinguda per vera entre els sards malgrat que no tinga cap suport documental. Aquest relat atribueix la mort del rei a unes relacions sexuals extenuants mantingudes, feble encara, amb una jove esclava sarda de nom desconegut però que a la llegenda adopta el nom de Bella di Sanluri. Martí de Alpartil, dins la biografia de Benet XIII, escriu: «fuit infectus aere pessimuo Sardiniae, et cum crediderium quod convaluisset cum vicio luxurie captus esset ut complacerent duxerunt sibi quandam (donnicellam sardam de Sant Luri) hermosissima speciosissimam valdecum qua tantum solacium recepit quod ad interitum finale ipsum duxit», cf. Martín DE ALPARTIL: *Crónica actitatorum temporibus domini Benedicti XIII*, Paderborn, 1906, p. 193. Boscolo n'ha estudiat els antecedents, cf. Alberto Boscolo: «Su 'la Bella di

Sanluri' ultima amante di Martino il Giovane re di Sicilia», *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*, I, Roma, 1958, pp. 357-364. El seu cos reposa a la Seu de Càller, en un magnífic mausoleu d'inspiració barroca bastit per l'artista genovès Giulio Aprile, el qual construí el monument a Gènova el 1676 i posteriorment fou traslladat a Càller, tot just 267 anys després de la mort del rei. L'any 2005, durant la restauració del mausoleu es descobriren les despulles de Martí el Jove dins el sarcòfag, envoltades de vellut vermell brodat en or. ¶¹⁵⁸ Martí l'Humà morí el 31 de maig de 1410 a mitjan vesprada, a la cambra de l'abadessa del convent de Valldonzella de Barcelona. ¶¹⁵⁹ La batalla del Codolar s'esdevingué el 27 de febrer 1412. S'hi enfrontaren els partidaris dels Centelles, aliats de Ferran d'Antequera, ajudats per tropes castellanques i els Vilaraguts, valedors de Jaume d'Urgell, amb el suport de la ciutat de València. El *Libre de memòries* se'n fa ressò i acusa els Centelles: «Hagueren dura batalla e per maldat e trayció que feren alguns valencians guanyaren la batalla los de Morvedre ab los castellans», cf. *Libre de memòries...*, op. cit., pp. 400-401. Guillem Mir transcriu la nova: «En lo dit any fonch lo camp de Molvedre sí és que lo regiment de la ciutat tragué la bandera ab molt poble e feren la via de Nules per destruir-la perquè mossèn Bernat sense llei tenia la part de l'alt infant don Ferrando. E quant foren davant la mar prop Pujol, isqueren los de Molvedre ab molts castellans [c]avallers e agueren batalla ab los nostres, vengueren la bandera de Valencia e nafren de mort a mossèn Johan de Castellvi, justícia criminal, qui portava la bandera, e portaren-lo pres a Morvedre. Venceren la batalla los de Morvedre ab la favor que tenien dels castellans y encara que y agué molta trayció e maldat de alguns del[s] nostres valencians e feren traça de pedre's la dita batalla», cf. Guillem MIR: «Memòries de la ciutat de València 1306-1705», Biblioteca Univesitària de València (BUV), mss. 255, f. 27v. Cf. també Melcior MIRALLES: *Crònica...*, pp. 161-162; *Crònica de Pere Maça...*, op. cit., p. 34; *Anales...*, op. cit., p. 25 i Jerónimo

En l'any MCCCCXVI, morí lo rey en Ferando la vespra de sent Làtzer, lo qual regnà tres anys e mig.¹⁶⁰

En l'any MCCCCXVI, vench¹⁶¹ l'emperador a parlament a Perpenyà ab nostre senyor lo papa Benet e ab lo rey en Ferando.¹⁶²

ZURITA: *Anales...*, *op. cit.*, pp. 209-210. Agustín Rubio sintetitza sumàriament els efectes de la derrota: «Este hecho de armas significó para la causa fernandina una victoria decisiva, puesto que dio a los suyos, cuatro meses antes de pronunciarse los compromisarios en Caspe, tanto el control de la ciudad de Valencia –hasta entonces en manos de los Vilaragut y del gobernador Bellera, muerto en aquel combate– como el de la representación parlamentaria» i analitza acuradament la composició social dels urgellistes valencians oposats a Ferran d'Antequera, *cf.* Agustín RUBIO VELA: «Urgellistas valencianos. Sobre la oposición a Fernando I de Tratámara», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/1 (2003), pp. 191-261. Antoni Furió atorga un caràcter definitiu a la derrota dels partidaris de Jaume d'Urgell, *cf.* Antoni FURIÓ: *Història del País Valencià*, Alfons el Magnànim, València, p. 156. L'enfrontament amb els castellans es degué produir al barranc de Ràtils, en terme de Vila-real frontera amb Onda. Zurita explica la batalla i els antecedents: «algunas compañías de gente de armas de Gascaña pasaron al reino de Valencia a donde menos se pensó que habían de acudir; y los de la congregación de Zaragoza enviaron en socorro de las fronteras de aquel reino con algunas compañías de gente de caballo a Juan Fernández de Heredia señor de Mora; y entre tanto que se juntaba su gente fueron desbaratadas algunas compañías de caballo de Castilla por la gente que estaba en guarnición en Castellón de Burriana. Victoria de los de Castellón de Burriana; y los que allí murieron. Y murieron en aquella pelea Antonio de la Cerda que era su capitán y más de quinientos hombres; y perdieron cuatrocientos caballos, y los pendones de Morviedro y de Miralles. Este destrozo fue a 24 de abril por el cual fue necesario que entrasen nuevas compañías de hombres de armas de las fronteras de Castilla; y las cosas iban amenazando nuevo peligro o confusión», *cf.* Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.*, V, p. 226. Vull agrair la gentilesa d'Agustín Rubio, autor de la identificació d'aquest apunt. ¶¹⁶⁰ Ferran I morí a Igualada el 2 d'abril de 1416 camí de Barcelona. ¶¹⁶¹ Bayer,

m.d.: *o vénces, esto es sevio.* ¶¹⁶² Es tracta de les negociacions de Perpinyà, on sojornava Benet XIII. Hi acudiren l'emperador Segimon I i un grup de delegats del concili de Constança per aconseguir la dimissió del papa Luna. Obstinat com era, no ho acceptà. Llavors, els reis de la Corona d'Aragó, de Castella i de Navarra l'abandonaren i signaren el Tractat de Narbona el 13 de desembre de 1415 on es comprometien amb el Concili de Constança a col·laborar en la destitució de Benet XIII i l'elecció d'un nou papa. Tomic descriu destrament els actes: «E lo parlament durà per spay de dos mesos. E dins spay de aquests temps, tots los reys de crestians trameteren lurs misatgés a l'emperador e foren tots en [la vila de] Perpinyà; encara vench en lo dit parlament lo gran maestre de Rodes e d'altra part los comtes de Foix e d'Armenyach. E ab tots los dessús dits, per molt que·ls fessen, de res no pogueren concordar, ans lo papa se hagué a sallir de Perpinyà e se n'anà a Coplliure hon eren les sues galeres. E lo emperador ab tots los embaixadors dels reys de crestians, e axí mateix ab lo rey d'Aragó e ab tots los altres senyors dessús dits, sostragueren e levaren la obediència al papa». No s'està l'historiador de relatar el menyspreu del papa Luna envers el monarca aragonés quan transcriu la temperamental resposta donada als ambaixadors de Ferran d'Antequera que anaren a visitar-lo a Cotlliure per comunicar-li la defahecció del rei: «E havent hoyt lo papa los embaixadós, los respós prestament aquí mateix, e de la resposta los dits embaixadós no s'agradaren molt; e aquí mateix los dits embaixadors prengueren comiat del papa e digueren al papa: «Pare sant, què direm al senyor rey?». E per lo papa los fò respot que lo y saludassen e que li diguessen de part sua: «Me qui te fecit posuisti in deserto», *cf.* Pere TOMIC: *Històries e conquestes...*, *op. cit.*, pp. 280-281. El 26 de juliol 1417, el papa Luna, refugiat a Peníscola, fou destituït al concili de Constança sota els càrrecs de perjur, cismàtic i heretge. Uns mesos després, el 8 de novembre, fou elegit el cardenal Odó Colonna que el 21 de novembre fou proclamat papa amb el nom de Martí V (1417-1431).

En l'any MCCCCXVIII, Dimecres Sant, a XXIII de març, partí misatgeria de Catalunya al rey don Alfonso, que lavós era en València, en la qual misatgeria vench per los comptes e viscomptes don Arnau Roger de Pallàs, don Bernat de Cabrera, lo viscompte d'Illa; per los barons e nobles Guilem Ramon de Muncada, Sentapau e mosèn Bernat de Fortià; e per los cavallés e gentillshòmens mossèn Pere Doménech e mossèn Galceran de Sentmenat e mossèn Romeu de Rexarch e mossèn Guerau de Palou e mossèn Ribera; e per la ciutat de Barchenona, en Ramon d'en Pla, en Johan Civaler, en Johan Ros e micer Bonanat. E no foren rebuts segons devihen.¹⁶³ ¶^{132v}

En¹⁶⁴ l'any MCCCCXVIII, la vespra de l'Asensió, a v de maig, lo legat de nostre senyor lo papa Martí, per requerir lo rey don Alfonso que repel·lís e foragitàs ab mà poderosa papa Benet, òlim cardenal de Luna, qui stava retret en Paníscola.¹⁶⁵

¶¹⁶³ Les sessions de corts catalanes de 1416 havien deixat en els estaments catalans un ambient tens i enrarit amb el monarca objectivat en dos temes concrets que afectaven la noblesa de sang, la redempció dels remences i la cort de castellans que envoltava el novell rei. Fou designada una comissió de catorze persones per aconseguir una nova convocatòria legislativa on es discutissen l'administració de justícia i el funcionament dels càrrecs de canceller, mestre racional, etc. i d'altres mesures econòmiques. Reunits a Molins de Rei, una ambaixada sortí cap a València el 23 març 1418, on estava el monarca, composta pel «comte de Pallars i de Mòdica, el vescompte d'Illa, diversos cavallers de Catalunya i els barcelonins Ramon Desplà, conseller en cap, Joan Fiveller, Joan Ros i Bonanat Pere». La situació esdevenia complicada perquè les reinvidacions catalanes eren compartides per les ciutats de Saragossa i València. Segons Vicens Vives, el rei «parà el cop com pogué». Sense aconseguir-ho, pretengué dividir l'ambaixada i féu empresonar a Barcelona alguns «conjurats castellans», cf. Jaume VICENS VIVES: *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, Vicens Vives, 1980, pp. 106-107. Ryder invoca la intervenció del mestre de Montesa que assegurarà als catalans una pròxima convocatòria a corts, promesa amb la qual la delegació retornà a Barcelona, cf. Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo...*, op. cit., p. 24. Finalment les corts catalanes foren convocades

a Barcelona el 21 de març 1419 per a reunir-se a Sant Cugat, Zurita narra detalladament l'episodi, relata els ardis del monarca per allargar i desacreditar l'ambaixada catalana –ordenà al veguer que empresonés per injúries alguns dels membres de la comissió– i acredita l'apunt del cronista: «certificóles [el rey] que por ninguna vía los oiría con los mensajeros que se llamavan de los barones y cavalleros de Cataluña y que bien sabían que ellos no podían juntarse con otras ciudades sin su expresa licencia», cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., vol. 5, pp. 504-508.

¶¹⁶⁴ A sobre del full, centrat, hi ha escrit *Jesu-christ*. ¶¹⁶⁵ El legat del papa Martí V, Alamano Adimari, cardenal de Sant Eusebi, arribà a Saragossa amb la intenció que papa Luna fos arrestat o expulsat de Peníscola; convocà un concili del clero i instruí processos contra els religiosos lleials a Benet XIII, actuacions que no comptaven amb l'aprovació d'Alfons el Magnànim que n'exigí la revocació. Després d'un llarg estira i arronsa, del fracàs d'un concili per insistir en l'abandonament del papa Luna i la impossibilitat de concitar les adhesions del clero, el legat marxà com havia vingut, cf. Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo...*, op. cit., pp. 87-88. Zurita anota irònicament l'intent patrocinat pel legat papal d'assassinar amb metzina Benet XIII i el fracàs del magnicidi atès que el cardenal finà anys abans que el papa Luna, cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., vol. 5, pp. 509-511.

En l'any MCCCCXVIII, moriren en París L mília persones en la guerra dels dos papes.¹⁶⁶

En l'any MCCCCXVIII, moriren de les presones en Gènova, ells ab ells XII mília ensús.¹⁶⁷

En l'any MCCCCXVIII, partí estol de Malorques, dimarts a XVI del mes d'agost en què anaren molts nobles, cavallers e gentilshòmens e altres hòmens sobre l'Alger.¹⁶⁸

En l'any MCCCCXXIII, lo rey don Alfonso barejà Masella e trencà la cadena del port e la se'n portà ab moltes relíquies e joyes en València.¹⁶⁹

En l'any MCCCCXXV, féu gran empresó de gents d'armes don Alfonso, per la gràcia de Déu rey d'Aragó. E cobrà son frare lo mestre que era pres en Castella, e féu rey a son germà don Johan, e féu-lo rey de Navarra.¹⁷⁰

¶¹⁶⁶ L'episodi s'incriu dins la guerra dels Cent Anys. Els borgonyons organitzaren una insurrecció a París que esclatà el 12 de juny, en la qual foren massacrats molts armanyaguesos, entre els quals hi havia el comte d'Armanyac, Bernat VII. Les hostilitats entre els dos bàndols acabaren amb el Tractat de Troyes, signat el 21 de maig 1420, on s'acordà que Carles VI continuaria al front de la monarquia de França fins a morir. Per entendre tan llarg conflicte, continua sent vàlid Edouard PERROY: *La guerra de los 100 años*, Akal, Madrid, 1982. ¶¹⁶⁷ Ludovico Antonio MURATORI: *Annali d'Italie ed altre opere varie*, IV, Milà, 1838, pp. 118-119 i Cesare MASSARI: *Saggio storico-medico sulle pestilenze di Perugia e sul governo sanitario*, Perugia, 1838, p. 38. ¶¹⁶⁸ Bayer, m.d.: *Esto es: Alguer en Cerdeña*. El rei salpà de Barcelona després de carregoses gestions econòmiques via València per a la recaptació de fons monetaris i retornà a port on atacaren «XXXVIII galleres, IIII galiotes e XIII naus e altres fustes molt bellament armades, hon hi hanava molta notable gent», cf. Melcior MIRALLES: *Crònica i dietari...*, op. cit., p. 168; *Anales...*, op. cit., p. 27. Zurita es fa resò del fracàs: «los moros pelearon tan bravamente que los nuestros se hubieron de recoger a sus galeras com mucho daño de los suyos», cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., vol. 5, p. 513. ¶¹⁶⁹ Quatre cròniques de l'època aporten informació, cf. *Libre de memòries...*, op. cit., pp. 491-493 i Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., pp. 175-176; *Crònica de Pere Maça...*, op. cit., p. 52 i la Crònica Universal de 1427, ms. 17711 de la Biblioteca Nacional de Madrid, f. 173v. Viciàna i Zorita feren una

llarga relació de la gesta, cf. Martí DE VICIANA: *Libro tercero de la Crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, a cura de Joan Iborra, València, PUV, pp. 364-366 i Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., vol. 5, pp. 595-599. Cf. també el desenvolupament i l'anàlisi dels preparatius per a l'atac a Francesch RODÓN Y OLLER: *Fets de la Marina de guerra catalana extrets de las «Cròniques de Catalunya»*, estudi preliminar de Lluís Doménech, Alacant, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2007, pp. 79-80 i Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo...*, op. cit., pp. 147-149. El *Libre de Solemnitats*, en un apunt perdut avui, relata l'arribada de l'estol reial a Palamós, des d'on trameté una lletra a la ciutat de Barcelona on informava dels actes de la marina i les festes que es realitzaren a Barcelona per celebrar la victòria del monarca. Alfons el Magnànim hi arribà el 5 de desembre per a la qual ocasió es construí un pont de fusta davant la llotja perquè el rei hi pogués desembarcar, cf. *Llibre de les solemnitats de Barcelona: edició completa del manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat*, edició a cura d'A. Duran i Sanpere i Josep Sanabre, vol. 2, Barcelona, 1930, pp. 1-6. Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo...*, op. cit., pp. 147-149. La cadena del port de Marsella roman avui custodiada a la Seu de València, penjada als murs de la capella del Sant Calze. ¶¹⁷⁰ L'apunt és massa succint per encabir tot el procés. Aquest apressat resum es correspon amb un llarg capítol d'inestabilitat política a Castella, preludi d'una futura guerra amb la Corona d'Aragó. La mort del rei de Navarra, Carles el Noble, introduí un element d'equilibri, absent fins llavors. Alfons el Magnà-

En l'any MCCCCXXV, l'estol del rey d'Aragó anà als Quèrquens e barejà la yla e vengueren a batalla e vencé lo rey, de què'n tragneren XIII milia ànimes ensús, de què foren capitans del dit ost don Pedro, germà del rey, e don Faderich, compte de Luna.¹⁷¹

En l'any MCCCCXXVI, l'estol partí de Turquia qui en Xipre a V de juliol, lo qual fon de C fustes ensús. E lo rey de Xipre los isqué a batala e vencé dos batales a la terra e·ll fo pres e son germà mort.¹⁷²

En l'any MCCCCXXVII, vingué tanta terratrémol en la ciutat de Barchenona y en lo Principat de Cathalunya, especial en lo bisbat de Gerona, que se'n hentrà¹⁷³ lo cap de la església e gran partida de la vila. Hi en lo caure de la església foren trobades moltes relíquies que Carles Manyes hi avia donades.¹⁷⁴

nim, ordenà portar al campament la bandera reial i la capa de Navarra, símbols de la reialesa, i designà Joan II rei de Navarra, monarca per herència de la seua esposa Blanca de Navarra, cf. Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo...*, op. cit., pp. 151-169 i Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., v, pp. 551-555. ¶¹⁷¹ Bayer, m.e.: Los cercetes: cercina. L'estol d'Alfons el Magnànim salpà de port el mes de juny 1424 sota el comandament del comte Frederic de Luna i de Ramon de Perellós amb l'objectiu d'atacar i prendre la plaça estratègica de Bonifacio amb la intenció de bloquejar l'eixida de Gènova. Fracassat l'intent, l'armada virà vers les illes de Gjerba i Quèrquens, a Tunis, amb escala a Nàpols on s'incorporà Pere d'Aragó, germà del rei, amb la intenció de «fornecer de remeros sus galeras» al front d'un estol de 25 galeres. Salparen el mes d'agost vers Siracusa «che era il porto piú opportuno per le spedizioni in Africa» on aportaren i carregaren de queviures. Passaren per Malta a l'alba del dimecres 6 de setembre. En aquesta expedició hi participà el cavaller Ausiàs Marc, cf. Ferran GARCIA-OLIVER: *Cor d'acer, cor de carn, cor de fusta. El cavaller Ausiàs Marc*, Gandia, Ajuntament de Gandia, 1998, p. 72. A Djerba, una guarnició preparada i una resistència insòlita avortaren l'atac i obligaren l'estol reial a girar veles cap l'illa dels Quèrquens, a l'altra banda del golf de Kabes. El fracàs de la conquesta de Djerba fou compensat amb la victòria dels Quèrquens, a la qual atacaren el dimarts 19 de setembre. Malgrat l'acarnissada defensa oposada pels illencs, «settecento ne morirono tra uccisi ed annegati, e ne furono presi 3.450 tra uomini, donne, fanciulli». Assumida la contrarietat el monarca aprofità i «'fece bazar', come si disse in séguito»,

com explica didàcticament Cerone, i partí vers Sicarusa on aportà el dissabte 14 d'octubre, cf. Francesco CERONE: «A proposito di alcuni documenti sulla seconda spedizione di Alfonso V contro l'isola Gerba», *Anuari IEC*, MCMIX-X (1911), pp. 51-89. La presència d'una armada tan potent féu que el rei de Tunis, alliberés nombrosos presoners cristians i tramés presents valuosos per evitar l'enfrontament. Aquesta pírrica victòria fou usada per engrandir la llegenda del monarca, com aquest text del Panormita: «tots los qui havien defensat lo rey, tallats a peces, car fugir no pogueren; la tenda real presa y robada, l'artelleria rompuda, banderes e standards per terra ab infinida despulla e béns ab honor e victòria guanyats», cf. Antonio BECCADELLI EL PANORMITA: *Dels fets e dits del gran rey Alfonso. Versió catalana del segle XV de Jordi de Centelles*, edició a cura d'Eulàlia Duran, Barcelona, Editorial Barcino, 1990, p. 137 i Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., v. 5, p. 665. ¶¹⁷² La crònica de Pere Maça situa cronològicament la batalla naval durant el mes d'octubre «a tracta de genovesos», sentència. Hi destaca la derrota de l'estol de Xipre i el perill en què s'hi trobà el seu rei el qual «fóra mort sinó per mossèn Galceran Suàrez, natural de València, qui'l deffené valentment», cf. *Crònica de Pere Maça...*, op. cit., p. 55. Arran de la victòria dels mamelucs, els cavallers de l'Hospital oferiren 100.000 florins a la flota que s'encarregués de rescatar-los, Alfons el Magnànim respongué positivament i el 13 de desembre 1426 ordenà la preparació d'un estol per a la primavera següent, cf. Alan RYDER: *Alfonso el Magnánimo...*, op. cit., pp. 180-181. ¶¹⁷³ Bayer, m.e.: *sen hentra*. ¶¹⁷⁴ Durant el bienenni 1427 i 1428 una cadena de sismes molt inten-

En l'any MCCCCXXVII, a XXV de octubre vench lo riu de Gadalaviar en la nit, disapte a les X ores, lo qual deroquà dos arquades del pont dells Serans e sis del pont del Real e pujà fins a l'altar major de la Trinitat.¹⁷⁵

sos, coneguda com 'sèrie olotina', afectaren Catalunya i provocaren nombroses morts, la runa de moltes cases i un pànic cerval entre els catalans. Les zones més afectades foren les comarques de la Selva, la Garrotxa, el Ripollès i la Cerdanya. El *Llibre de solemnitats* dona notícia d'un primer terratrèmol ocorregut el 1427 «diumenge [II] de març en la nit», cf. *Llibre de solemnitats...*, op. cit., pp. 39-40. Un moviment intens se centrà a l'entorn d'Amer i perdurà per alguns dies entre març i maig. El dia de Sant Josep, 19 de març, es registrà l'onada més violenta que obligà els habitants a aixoplugar-se als afores del poble. El 15 de maig de 1427 les somogudes es desplaçaren cap a Olot i la vall d'en Bas. La crònica universal de 1427, f. 175, fa un relat dels danys produïts a Amer i l'entorn i dona notícia del terratrèmol que afectà Barcelona el 2 d'abril: «Que durà CX dies e pus, en tant que les demés gents jahien o staven deffora la dita ciutat e hahien grans professons». El terratrèmol més violent es produí gairebé un any més tard, el 2 de febrer 1428, sobre els Pirineus Orientals amb més de mil morts per tot Catalunya. A Puigcerdà moriren al voltant de 300 persones i 200 a Camprodon. A la parròquia de Queralbs moriren tots els seus habitants, sobre 150. D'aquest moviment informen els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya 1411-1714*, vol. 1, Barcelona, 1994, p. 51 i el *Manual de novells arditis*, vol. 1, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1892, f. 258. Cf. també Carme OLIVERA LLORET, Esther REDONDO GARCÍA, Jorge FLETA PASTOR: «Efectes dels terratrèmols de 1427 i 1428 a les terres de Girona», *Punxa*, 40 (2006) pp. 60-67. Dos dietaris barcelonins informen del sisme de març: «MCCCCXXVII. Març. Dijous XIII. Lo dit jorn pres de les XI hores ans de migjorn fou terratrèmol major que los altres jorns passats no havie fet», *Manual de novells...*, op. cit., f. 249 i *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, a cura de A. Duran i Sanpere i Josep Sanabre, pvre., Barcelona, 1930, pp. 39-40. Fontseré exhuma un testament on es detalla la caiguda de la rosassa de pedra de Santa Maria de la Mar que matà vora 15 persones, una xifra aproximada atès

que els testimonis en divergeixen, cf. E. FONTSERÉ i J. IGLÉSIES: *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*, Barcelona, 1971, p. 168, citat per Alexandre OLIVAR: «Sobre els terratrèmols dels anys 1427 i 1428 a Catalunya», *Medievalia*, 8 (1989), pp. 287-294. Sobre la seqüència sísmica, cf. Carme OLIVERA LLORET, Esther REDONDO GARCÍA, J. LAMBERT, A. RIERA MELIS i A. ROCA: *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2006. Mir anota el sisme centrat a València: «En lo dit any y agué gran terratrèmol en la ciutat e per tot lo regne. E la ciutat féu fer solemnes prossesons en lo mateix any», cf. Guillem MIR: «Memòries...», op. cit., f. 35. ¶¹⁷⁵ L'anònim redactor del mss. 17711 de la Biblioteca Nacional, ff. 175v-176, clou el relat cronístic amb aquesta riuada: «En l'a[n]y MCCCCXXVII lo riu de València Guadaluviar vench molt gran e molt fort que derroquà lo pont dels Serrans e lo pont del Temple e de la Mar, e somogué dues arcades del pont de la Trinitat e entrà en la Trinitat e en lo Real del rey en statura de V palms e derrocà moltes cases e hedificis en lo camí dels Serrans e féu molt dan en los camps. Axí mateix féu gran mal en Aragó e per tota la ribera del riu avall tro en València». Melcior Miralles anota l'ensorrament de dues arcades del pont de Serrans i quatre del Real, a causa de la potència del riu. Mateu Rodrigo aporta la versió del *Libre de memòries* i dels *Anales Valencianos*, cf. *Crònica i dietari...*, op. cit., p. 178 i nota 609; *Libre de memòries...*, op. cit., p. 510. Mir facilita més informació: «En lo mateix any vench lo riu e tant gros que plegà al spital d'En Clapés e entrà en lo Real nou pams en alt e llavós se féu l'argamaça qui va del pont dels Serans fins a la Saydia e lo dit riu deroquà part del pont del Real», cf. Guillem MIR: «Memòries...», op. cit., f. 35. Alberola pren aquesta riuada com el punt en què la ciutat ordenà a la Fàbrica de Murs e Valls «l'alteració i canalització del curs del riu entre Mislata i Montolivet», cf. Armando ALBEROLA ROMÁ: *Quan la pluja no sap ploure. Sequeres i riuades al País Valencià en l'edat moderna*, València, PUV, 2010, p. 65.

En l'any MCCCCXXVII, a VII de setembre, lo rey don Alfonso tenint parlament en la ciutat de Terol ab los aragonesos, catalans e valencians, fon hofegat lo juhec de Terol e posaren-lo en la plaça, en lo bastó en la bocha.¹⁷⁶

En l'any MCCCCXXVIII, a XXVIII de jener, féu tan gran tempestat en la platga de València que del sorgidor arambaren¹⁷⁷ moltes fustes, en special la urcha¹⁷⁸ dels venecians e VI naus viscahines, les quals se perderen entre lo riu e l'Albufera.¹⁷⁹ ¶¹³³

En l'any MCCCCXXVIII, a dos de febrer, lo jorn de sancta Maria, vingué tan gran terratrèmol en Barçalona que la Ho de Santa Maria de la Mar caygué e matà molta gent. E axí fon per tota Catalunya, de què derocà molts castells e campanàs.¹⁸⁰

En l'any MCCCCXXVIII, a XVIII del mes d'abril, mossèn Godofré Cornet de Roseló e mossèn Aranyó foren en València a nostre senyor lo rey don Alfonso per donar-se camp. E quant vingué a la fi, lo rey los féu amichs e convidà'ls a dinar e sopar e donà'ls dos robes d'estat reals e moltes joyes.¹⁸¹

En l'any MCCCCXXVIII, a XXIII de juliol, entrà en la ciutat de València don Pedro, fill del rey de Portugal, al qual féu gran festa don Alfonso, rey d'Aragó.¹⁸²

¶¹⁷⁶ S'havia previst obrir les corts aragoneses el 9 de setembre però foren ajornades al 19 de novembre. L'extensió de la mala administració i la corrupció política s'havia transformat en desordres i violència. Fins i tot l'arquebisbe de Saragossa mantenia un exèrcit i un dipòsit d'armes, cf. Alan RYDER: *Alfonso...*, op. cit., p. 185. En aquest context, el rei manà executar el jutge municipal de Terol Francisco Villanueva per no deixar-lo entrar al judici de divendres. El *Libro de los jueces* de Terol registra: «Vino el rey a tener Cortes a los aragoneses en Teruel, fizo afogar el sennyor rey al juez por algunas palabras que dixo, las quales vinieron en desplacer al dito sennyor; fizolo tener muerto en la plaza todo el día», cf. José Luis CASTÁN ESTEBAN: «Los fueros de Teruel y Albarracín en el siglo XVI», tesi doctoral inèdita, València, Universitat de València, 2009, pp. 30-31. Zurita confirma l'execució «fue ahogado en las casas de su ayuntamiento que llamaban La Sala». Fou substituït per Martín d'Orihuela. Segons recull el cronista «había sido muerto por defender la libertad de la ciudad», cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., V, p. 679. ¶¹⁷⁷ Bayer, m.d.: *arambaren*. ¶¹⁷⁸ Barca gran, arrodonida, usada sobretot per al transport de mercaderies. ¶¹⁷⁹ Dietaris i cronistes no recullen aquest gran temporal. ¶¹⁸⁰ El terratrèmol del dia 2 de febrer, la Candelera,

és considerat el més violent i devastador de la sèrie, cf. nota 128. Resulta peculiar l'expressió emprada pel cronista per a referir-se a la rosassa de pedra de Santa Maria: «la Ho». Miralles informa de la notícia de manera similar. Aquesta expressió resulta habitual en contextos cortesans i religiosos, com la lletra tramesa al rei Alfons el Magnànim a Nàpols pels diputats de la Generalitat de Catalunya: «una gran part de la O major». També hi coincideixen en l'ús del femení per a designar l'església de 'Santa Maria de la Mar', cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., p. 179 i nota 612. ¶¹⁸¹ Miralles trasllada l'enfrontament al dia 28 i especifica el moment en què s'aturà el combat: «com foren al terch toch de la trompeta per donar d'esperons, amb molt gran horde e bella seremònia, lo senyor rey don Alfonso prèns-se lo camp e donà'ls per bons amichs», cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., p. 179. ¶¹⁸² Miralles descriu de forma detallada les festes oferides a infant Pere, fill del rei Joan I de Portugal, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., pp. 179-180. El dimarts 23 d'agost, l'infant Pere arribà a Aranda on fon rebut pel conestable Álvaro de Luna, després marxà a Peñafiel a dinar amb el rei Joan de Navarra i posteriorment, el dilluns 30 féu la via de Portugal, cf. Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crònica del halconero...*, op. cit., pp. 30-31.

En l'any MCCCCXXVIII, lo rey don Alfonso pres l'archebisbe de Çaragoça, lo qual era castellà, e pres-li en dinés, e vàlues e joyes per XX míl[i]a florins.¹⁸³

En l'any MCCCCXXVIII, a XV d'abril, féu enpresa don Alfonso, rey d'Aragó, la qual enpresa anà la via d'Espanya.¹⁸⁴

En l'any MCCCCXXVIII, lo rey don Alfonso, rey d'Aragó, entrà en Castella y estigué XII dies. E la vespra de Sent Pere lo dit rey trameté per los nobles de Castella, los quals s'eren ajustats de part del rey de Castella, que lo matí de Sent Pere lo rey d'Aragó los assignaria batala. Ells feren-se forts en una muntanyha.¹⁸⁵

¶¹⁸³ El 4 de febrer el monarca féu arrestar Alfonso de Argüello, arquebisbe de Saragossa, «de nación castellana», diu Zurita, i d'altres ciutadans aragonesos acusats de traïció i connivència amb Álvaro de Luna. Un d'ells, Antoni Marcén, fou decapitat i de l'arquebisbe se'n perdé el rastre. Era creença que fou executat al monestir del Carme de Saragossa tres dies després de la pressó o que fou negat a l'Ebre. La ciutat demanà l'excarcerament dels arrestats i la major part d'ells foren alliberats. Al testament d'Alfons el Magnànim, s'estableix que la mitra i el bàcul d'argent de l'arquebisbe foren retornats a la capella reial i que continuaren els treballs de la capella major ordenats pel prelat, segons Ryder, per a «purgar la injustícia que atormentaba su conciencia», cf. Alan RYDER: *Alfonso...*, op. cit., p. 198 nota 85 i p. 523 i Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., vol. 5, p. 690 i Montserrat Toldrà Parés: «La reina Maria, dona d'Alfons V el Magnànim, vida i obra de govern (1401-1458)», tesi doctoral inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, pp. 278-279. ¶¹⁸⁴ Bayer, m.d.: *assi esta*. Alfons d'Aragó partí de Barcelona cap a la ciutat fronterera de Tarassona el 18 de maig. Quan els exèrcits dels dos germans, Alfons i Joan, s'uniren el 9 de juny, el conestable Álvaro de Luna ja havia atacat les possessions dels Antequera perquè només la guerra amb Castella podia resoldre els seus afers favorablement. Sorpresos, retornaren als seus territoris, cf. Alan RYDER: *Alfonso...*, op. cit., pp. 198-199. ¶¹⁸⁵ El dia 1 de juliol, els dos exèrcits estaven en peu de guerra i preparats per a la batalla a Cogolludo, la vall del riu Henares. Les frenètiques negociacions a tres bandes del cardenal de Foix per aturar l'enfrontament s'estavellaren contra la tossuderia de Joan de Navarra que diverses vegades intentà frustrar la iniciati-

va amb atacs i escaramusses. El dia de Sant Pere encara hi havia contactes entre els contendents, amb els castellans arrecerats sobre un puig «e aquells muntaren-se'n en una muntanya e feren-se forts aquí e lo legat e la reyna d'Aragó pregaren lo dit rey que sessàs la batalla e que'l[]s farien fermar al rey de Castella tot ço que'l dit rey volria. E açò fon lo dia de sent Pere a XXVIII de juny. E lavós sessà la dita batalla», cf. *Crónica de Pere Maça...*, op. cit., p. 57. El dos de juliol la reina Mara adoptà una actitud audaç per aturar el conflicte. Cavalcà vers les tropes castellanés i demanà una tenda que instal·là al bell mig dels dos reals. Hi negocià una treva amb el conestable Álvaro de Luna i d'altres cavallers castellans, cf. Monserrat TOLRÀ PARÉS: «La reina Maria, dona d'Alfons el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)», tesi doctoral inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2013, pp. 278-280. Al final s'hi ajustà un acord precari, Alfons el Magnànim treia el seu exèrcit de terres de Castella a canvi de la restitució dels territoris ocupats i la retirada de la declaració de guerra feta per Castella. Una pau frustrada que s'anunciava a la ciutat de València l'11 d'agost. De fet el monarca es preparava per a la guerra. Entre el 26 de agost i el 9 de setembre conquerí 9 fortaleses castellanés de frontera, cf. Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)», tesi doctoral, València, Universitat de València, p. 237. Cf. també Melcior MIRALLES: *Crónica...*, op. cit., pp. 180-181; Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., vol. 5, pp. 700-706; Fernán PÉREZ DE GUZMÁN: *Crónica del señor rey don Juan II, segundo de este nombre en Castilla y en León, València, 1779*, pp. 265-266; *Crónica de don Álvaro de Luna, condestable de los reynos de Castilla*

En l'any MCCCCXXVIII, deu galeres del rey d'Aragó cremaren XXX galeres del rey de Tunij eixint de la Flamayra.¹⁸⁶

En l'any MCCCCXXVIII, ha XIII del mes de juliol, los castelans coregueren fins a miga legua de Xàtiva e robaren e cremaren tot lo que pogueren.¹⁸⁷

En l'any MCCCCXXVIII, a XV del mes de juliol, los del rey d'Aragó entraren en Castella e cremaren Almansa e molts altres lochs que robaren.

En l'any MCCCCXXVIII, a XVI de juliol, agué una gran escaramuça a Biar en què moriren molts dells castelans, hi en special hi morí lo fill de Fajardo, que fon nafrat per la cuixa ab estrala plena de herba e hagueren la bandera de Bilena.¹⁸⁸

En l'any MCCCCXXVIII, a XXVIII de juliol, los castelans entraren en Navarra bé mil, de què n'i romangueren bé set-cents.

En l'any MCCCCXXVIII, a XXIII de juliol, se combateren XL castelans ab XL del rey d'Aragó. Dels castelans moriren XXII e dels aragonesos III. E los del rey d'Aragó levaren lo milor e lo camp als castelans e lo standart. ¶^{133v}

y de León, maestre y administrador de la orden de Santiago, Madrid, 1784, pp. 114-119; Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero...*, *op. cit.*, pp. 37-39; L. DUARTE INSÚA: «Los infantes de Aragón en Extremadura», *Revista del Centro de Estudios Extremeños*, XIII (1939), pp. 95-99 i Alan RYDER: *Alfonso...*, *op. cit.*, pp. 201-202. ¶¹⁸⁶ La plana de la Flamaira, a prop de Sanluri, 'su Pranu' en sard, cf. Francesco CESARE CASÙLA: *Il Regno di Sardegna. 2 Il consolidamento*, ed. Logus mundi interattivi, 2012. ¶¹⁸⁷ Coneguda l'absència de la defensa valenciana durant els mesos de juliol i agost per acompanyar el rei en la campanya d'Aragó, el 15 de juliol, l'adelantado de Múrcia, Alfonso Yáñez Fajardo, atacà el raval i rodalia de Xàtiva amb nombrosos danys. Una crònica facilita les forces «CC de cavall e D de peu» que atacaren Canals, detalla els estralls ocasionats per les tropes castellanques i confirma l'absència de defensors: «los hòmens e les dones stalviaren-se en la torre e en lo campanar, tant foren sòptats, e los altres robaren tot lo loch e partida de aquells e vengueren vés la ciutat de Xàtiva. Plegaren a l'olivar damunt lo ravall e aquí mataren bé X hòmens. E d'aquí anaren a l'alqueria d'En Tallada, en prengueren bé quaranta ànimes e molta roba e moltes bèsties e anare-se'n a tota la presa, car en Xàtiva no y havia X hòmens a cavall, car tots eren ab lo rey. E en la tornada barrejaren Balada e prengueren la Font de

la Figuera, la qual enaprés prengueren los de Xàtiva. E après los de Xàtiva entraren e anaren Alcalà del Riu e prengueren VII M cabeces de bestiar», cf. *Crónica de Pere Maça...*, *op. cit.*, p. 57; *Anales...*, *op. cit.*, p. 28. Cf. també Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, p. 241. ¶¹⁸⁸ En la reunió del Consell General de València del 18 de juliol, Francesc d'Ariunyó, secretari reial, presentà una lletra reial de fe i creença, escrita pel monarca des de Faritza, perquè informés llargament el Consell sobre la guerra amb Castella i demanés ajuda. La ciutat acordà nomenar vint prohoms per a la guerra, subvenir l'activitat bèl·lica amb tretze mil florins d'or d'Aragó i trametre «al dit senyor rey cent ballesters pagats per a dos mesos e que dels dos mesos avant no siguen a càrrech de la ciutat». També s'hi acordà posar escoltes a la frontera de Castella, trametre cent ballesters a Bunyol i que «fossen fetes alimares e foguerades en los castells de les fronteres». L'acta del Consell recull la crida feta pels jurats de la ciutat per a la recluta dels ballesters, cf. Arxiu Històric de València (AHV), *Manuel de Consells y Establiments*, MCCCCXXVIII-MCCCCXXXII, A-29, ff. XXVII-XXVIII; *Libre de memòries...*, *op. cit.*, pp. 515-520, cf. també Pedro BELLOT: *Anales de Orihuela*, I, estudi, edició i notes de Juan Torres Fontes, Múrcia-Alacant, Real Academia de Alfonso X El Sabio - Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 2001, pp. 318-319.

En l'any MCCCCXXVIII, a XXV de juliol, mossèn Bernat Centeles hi en Bardaxí coregeren a Muntagut. Prengueren e mataren molta gent e cremaren lo loch. E na'n Dolça que y era fogí ab molta gent.¹⁸⁹

En l'any MCCCCXXVIII, a XXVI de juliol, lo rey de Castella pres lo compte don Fradich, senyor de les Estúries, a Salvaffé,¹⁹⁰ de què's seguí que los que devia prendre s'escamparen, ço és, lo mestre de Santiago don Pedro; son germà; Pedro d'Estuyegua;¹⁹¹ Pedro d'Avalasco; Luys Sànchez Sarmento he altres se són apartats, de què lo maestre e son frare se'n són anats en frontera de Portugal e són-se ensenyorits de la ciutat de Badayoç.¹⁹²

En l'any MCCCCXXVIII, a XIII del mes d'agost, los castellans coregeren a Faritza hi entraren en la vila, hi mossèn Fontcuberta, que tenia lo castell, isqué per la porta falsa, sí que ferí ab ells, de què'n degolaren molts.¹⁹³

¶¹⁸⁹ Les hostilitats desfermades entre les tropes valencianes i castellanes, on s'enquadra l'atac a Montagut, obligà els murcians a desplegar una xarxa de vigilància, activada el 13 de juliol, perquè «cada día almogávares de la villa de Orihue-la e de los otros lugares del regno de Aragón entravan e venían a fazer mal e daño en el término d'esta cibdad, así por esta parte del río fasta Santomera e del Canpillo como de la otra parte del río por Benifiel e Cinco Alquerías e se llevavan algunos vecinos d'esta cibdad cautivos», cf. Juan ABELLÁN PÉREZ: «Participación de la ciudad de Murcia en la guerra civil castellana (1429-1430)», *Estudios Medievales*, 4-5 (1976-1977), pp. 14 i 17. ¶¹⁹⁰ Bayer, m.d.: *Salvafé*. ¶¹⁹¹ Bayer, m.d.: *Stuniga. Zuniga*. ¶¹⁹² Fadrique Enríquez de Castella i Castro, fill de Pedro Enríquez de Castilla, comte de Trastàmara. El ducat d'Arjona li fou atorgat pel rei Joan II de Castella, cosí seu. Carrillo relata la detenció i la situa al real, a la ribera del riu Duero, a prop de Velamanzán, a Sòria. Data l'arrest el 20 de juliol 1429. Zurita se'n fa ressò, de l'empresonament i atribueix la sospita de traïdoria al rei de Castella per ajudar el rei Alfons el Magnànim, cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., v, pp. 186-187; Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero...*, op. cit., pp. 39-40 i 56-57 i *Crónica del rey don Juan II...*, op. cit., pp. 270-271. Morales reproduceix virtualment la presó de Fadrique d'Arjona: «Estando en Consejo con el Rey los maestros de Calatrava y Alcántara y el condestable, y el Adelantado Pero Manrique, y el Almirante y Conde de Benavente, y Pedro de Velasco, y Pedro de Çúñiga, y Yñigo López de Bendoça, y Diego Fernández de Quiñones y

otros caballeros, dixo el rey: —Duque, a mí me place que vós seays preso. El Duque respondió: —Señor, yo fuy avisado que me queríades mandar prendre, y porque vos non avia errado, non lo pude creer. Y ay alguno ay que lo contrario me diga, sacando vuestra real persona, yo le porné a ello las manos». A l'endemà, per ordre reial, els mestres de Calatrava i Alcàntara el traslladaren a Almazán i l'empresonaren dins la *cámara de madera* sota la custòdia del mestre de Calatrava i el cavaller Mendoça amb una dotació de cent homes. Morí poc després, el matí del 22 de març 1430. D'aquest episodi nasqué un romanç popular d'autoria innominada del qual es despenia una greu acusació documentada posteriorment, Fadrique d'Arjona havia violat la seua germana Beatriz de Castro quan encara era donzella: «De vós, el Duque de Arjona,/ grandes querellas me dan:/ Que forzades las mujeres,/ casadas y por casar.» Alterat per diverses versions interessades, finalment les dues quartetes finals acaben per lloar el noble castellà: «De vós el duque de Arjona,/ grandes quere-llas me dan./ Aqueste fue don Fadrique,/ muy franco y muy liberal./ Esforzado caballero/ de casa y sangre real./ Después del Rey de Castilla ninguno tenía par», cf. Santiago de MORALES TALERO: «Don Fadrique de Castilla y Castro, Duque de Arjona», *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses*, 40 (1964), pp. 17-36. ¶¹⁹³ La plaça Ariza, en primera línia de frontera, s'havia encomanat a tres cavallers «vinculados a la domus regia», Bernat Albert, procurador reial, Berenguer d'Olms, governador de Mallorca i Berenguer de Fontcuberta, amb els cent ballesters pagats per la ciutat de València prop de dos-

En l'any MCCCCXXVIII, a XV d'agost, los jurats de València reberen dos coreus com los castellans eren venguts grosa gent, què de peu què de caval, a combatre¹⁹⁴ Montreal. Isqué molta gent del rey d'Aragó e molt prest foren ab ells e hagueren gran bregua e morí molta gent dells castellans; e n'í agueren morts més sinó que mossèn Berenguer d'Olms caygué en una cija tot armat ab lo caval. E per quant estigueren molt en traure'l, los castellans fogiren.¹⁹⁵

En l'any MCCCCXXVIII, vengueren los castellans a combatre Faritza. Sí que los del rey d'Aragó los coregueren e de part dells castellans y morí molta gent, hi en special y morí lo comte de Montalegre e molts d'altres barons.¹⁹⁶

En l'any MCCCCXXVIII, a XXII de agost, lo comte de Luna¹⁹⁷ entrà en Castella ab M de caval he III milia de peu e combaté lo castell del loch del Fayó e pres-lo, emperò, morí molta gent de una part e d'altra, emperò ell pres la fortaleza e hagué tota la desferra¹⁹⁸ e posa-y penons reals per lo rey d'Aragó.

cents setanta homes armats a càrrec d'aquests cavallers, cf. Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, pp. 325-326. ¶¹⁹⁴ Bayer: *combatre*. C.t. A: *combrate*. ¶¹⁹⁵ L'exèrcit castellà atacà Monreal amb mil cinc-cents hòmens d'armes i genets. Tallat i cremat el terme, els defensors, dirigits pel cavaller sicilià Frederico de Chifallo, enviat regi, reteren el castell que fou confiat a Gonzalo de Ávila. El diumenge set d'agost, la host castellana es dirigí cap a la vega de Cetina amb «mil lanças y dos mil ginetes y más de quarenta mil de pie» per a destruir-la i cremar-la «mandóle poner fuego, en guisa que quemó la villa», explica gràficament Huete. Després, el conestable Luna féu virar l'exèrcit castellà cap Ariza. En aquesta població fronterera s'havia instal·lat una guarnició militar sota el comandament compartit de tres cavallers vinculats a la *domus regia*: Bernat Albert, Berenguer d'Olms, governador del regne de Mallorca, i Berenguer de Fontcuberta. Hi participaven cent ballesters a sou de la ciutat de Valencia y prop de 270 hòmens d'armes del contingent nobiliari. Ariza capitulà el 4 d'agost, excepte el castell fortament defensat. Atesa la dificultat del setge, l'exèrcit castellà girà cua i retornà a Medinaceli, d'aquí la postil·la del cronista en remarcar intencionadament la fugida castellana, tampoc no l'esmenta la crònica d'Álvaro de Luna ans el contrari, relata com la fortaleza es reté voluntàriament i fou encomanada a García de Ávila, cavaller de la casa del rei, cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.*, V, p. 187; *Crònica de don Álvaro de Luna...*, *op. cit.*, pp. 79-84; Pedro CARRILLO DE HUETE: *Cró-*

nica del halconero..., *op. cit.*, pp. 41-42; i Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, pp. 325-326. Duarte realitza un relat laudatori de la incursió d'Álvaro de Luna i s'oblida de mencionar la resistència del castell, cf. L. DUARTE INSÚA: «Los infantes...», *op. cit.*, p. 99. ¶¹⁹⁶ La mort de Luis Hurtado de Mendoza no ha sigut documentada, habitualment hom fa servir els anys de 1430 i 1431 per a datar el seu traspàs. Aquesta seria, doncs, la primera referència a la mort del senyor de Montalegre, un any abans de la datació coneguda. Luis Hurtado de Mendoza era fill únic de Diego Hurtado de Mendoza, primer senyor de Cañete, i de Beatriz Albornoz, tercera senyora de Montalegre, de qui heretà la senyoria. Després de la mort del fill, el 8 de juny de 1431, el pare atorgà escriptura pública per a bescanviar les senyories de Montalegre i Carcelén pel lloc de San Pedro de Palmiches i Puente de Guadiela, de Fernando de Rivera, cf. Francisco Javier LOSA SERRANO: *El señorío de Montalegre*, Universidad de Castilla-La Mancha, Conca, 1997, p. 35 i José Ignacio ORTEGA CERVIGÓN: «La acción política y la proyección señorial. De la nobleza territorial en el obispado de Cuenca durante la baja edad media», memòria doctoral inèdita, Madrid, Universidad Complutense de Madrid, 2006, pp. 144-145. ¶¹⁹⁷ Segueix *en*, repetició a final de línia de la primera síl·laba del mot següent *entra*. ¶¹⁹⁸ Bayer: *desfero*, m.d. *Acaso: y hague tota la del Faro. esto es: huvo toda la jornada del Faro*. Llegiu desferra, és a dir, les despulles, allò que resta d'un lloc després de ser destruït.

En l'any MCCCCXXVIII, a XXIII d'agost, lo rey de Castella vingué ell son cors ab tota la gent que pogué, qui de peu qui de caval, sobre Faritza per causa de la mort de son oncle, lo comte de Montalegre, qui era mort en lo combat de Faritza, e combaté'l de hora de migjorn fins ora de completes. E moriren dells castelans més de set-cens e del rey d'Aragó set.

En l'any damunt dit, a XXXI de agost, rebé la ciuta[t] de València una letra com lo rey don Alfonso, per la gràcia de nostre Senyor Déu rey d'Aragó, avia presa una grossa vila de Castella de VI ho VII ¶¹³⁴ centes¹⁹⁹ ffochs, la qual és a VI legües de Sòria.²⁰⁰ E com l'agué presa, féu triar los hòmens de les dones e manà, a pena de penjar, que no·ls tocasen cosa neguna. E·l·ls deixà la vila ben fornida he anà la via de Sòria.

En l'any MCCCCXXVIII, a VI del mes de setembre, los jurats de València agueren un coreu del senyor rey don Alfonso, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, com ell avia presa²⁰¹ una vila grossa a VI legües de Sòria, la qual stava ben fornida de hòmens e harmes e balestés.²⁰²

En lo dit any, lo dit senyor vingué ab tota la sua gent sobre Almasan, en què fon ferit de cantera mossèn Galcerà de Santapau e mossèn Bernat d'Olms e molts altres, de què y romàs molta gent, emperò prengueren la força, de què lo senyor rey manà que la vila fos enderocada sinó lo castel. E aquel jaquí ben fornit ab son capità he gent d'armes e son forniment de molts balestés.

Aprés vench nova e letres que la host de Xàtiva ab les circumstàncies eren anats per socórer a Capdet, que los castelans tenien asetat, sí que ells los deliuraren, ells levaren la presa e mataren dells castellans molts e après cremaren moltes alqueries.²⁰³

¶¹⁹⁹ A sobre del full, centrat, la frase llatina *flos maria ffilius*. ¶²⁰⁰ Bayer, m.e.: *Puede ser Almazan*.

¶²⁰¹ Segueix: *Soria*, cancel. ¶²⁰² Bayer, m.e.: *Parece duplicada esta noticia*. L'ofensiva sobre Castella d'Alfons el Magnànim es desfermà a finals d'agost, el 26, i s'estengué fins el 9 de setembre. En aquest atac es conquistaren set fortalises, entre les quals hi havia la plaça important de Deça i les de Ciria, Borovia, Vozmediano i Serón. La 'vila grossa' deu referir-se a Deça, quemado el lugar y puesto saco, cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., V, p. 188. La crònica de Joan II de Castella relata la presa del castell de Deça i en detalla el botí: «créese que llevó más de diez mil cargas de trigo y cevada, e muchos muebles e ganados de los vecinos de aquella tierra», cf. *Crónica del rey don Juan II...*, op. cit., pp. 277-278; Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero...*, op. cit., p. 43 i Maria TOLDRÀ: «La reina Ma-

ria...», op. cit., p. 284. Les tropes obtingueren tan gran botí que començà un progressiu degoteix d'abandonament de l'exèrcit. A conseqüència de la important deserció de les tropes, Alfons el Magnànim instà el 29 d'agost 1429 el regent de la governació del regne de València a publicar crides en persecució del desertors. La mateixa ordre trameté als jurats de les ciutats i viles d'Aragó el 3 de setembre, cf. Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», op. cit., p. 230. Alhora, el Consell es feia ressò d'una demanda del rei perquè la ciutat es fes càrrec durant un altre mes de la paga dels cent ballesters. Acorrada la despesa, es delegà en un conseller amb la missió de pagar els ballesters que hi trobàs fins al límit de cent i per un mes «tant solament», AHV, *Manuel de Consells y Establiments*, MCCCCXXVIII-MCCCCXXXII, A-29, ff. CXLIV-CXLIV. ¶²⁰³ La Junta de guerra valenciana havia

Aprés isqueren los de Biar bé CCC hòmens, sabent que los de Xàtiva feyen maraveles, mesclaren-se ab ells e anaren sobre Vilena e aquí los de Vilena agueren gran brega ab ells e moriren IIII o V hòmens de Vilena dells principals. E cremaren los ravalls de Bilena, los quals eren de CCC fochs ensús. E après asetiaren Vilena ab la gran balesteria he arteleria,²⁰⁴ de què's diu que de aquell temps ençà Vilena és del rey d'Aragó.²⁰⁵

Divendres, lo darer dia de setembre, en l'any MCCCCXXVIII, vench coreu als jurats, governador e pròmens com mossèn Ramon de Roquafull isqué als castelans que corien l'orta de Oriola e dells coredós de Oriola s'i perderen quatre. Aprés aplegà l'altra gent d'Oriola e mataren dells castellans infinida gent e de presos xx hòmens de cap.²⁰⁶

Dimarts ha XI de octubre, any MCCCCXXVIII, vench coreu als jurats com los castellans eren venguts córrer al Vilar de Xullella e que avien feta gran presa. Emperò acoregué-li Liria e d'altres lochs e viles, axí cristians com moros, sí que·l·ls tolgueren la presa e mataren molta gent dells castellans.

Dilluns a VII de nohembre, any MCCCCXXVIII, vingué coreu en València com lo senyor rey de Navarra havia desbaratats e morts molts castellans e avia pres Pedro Valascho e Pedro de Stúnyega e molts altres. ¶^{134v}

enviat ballesters i dues bombardes en ajuda de Capdet que foren capturats pels castellans. Els capdetins resistiren i foren assistits per tropes de Biar, emboscats pels castellans i reeixits gràcies a les tropes valencianes de Joan Tolsà, governador de Xàtiva. L'arribada de Tolsà permeté deslliurar Capdet i derrotar els castellans a la masia de Cascant, cf. José HINOJOSA MONTALBO: «Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla», *Saitabi*, 37 (1987), p. 152. ¶²⁰⁴ Bayer, m.d.: *Artilleria*. ¶²⁰⁵ Tret de les escaramusses entre tropes valencianes i castellanes, el retorn de la cavalleria al País Valencià feu possible l'inici de l'atac a Villena esdevingut els primers dies de setembre per una força reduïda, la host de Xàtiva comandada per Joan Rotlà, lloctinent de governador de Xàtiva, i la col·laboració de la milícia de la Vall d'Albaida. Foren recuperades dues bombardes incautades pels de Villena. La host de Rotlà marxà de Villena a requeriment d'Eiximén Pérez de Corella, governador general, cf. Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, p. 241 i José HINOJOSA MONTALBO: «Las fronteras valencianas...», *op. cit.*, pp. 153 i 155. Una crònica coetànea retrasa l'ofensiva al 9 de

octubre i explica que Rotlà comandava 200 cavalls i 2.000 infants, xifres molt exagerades a parer d'Hinojosa, cf. *Crònica de Pere Maça*, José Hinojosa (ed.), València, 1979, pp. 57-58 i Pedro BELLOT: *Anales...*, *op. cit.*, pp. 320-321. ¶²⁰⁶ Les tropes valencianes derrotaren durament les castellanes comandades per Alfonso Fajardo, el 25 de setembre, a Oriola, «de pésimas consecuencias, pues, en ella cayeron cautivos Diego y Pedro Gómez de d'Ávalos, Juan Alfonso de Cascales, Juan Pérez de Bonmaitú», Juan ABELLÁN PÉREZ: «Participación de la ciudad de Murcia...», *op. cit.*, p. 17. Cascales reproduceix una lletra del consell general al monarca, datada el 25 de setembre, on es detallen els fets ocorreguts durant l'enfrontament amb els castellans. El redactor ressalta la fugida del fill de l'adelantado, Álvaro Fajardo, malgrat haver pronunciat que ell mai no fugiria «que en la batalla hon ell se trobàs restaria mort o pres. Emperò señor, no anant-li lo cor en les paraules que ell havia dit ans de la batalla, tota vergoña a part posada, girà la cara a la batalla y fogí ab aquells que seguir-le volgueren, no curant gens de aquells que romanien en lo camp mort», cf. Pedro BELLOT: *Anales...*, *op. cit.*, pp. 322-323.

Aquell dia mateix vench nova en València com los moros de Tunij, ab gran estol, barejaven la ylla de Malorca e com Gotériz de Nava y era acoregut de Çaragoça de Cecília ab X galeres e V naus. E dins lo port de Malta ne prengueren VI galeres de moros. E aquelles avia enviades a Çaragoça per armar y ells los sperarien a la boca del port perquè no poguessen fogir. E sapiau que'n prengueren LXIII fustes e de tot l'estol no n'escaparen sinó VII fustes. E sapiau que la princesa lo féu comte Juhan de Vintemilla, lo qual y morí, e lo comte Vicento, e molts altres, emperò moriren dells moros XIII mil²⁰⁷ e presos XII mil²⁰⁸ e foren presos III reys de moros.

En l'any MCCCCXXVIII, a XII de nohembre, vingué coreu als jurats de València com don Pedro Maça havia pres e barejat la vila d'Almança e no y deixà res, ni hòmens ni dones ni infants, emperò foren-hi nafrats molts.²⁰⁹

En lo dit any, a XVIII del dit mes de nohembre, vingué coreu als jurats de València com lo fill del mestre de Calatrava era entrat en Aragó, lo qual s'emportava gran presa e mossèn Johan de Gurea los isqué a l'encontre e levà'ls la presa e matà lo fill del mestre e molts d'altres.²¹⁰

Ítem, en lo dit any, a XXVIII del mes de nohembre, lo noble mossèn Ramón Boill féu una cavaleria²¹¹ e cavalcada en Castella volent escalar lo loch de Canyech e les escales no bastaren, sí que los coredós coregueren ençà y enlà e tragneren-ne gran presa de bèstias, que valia més de X mília florins.

Ítem més, lo jorn de Sent Nicolau, que's a VI del mes de dehembre, dit any vingué nova certa que'l noble don Pero Maça havia presa una vila de cccc fochs e més en la frontera de Castella, la qual dien Ecla e aquella barejà e robà e cremà.²¹²

En l'any MCCCCXXX, a VIII de jener, vingué nova certa²¹³ com don Faderich, comte de Luna, se n'era pasat en Castella per ço com lo senyor rey don Alfonso li feya procés, de què'ntenia²¹⁴ que'l volia matar. E ell acoregué al rey de Castella per quant era fill de cosingermà seu.²¹⁵

¶²⁰⁷ Bayer: *xiii*, m.e.: *Acaso: mccc*. ¶²⁰⁸ Bayer: *xii*, m.e.: *Acaso: mcc*. ¶²⁰⁹ Alfons el Magnànim trameté una lletra des de Tortosa el 20 de novembre a Íñigo López de Mendoza, marquès de Santillana, coper seu, advertint-lo de la notícia: «entró mosén Corella en el dito Regno de Castiella por la partida de la Mancha e del Marquesado con seiscientos hombres d'armas e mucha gente de pie, e, segunt havemos ardit, havrà cremado e destruído Almansa e continua su camino adelante», cf. Marçal OLIVAR: *Obra dispersa. Llibre en homenatge en el seu 90è aniversari*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1991, p. 77 i José HINOJOSA MONTALBO: «Las fronteras valencianas...», *op. cit.*, p. 152. ¶²¹⁰ Luis González de Guzmán era llavors, mestre de

Calatrava, càrrec que exercí entre 1407 i 1443. ¶²¹¹ Bayer, m.e., reproduïx l'abreviatura del manuscrit. ¶²¹² Segons Saiz, pel mes de desembre 1429 es preparà una gran ofensiva contra Castella capitanejada pel governador Pérez de Corella i una nombrosa representació nobiliària que aportava gent d'armes, a més de ballesters i milícies locals. Els valencians derrotaren amplament les tropes de l'adelantado de Múrcia i infingiren un greu càstig a les viles d'Almansa, Iecla, Villena i Sax, aquesta darrera atacada per Lluís Cornell, cf. *Crònica de Pere Maça...*, *op. cit.*, p. 58 i Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, p. 241. ¶²¹³ Bayer, om.: *que'l noble ... certa*. ¶²¹⁴ Bayer, m.d.: *Acaso: qu'entenia*. ¶²¹⁵ Una anàlisi de les accions de Frederic de

En l'any MCCCCXXX, a XXIII de jener, vingué nova en València com don Faderich, comte de Luna, s'era desnaturalat del rey don Alfonso e que's dessexia d'ell e dells seus axí com enemichs.²¹⁶

En l'any damunt dit, dilluns a VI de març MCCCCXXX, vench nova certa que mossèn Anthoni Vilaragut e mossèn Ramon Boïll [¶]¹³⁵ eren entrats en Castella e havien pres e barejat la vila de Inesta e n'avien tret gran presa, axí hòmens com dones e bèstias.²¹⁷

En l'any MCCCCXXX, a VIII de març, vingué nova en València que en Castella era nat un infant que lo dia que nasqué parlà e levà lo mugoró de la mamele de la dona que li donà a mamar, lo qual fon un fort senyal en la Spanya.

En l'any MCCCCXXX, dimecres a XXVII del mes de març, vingué tan gran grop de vent²¹⁸ en la platga de València que no restà fusta en lo surgidor, de què se'n siguió gran dan. E diu-se que los marinés que restaren ho scaparen confesaren que ells veren devalar foch del cel de la part de Cullera, que'ls donà devisar és que devia cremar tot lo món.

En l'any mateix, a II d'abril, vingué nova que mossèn Corela ab d'altres feren una gran presa en Castella, de la qual ne vingué gran part en València, açò és, de moltes maneres de bèstias.

Luna i la prudència de moviments d'Alfons el Magnànim a Alan RYDER: *Alfonso...*, *op. cit.*, pp. 211-213; Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, pp. 242-243 i Montserrat TOLDRÀ: «La reina Maria...», *op. cit.*, p. 283. Zurita detalla les llargues sospites covades pel monarca sobre les maniobres polítiques de Frederic de Luna i explica les circumstàncies personals que el menaren fins a confluïr amb els interessos del rey de Castella, Joan II, com l'adversitat cortesana, les dificultats matrimonials amb la seua esposa Violant de Mur, la relació 'incestuosa' amb la seua cunyada, Valentina de Mur, amb qui fugí a Castella, etc., Alfons el Magnànim decretà la incautació de les possessions del comte de Luna el 20 de gener 1430 des de Tortosa. Frederic de Luna morí enverinat al castell d'Ureña, cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.*, V, pp. 190-194. Hug de Rocabertí deixà constància de la deshonra del comte: «E lo fugit a tu, Compt', e[s] semblant./ Cascú per si rompe la fe promesa,/ Déu offenent e honor oblidant, [en línia], <<http://www.riac.unina.it/149.2.htm>>. [¶]²¹⁶ Segons Carrillo, el comte de Luna entrà a

Medina el 6 de febrer 1430 acompanyat d'Íñigo López de Mendoza, senyor de Fita, que l'esperava a Àgreda. Fou rebut amb gran pompa pel rei Joan II de Castella, cf. Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero...*, *op. cit.*, p. 51. [¶]²¹⁷ La crònica de Pere Maça trasllada l'acció al 8 de març, l'atac de les tropes de Ramon Boïl, Antoni de Vilaragut i Joan Tolsà a la població d'Iniesta on aconseguiren capturar «XXX M cabeças de bestiar», rebaixada posteriorment a «dieciseis mil cabeças» segons la versió d'Escolano amb una força relativament reduïda de 70-65 cavalls i 200 hòmens de peu. Joan de Mendoça i altres capitans castellans els isqueren al davant al reducte del port de Xirell, a Cortes de Pallàs, on es produí l'enfrontament sense poder detenir els valencians que conduïren «lo bestiar a Dues Aygües», cf. *Crónica de Pere Maça...*, *op. cit.*, pp. 58-59; Jorge SAIZ SERRANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, pp. 241 i 583-584; Gaspar ESCOLANO: *Década primera...*, *op. cit.*, lib. VIII, cols. 854-855 i Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.*, vol. V, p. 205. [¶]²¹⁸ Colp de vent, ventada sobtosa. Un 'vent de grop' és un vent que porta tempesta.

En l'any MCCCCXXX, a XIII de març, nasqué en València un infant que tenia dos caps e quatre braços e quatre cames e IIII ulls, de què fon gran senyal e molt meravellós a totes les gents del regne de València.

En l'any mateix, fon presa la galera d'en Gueralt, que venia de misatgeria de Portugal, per XII galeres del rey de Castella qui la tenien aspiada²¹⁹ al port de Cartagénia.

En l'any mateix, a XVI del mes de juliol, lo rey don Alfonso d'Aragó parà camp al rey de Castella e lo rey de Castella no isqué.

En l'any mateix, don Pero Maça apresonà lo doctor son compare e Pedro de Islesques perquè li donaven a entendre que li donarien Xàtiva e lo castell he que'l ne farien senyor.²²⁰

En l'any mateix, vingué nova en València que don Ramon de Perelós e lo bisbe de Leyda, esent enbaixadós per al rey de Castella, quant foren davant lo rey de Castella, desmintiren a molts barons e cavalés de Castella que deyen que lo regne d'Aragó era estat venut per dinés e que no l'avia guanyat lo rey d'Aragó ab sa valent lança. E sobre açò los desmentí e'ls donà camp don Perelós.²²¹

En l'any MCCCCXXX, a XXIII de juliol, vingué lo mestre de Calatrava ab bé MD de caval e molta gent de peu sobre Lombay he altres lochs, e féu gran dan.²²²

En l'any mateix, a XXVIII de juliol, foren de concòrdia los reys ^{135v} d'Aragó e lo rey de Castella de treva a 5 anys sobre certs capítols e concòrdia que entre los dos fon feta per dos prelats de la Església.²²³

¶ ²¹⁹ Terme nàutic usat per a designar una embarcació lligada amb cordes o 'espies'. ¶ ²²⁰ Sobre l'estratagema de Pere Maça, cf. Álvaro GARCÍA DE SANTA MARÍA: *Crónica de Juan II* (Codoín, c. 245 i ss.), citat per Pedro BELLOT: *Anales...*, *op. cit.*, p. 337. ¶ ²²¹ Els parlaments de l'ambaixada, les intervencions del conestable de Castella, Álvaro de Luna, i del comte de Benavente i la resposta de l'ambaixador Ramon de Perellós a Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.*, V, pp. 201-202. ¶ ²²² La crònica de Pere Maça divideix la força atacant en «mil de cavall e cincents hòmens de peu». Hi destalla l'itinerari de l'exèrcit castellà: Macastre, Llombai, Carlet, l'Alcúdia, Antella, que prengueren, Cortes, la vall de Càrcer, Tous i Navarrés. Assabentat, el noble Pere Maça isqué des de Xàtiva el dia 30 de juliol en persecució seua sense resultats, cf. *Crónica de Pere Maça...*, *op. cit.*, p. 59. ¶ ²²³ Les negociacions s'entengueren per tot el mes de juliol entre la Corona d'Aragó i Castella. En el Consell de la ciutat de València del 3 d'agost

1430, es presentà l'escrivà de manament del rei amb una lletra de creença amb la qual anunciava la treva establerta entre els reis «d'Aragó, Castella i Navarra», representats respectivament pel «bisbe de Lleida, mossèn Ramon de Perellós i el mossèn Guillem de Vich; en Álvaro de Luna i el arquebisbe de Santiago; i el arquebisbe de Tiro, mossèn Pierre de Peralta i mossèn Remiro de Goyssi, deà de Tudela; s'acordà aquesta tregua per cinc anys, entrant en ella també els comptes d'Armanyach i de Foix», cf. *Libre de memòries...*, *op. cit.*, pp. 523-524 i Gaspar ESCOLANO: *Década primera...*, *op. cit.*, lib. VIII, col. 854. El jurament es féu el 16 de juliol a la població d'Almajano, a prop de Sòria, per part del rei Alfons hi foren Doménec Ram, bisbe de Lleida, Ramon Perellós, capità general, i Guillem de Vic, cambrer reial; per part del rei Joan de Castella hi signaren la treva el conestable Álvaro de Luna i l'arquebisbe de Santiago Lope de Mendoza. S'hi acordà començar la treva el dia de sant Jaume, 25 de juliol de 1430. El 25 de juliol la sig-

En l'any mateix, fon ordenada gran festa de sent Luís, qui fo fill del rey de França e nebot del rey en Pere d'Aragó, fill de sa germana, qui morí bisbi de Masela²²⁴ l'any MCLXXXI.²²⁵

En l'any MCCCCXXX, en lo mes de agost, ço és, a XXX, vingué nova al senyor rey que don Pero Maça avia desbaratats castelans qui eren exits delles fustes per aver Elig e Crivilent; e lo dit don Pero Maça ab XVIII de caval e set-cents de peu. E diu-se que féu una gran destrosa dells castelans.²²⁶

En l'any MCCCCXXXI, a XIII de febrer, fon eclipsi del sol entre migjorn e completes, lo qual eclipsi durà dos ores ho més, de què fon gran senyal.²²⁷

nava el rei Joan a Almajano i pocs dies després ho féu el rei Alfons al campament d'Albeta, a prop de Borja, cf. Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., V, pp. 203-204; *Crònica de Pere Maça...*, op. cit., pp. 59-60 i *Anales...*, op. cit., p. 28; Montserrat TOLRÀ PARÉS: «Maria de Castella...», op. cit., p. 286. Bellot recull la nova, cf. Pedro BELLOT: *Anales...*, op. cit., pp. 337-339; Miguel GUAL CAMARENA: *Las treguas de Majano*, Buenos Aires, Ed. Facultad de Filosofía y Letras, 1951; Alan RYDER: *Alfonso V...*, op. cit., pp. 215-216 i Jorge SÁIZ SERRANO: *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, PUV, 2008, pp. 32-34. ¶²²⁴ Bayer, m.d.: *Tolosa*. ¶²²⁵ Sant Lluís, bisbe de Tolosa, (1275-1298), nebot de Sant Lluís, rei de França, fill de Carles II de Nàpols i de Maria d'Hongria. Alfons el Magnànim segrestà les relíquies del sant i les cadenes que tancaven el port de Marsella i les traslladà a València, avui a la capella del Sant Calze. Les restes del sant foren retornades a França per Felip VI. El cronista s'equivoca de nebot reial. Aquest Lluís citat és, tot just, un nebot del sant, l'infant Lluís, fill de Robert de Nàpols, germà seu, i de Violant d'Aragó, filla de Pere el Cerimoniós, que morí als nou anys. ¶²²⁶ Altra font avança la data del desembarcament de l'estol capitanejat per l'almirall don Fadrique al dissabte «XXVI de agost» al cap de l'Aljub, un petit port pesquer d'Elx on hi havia emplaçada una torre defensiva ocupada avui pel baluard del Rei al castell de Santa Pola. La defensa amb ginys i cent hòmens del governador d'Oriola, Pere Maça, i d'altres companyies, desbaratà l'atac castellà, «matà'n molts», diu el text, i féu fugir els altres fins que feren vela vers Eivissa com a resultat d'una «muy rezia batalla» on els danys foren elevats per a les dues forces. L'almirall Fadrique Enríquez atacà a Eivissa, defensada pel governador de l'illa

Lluís Pardo, que repel·lí l'atac castellà i els infligí moltes baixes. L'almirall castellà fou ferit a l'esquena amb una sageta, cf. *Crònica de Pere Maça...*, op. cit., pp. 59-60; Jerónimo ZURITA: *Anales...*, op. cit., V, p. 205 i Pedro BELLOT: *Anales...*, op. cit., pp. 340-341. ¶²²⁷ Diversos texts recullen l'eclipsi total de sol que es produí dos dies abans, el 12 de febrer de 1431. Al País Valencià, el dietarista Miralles escriu: «En l'any de MCCCCXXXI, a XII de febrer, vespra de Carnestoltes, a les dues hores, fonch molt gran eclipse del sol, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., p. 181. L'eclipsi solar s'observà complet a Menorca, [en línia], <<http://www.iesjmquadrado.cat/extern/fisica/eso/astro4/ECLIPSIS%20menorca.pdf>>. A Perusa, a l'Úmbria italiana, un dietarista local comentà el fenomen: «Adi 12 febbraio circa le 21 o 22 ore si oscurò il sole in tutto e posesi davanti al sole un tondo nero come una rotella et oscurò in si fatta forma che si fe' notie, et il cielo mostrava le stelle e gli ucelli andavano a remporsi como fanno per la notte et ognuno s'impaurì vedendo simil fatto et incominciò mezz'ora avanti ad ingiallire il sole, et a poco a poco venne mancando per sino all'ora detta», que en traducció lliure podíem escriure com «El 12 de febrer a l'hora 21 o 22, s'enfosquí tot el sol i davant el sol es posà un redol negre com una roda i s'enfosquí com si fóra de nit, i el cel mostrava les estrelles i els ocells anaven a joca com fan de nit. La gent s'emporugí observant el fet i començà mitja hora abans que el sol es cobrís i a poc a poc anà perdent la llum fins l'hora dita», cf. Antonio DEI VEGHI: *Diari dall'anno 1423 al 1491*, dins *Cronache della città di Perugia. 2: 1393-1561*, vol. 2, Torí, p. 9, [en línia] <http://augusta.alchimedia.com/indice_documento.aspx?prov=sto2&ID=19&cod=0LOC_11_E_0000_02_0&page=1>; cf. també F. Richard STEPHENSON: *Historical Eclipses and Earth's*

En lo dit any, a XX del dit mes de febrer, morí lo papa Martí en Roma de propexia. E fon hopenió que l'eclipse²²⁸ del sol significava la mort del dit papa.²²⁹

En l'any mateix, a tres dies après, foren concordets tots los cardenals e feren electió de papa Augeni quart, lo qual era cardenal de Cena.²³⁰

En l'any mateix, a [X]XIII de abril, vingué tan gran terratrèmol en Granada que entre dones e hòmens e infants hi moriren més de quatre milia presones ho d'aquí ensús.²³¹

En l'any mateix, diumenge a X de juny, vingué nova en València que avia agut gran remor e avalot en la ciutat de Çaragoça sobre frares menós, de què seguí molt de mal.

En l'any mateix, a III de juliol, any MCCCCXXXI, lo prebost de París entrà en la ciutat de Barçalona per misatger del rey de França al rey don Alfonso, de gloriosa memòria, per tractar pau e concòrdia entre lo dit rey d'Aragó e lo rey don Luís, rey de França.

Ítem, aquel dia mateix morí la rehina dona Yolant, la qual jau a Sent Jeroni al coll de Cerola, lo qual monestir ella féu fer²³² e deixà grossa renda.²³³

Rotation, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 408. Segons la NASA, l'eclipsi total de sol començà a les 13:21:50 del fus de Greenwich i durà per 1 hora, 4 minuts i 30 segons el *Catalog of Solar Eclipses: 1401 to 1500*, <<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE1401-1500.html>>. ¶²²⁸ Bayer: *eclipse*. ¶²²⁹ Oddone Colonna, papa Martí V (1417-31), morí el 20 de febrer del 1431. ¶²³⁰ Gabriele Condulmer, papa Eugeni IV (1431-1447), fou elegit papa el 2 de març i investit a Roma l'11 de març del 1431. Era titular del bisbat de Siena (1407-1431) i cardenal prevere de Santa Maria in Trastevere (1427-1431). ¶²³¹ El terratrèmol es produí el 24 d'abril 1431 amb una magnitud de 6,7 en l'escala de Richter. No hem pogut confirmar documentalment les víctimes assenyalades pel cronista. Diverses fonts esmenten danys a d'altres llocs com Sevilla: «assombró la corte un fiero terremoto que no menos affligió toda esta provincia y a Sevilla donde derribó muchos edificios», cf. Diego ORTIZ DE ZÚÑIGA: *Anales eclesiásticos y seculares de la muy noble y muy leal ciudad de Sevilla*, Madrid, 1677, p. 310 o Ciudad Real: «a hora de vísperas hizo un terremoto en que cayeron algunas almenas del alcázar e muchas tejas e abriose una pared en el monesterio de San Francisco desa cibdad e cayeron dos piedras de la bóveda de la capilla de San Pedro», cf. Fernán PÉREZ DE GUZMÁN:

Crónica del señor rey don Juan, segundo de este nombre en Castilla y León, Imp. Benito Monfort, València, 1779, p. 314; «E començó como que cayan piedras del çielo, e luego llebantóse el terremoto del tremer, de manera que se mobieron e se fizieron montones las tejas del tejado e cayeron dos almenas de su alcáçar», cf. Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero...*, *op. cit.*, p. 92. ¶²³² Segueix e desxa, cancel. ¶²³³ Violant de Bar morí el 3 de juliol 1431 al palau reial de Bellesguard. El seu cos fou soterrat provisionalment a la Seu de Barcelona i el 1460 fou traslladat al monestir de Poblet, al costat del rei Joan I. L'any 1835 foren destruïts tots dos sarcòfags. Dos anys després les despulles foren servades al temple de l'Espluga de Francolí i posteriorment a la seu de Tarragona. Finalment, l'any 1952 retornaren al panteó reial de Poblet on reposen dins uns sepulcres reconstruïts per Frederic Marès. A Collserola hi havia l'antic monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron fundat per la reina Violant de Bar l'any 1393 amb monjos procedents del monestir jeroni de Sant Jeroni de Cotalba, a la Safor. La desamortització de 1835 féu possible el saqueig permanent de tal forma que només hi romanen en peu algunes mostres constructives. L'espai del covent avui el travessa una carretera i s'hi ha instal·lat una benzineria. Els annals recullen sintèticament el traspàs: «A 3 de juliol, dit any,

En lo dit any, lo primer de juliol, fon una gran batala del rey de Castela ab lo rey de Granada, de què morí grant gent de una part e d'altra.²³⁴

En l'any MCCCCXXXII, a II de jener, vingué una gran balena davant lo puig del Lop, e tenia la boca més XXV palms de amplària.²³⁵

En l'any MCCCCXXXII, partí lo senyor rey don Alfonso del port ^{||}¹³⁶ dells Alfachs per anar a les ylles ab gran estol de galeres e naus e moltes altres fustes que'l seguïen y eren contents anar ab ell.²³⁶

En aquell any mateix, don Pedro, jermà del rey don Alfonso, fon pres per lo nebot del mestre de Alcàntera ab fort mala manera lo primer dia de juliol.²³⁷

En l'any MCCCCXXXII, partí lo senyor rey don Alfonso de Çaragoça de Cecília per anar a la Barberia, e partí a dos de agost ab CXXX veles he ab M cavalls ab tafurehes²³⁸ e trenquà lo port de la hilla dells Jérmenes.²³⁹

morí la reyna donya Ioland, muller del rey don Juan primer, en Barcelona». No deixa d'estranyar que la nova es consigne dins les calendes de 1432, quan morí un any abans, cf. *Libre de memòries...*, op. cit., p. 530 i *Llibre de les solemnitats...*, op. cit., pp. 47-56. ¶²³⁴ Carrillo relata detalladament l'enfrontament entre castellans i granadins, cf. Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crònica del halconero...*, op. cit., pp. 101-107. ¶²³⁵ Miralles data l'aparició de la balena el «diumenge a XIII de jener» abocat per una tempesta de vent tramuntanal esdevinguda la vespra que «féu enfenit dan e mal que may fon vist tan espantable nit de vent». Calcula les dimensions del peix estufador en 90 peus de llarg amb una boca «que yo crech que y caberen X hòmens a caval». Mateu Rodrigo, en nota a peu de pàgina, recull les dimensions del mamífer marí d'una nota inscrita en un document notarial: «havia de larch setanta e tres palms e hun quart, la boca de la gorga fins al morro quatorce palms e la ubertura de la boca dotze palms», cf. Melcior MIRALLES: *Crònica i dietari...*, op. cit., p. 181. Per les dimensions del cetaci –entre 15 i 26 m, segons la font– i la forma apuntada, devia tractar-se d'un rorqual comú, espècie abundant a la Mediterrània que no resulta aliena al litoral valencià. Noteu la nota toponímica confirmada per Miralles: «davant lo pug dels Lops». ¶²³⁶ Alfonso el Magnànim partí de la ciutat de València cap a Barcelona el 8 d'abril. Mir anota la nova: «A VIII de abril de dit any partí lo senyor rey don Alfonso per prendre lo realme de Nàpols», cf. Guillem MIR: «Memòries...», op. cit., f. 35; els *Anales* es limiten a la data de partida, *Ana-*

les..., op. cit., p. 29. El monarca féu vela en la galera reial el dia 23 de maig. Després d'acomodar-se de la reina Maria per a sempre, a migdia del dia 26, salpà cal al port dels Alfacs on havia de concentrar-se la flota. El 29 de maig l'estol reial es féu a la mar. Mai més no hi tornaria, com afirma Ryder, cf. Alan RYDER: *Alfonso...*, op. cit., p. 232. Els annals recullen el préstec fet a mossèn Corella, governador de València, per a la seua galera i la crida feta per a una processó «per la partida del senyor rey, lo qual era partit de Porfangós». Contrasta la informació d'ambdós textos, el primer assenyala correctament el port d'on salpà l'estol reial mentre que els annals situen la partida a l'antic port, Portfangós, probablement ja cegat llavors, cf. *Libre de memòries...*, op. cit., p. 530. Miralles detalla les naus que integraven l'estol i l'artilleria amb què anava dotada, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica i dietari...*, op. cit., pp. 182-186. ¶²³⁷ Carrillo relata la presó detalladament de Pere d'Aragó, el nebot de Juan de Sotomayor, mestre d'Alcàntara, era Gutierre de Sotomayor, comanador major, fill de la seua germana, el qual succeí el seu oncle en el mastrat de l'orde durant el període 1432-1453, cf. Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crònica del halconero...*, op. cit., pp. 135. ¶²³⁸ Bayer, m.e.: *los cercetes querqueyns*. La tafurea era una embarcació de poca grandària usada per al comerç de cabotatge. ¶²³⁹ El rei arribà a Gerba el 15 de d'agost 1432. El setge a l'illa s'estengué fins a setembre amb combats ferotges però no es pogué retre l'illa. El 9 de setembre, sense subministres, l'estol salpà cap a l'illa de Gozo, cf. la descripció detallada dels combats a Alan RYDER:

En l'any MCCCCXXXIII, a XIII de juliol, una nau de genovesos, venint de Flandes, sorgí en la platja de Barçolona, e per cert debat, lo lochtinent de batle entrà en dita nau. E quant fon dedins, los genovesos alçaren vela e portaven-se'n lo batle e le[s] guardes; e la ciutat armà dos naus e tornaren-la al port e feren-li pagar totes les despeses.

En l'any MCCCCXXXIII, la galera de la guarda de Jènova prengué lo comte Vicentego, comte de Còrcega, e portà'l a Jènova. E la comuna de Jènova li dix que si ell volia renegar lo vasalatge del rey d'Aragó, que ells li donarien molta més terra de la que ell tenia, emperò que's fes vasal del duch de Milà. E ell respòs que en son linatge no hagué traydós perquè sa voluntat era morir com a vasal del rey d'Aragó. E axí ells lo degolaren e feren-ne quatre quartes.²⁴⁰ E axí, lo fill del comte anà en Cecília al rey d'Aragó e li contà lo fet de son pare. E lo senyor rey d'Aragó confermà-li lo comdat e donà-li molta més terra de la que son pare tenia. E manà a quatre galeres sues que'l seguissen e que quantes fustes de jenovesos trobasen que les prenguesen e que degolassen tots los genovesos. E trobaren en lo port de Vaques XIII fustes e totes les esfondraren e meteren a fons e degolaren los genovesos. Aprés trobaren la galera de la guarda e la prengueren e degolaren tots los genovesos sinó hu perquè portàs la nova en Gènova. E açò fon a dos de juny dit any.

Alfonso..., op. cit., pp. 234-236. Cf. també Melcior MIRALLES: *Crònica i dietari...*, op. cit., p. 186 i Antonio BECCADELLI: *Dels fets e dits...*, op. cit., pp. 135-137. Bayer, al marge esquerre: «Los Cercete Quarqueyns». Les illes Quèrquens, illes Qarqanna en àrab, són un arxipèlag de Tunísia. Foren senyoria dels Llòria i del cronista Ramon Muntaner. Els annals recullen la notícia i la daten: «A 16 de octubre, dit any, vench nova en València de la presa que lo senyor rey don Alfonso havia feta de les galeres dels genovesos», cf. *Libre de memòries...*, op. cit., p. 531. ¶²⁴⁰ Vincentello d'Iscla fou nomenat virrei de Còrsega per Alfons el Magnànim. Exercí el poder de forma tirànica i creà un elevat ressentiment entre la població que es rebel·là l'any 1433 a la Terra di Comune. Els revoltats cercaren l'ajut de Simone De Mari, senyor de Sant Colombano, qui conquistà Biguglia i assetjà Bàstia. Vist que la derrota s'hi aproximava, Vincentello encomanà al seu fill Bartolome la defensa del castell de Cinarca, darrer reducte en poder seu i com altres vegades fugí a refugiar-se a Sardenya. Atracat a Porto Torres, fou capturat pel seu germà Gio-

vanni d'Ístria, a qui havia arrabassat el govern anteriorment. Per obtenir la llibertat, prometé de restaurar-lo en el poder i s'embarcà amb ell vers Bàstia. Una galera de guaita genovesa, comandada per Zaccaria Spinola, capturà el navili cors davant el port bastià. Transportat a Gènova, fou jutjat pel crim de lesa majestat i pirateria i decapitat públicament sobre la gran escala del palau ducal el 27 d'abril 1434, cf. A. GIUSTINIANI: *Castigatissimi annali della Repubblica di Genova*, Gènova, 1537, cap. CXCII; Alan RYDER: *Alfonso el Magnànim...*, op. cit., p. 248 i M. A. DE MORATI: «Les Milanais en Corse. Une investiture du fief Cortinco par François Sforza», *Bulletin de la Société des Sciences Historiques & Naturelles de la Corse*, fasc. 234 (1900), pp. 1-112; Maria Giuseppina MELONI: «Ufficiali della Corona d'Aragona in Corsica (secoli XIV-XV)», dins Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGE I VIVES, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (eds.): *La corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, CSIC, 2005, pp. 167-184 i Uberto FOGLIETTA: *Dell'Istorie di Genova*, Gènova, 1597, pp. 439-451.

En l'any MCCCCXXXIII, vingueren letres en València, a XXV d'agost, com los moros de Granada eren entrats en la Handalozia per la part de Antequera, e lo comte de Luna fo a l'encontre, de què n'agué lo milor e prengué quatre-cens ginets e molta gent de peu.²⁴¹

En l'any mateix, vench una galera de venecians, a XV del mes d'agost, que contà com los genovesos avien presa Trípol, qui era de turchs, emperò diuse que'll emperador de Gostantinoble y anà per terra e los genovesos per mar e l'empresa del mestre de Rodes per venjança del rey de Xipre. Açò fon en l'any MCCCCXXXIII. ^{136v}

En l'any MCCCCXXXV, a XXIII del mes de febrer, s'esdevengué un gran miracle en lo palau del rey de Castela, que s'ubrí lo cel per una ora e miga ab tanta claredat com si lo sol fos a migjorn, he féu un tro molt gran, e de aquel tro esclatà lo leó del rey de Castella e haquella claror fon de nit.²⁴²

En l'any MCCCCXXXV, a IIII de agost, lo senyor rey don Alfonso d'Aragó, tenint lo siti sobre Gayeta, hestol²⁴³ de genovesos féu levar del camp e fogir, de què's seguí que lo rey, per falta de marinés, fogiren los genovesos que no'ls pogué pendre.²⁴⁴

Aprés foren presos de Aragó,²⁴⁵ ab lo dit senyor, los dejús següents:

¶²⁴¹ *Crónica de don Álvaro de Luna...*, *op. cit.*, pp. 115-122. ¶²⁴² Res no diuen les cròniques coetànies d'aquest fet, Carrillo esmenta el temporal d'aigua i neu que començà dos dies abans de Tots Sants de 1434 i finí a l'endemà de l'Epifania. La continuïtat del mal temps originà escassetesa i carestia dels aliments, *cf.* Pedro CARRILLO DE HUETE: *Crónica del halconero...*, *op. cit.*, pp. 182-195. ¶²⁴³ Bayer, m.e.: *esta corregida assi*. ¶²⁴⁴ El cronista es refereix a l'episodi ocorregut entre el tres i el quatre d'agost, quan l'estol reial perseguia la flota genovesa que navegava per socórrer Gaeta fins a l'illa de Ponça. El comandant genovés, Biagio Assereto o Blas de Axarete, en traducció lliure de Zurita, demanà la treva per lliurar els queviures a la ciutat on vivien tants genovesos. De matinada, el monarca conegué que tres naus genoveses havien canviat el rumb per fugir a mar oberta i decidí atacar la nau comandada per Assereto. Per a Ryder, l'aparició d'aquestes tres naus genoveses a la vesprada decantà la victòria en favor dels genovesos, *cf.* Alan RYDER: *Alfons el Magnànim...*, *op. cit.*, p. 255. Per Amatller, es tractava d'un ardit de guerra ideat pel comandant genovés que ordenà als tres capitans de les naus que feren vela mar endins i que quan el combat

naval atenyés el moment més intens, virassen cap a sotavent de l'estol reial i l'escometessen per la reraguarda, *cf.* Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.* XIV-XV, pp. 42-44; José AMETLLER Y VINYAS: *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*, I, Girona-Sant Feliu de Guíxols, 1903-1928, pp. 480-481 i Bartomeu FACHS: *De rebus gestis ab Alfonso primo neapolitanorum rege commentariorum*, Nàpols, 1719, pp. 84-89. ¶²⁴⁵ La relació nominal dels captius de la desfeta de Ponça la reproduïxen parcialment diversos textos historiogràfics, dels quals ens servirem per esmenar en nota al peu els noms deturpats o que presenten signes de ser copiats o transcrits descuradament en aquest text. Les obres són: Jerónimo ZURITA: *Anales...*, *op. cit.* XIV-XV, pp. 42-44; *Libre de memòries...*, *op. cit.*, pp. 549-558; Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, pp. 191-197; *Anales...*, *op. cit.*, pp. 29-31; *Crónica del rey don Juan...*, *op. cit.*, pp. 356-357; José AMETLLER Y VINYAS: *Alfonso V...*, *op. cit.*, pp. 480-481 i L. CAMÓS Y CABRUJA: «Historia dramática de una embajada barcelonesa en Italia en 1435», *BABM*, 1 (1897), pp. 7-38. A fi d'agilitzar la lectura tan sols hi anotarem abreviadament l'autor o títol de l'obra i la lliçó correcta.

Primo, don Lop Eximenes d'Urea, mosèn Johan de Gurrea,²⁴⁶ frare Fortuny d'Erédia, frare Eximénez d'Erédia, frare Johan d'Erédia, mosèn Miquel d'E[m]bun, mosèn Remiro de Funes, mosèn Johan de Muntcayo, Sancho de Muncayo, don Jaume d'Aragó, Martí de Lanuça, mosèn Anthoni Díez, mosèn Rodrigo de Mur, don Luis Cornell, Miquel del Spital, Johan Galart, Johan de Funes.

De Cicília:

Lo comte de Calamoxeta,²⁴⁷ don Anton Centelles, don Anton de Vintemilla, don Johan de Vintemilla, don Ferando de Vintemilla, don Pedro de Cardona, || don Alfonso de Cardona, mosèn Anthoni Spatafara, mosèn Nicolau Special, micer Gisberto Dezfar, mosèn Gotoriz de Nava,²⁴⁸ mosèn Cruelles, mosèn Mateu Special, mosèn Vasalls Special, micer Martí Romano, mosèn Anthon de la Gonnella, lo castellà del *palacio* de Palermo, mosèn Petro dells Castells, don Jaume de Cardona, mosèn Àngel de l'Archa,²⁴⁹ mosèn París de Homondéu, micer Martí Gregori, mosèn Johan Desganechs,²⁵⁰ mosèn Simó d'Ortal, mosèn Johan Riquo.

De València:

Mosèn Ramon Buyl, mosèn Felip Boyl, lo qual és fora, mosèn Vidal de Blanes.

Los damunt dits són stats apersonats per lo capità dells genovesos a V d'agost any MCCCCXXXV. ||¹³⁷ Mosèn Luis Pardo, frare Pere Pardo, frare Gilaber Monsuriu, claver, mosèn Pere Cabanyeles, mosèn Francesch²⁵¹ Soler, mosèn Luis Soler, frare Ramon Soler, mosèn Francesch Siscar, mosèn Francesch de Belvís, frare Puig, mosèn Honofre Doménech, lo secretari Johan Olzina, mosèn Johan de Vilaragut, mosèn Pere de Montagut, mosèn Luis de Montagut, mosèn Anthoni Olzina, mosèn Johan Cornet, generós, mosèn Monpalau, mosèn Civera, en Berenguer²⁵² Vives, mosèn Baltasar Bou, mosèn Pelegrí, mosèn Johan de Bonastre, en Luis Garcia.

De Malorqua:

Mosèn Pere Callar, en Francesch Exaló,²⁵³ en Rafart.

¶²⁴⁶ C.t. A: *Gueres*. Libre, Miralles: *Gurrea*.

¶²⁴⁷ Guillem Ramon de Montcada, comte de Calatanisseta.

¶²⁴⁸ C.t. A: *Mantua*. Miralles, Anales: *Nava*.

¶²⁴⁹ Bayer, m.d.: *de larcha*. Miralles: *Auger de la Aucha*. Libre: *Àngel de Lorca*.

¶²⁵⁰ Miralles: *Mossén Esguanes*.

¶²⁵¹ C.t. A: *Franches*. Libre, Miralles: *Francesch*. Anales: *tres jermans Soles*.

¶²⁵² Miralles: *Bernat*. ¶²⁵³ Miralles: *Exillo*.

De Catalunya:

Lo noble de Palàs, mosèn Francesch d'Erill, mosèn Berenguer d'Erill, mosèn Ribelles de Pallàs, mosèn Fontcuberta, mosèn Francesch Desvalls, mosèn Ramon Gilibert, frare Barutell, mosèn Anthoni Sius,²⁵⁴ mosèn Ronques,²⁵⁵ mosèn Cruelles, || mosèn Pere Cases, mosèn Francí Batle, mosèn Johan Busot, misatger, mosèn Giner, mosèn Ferando Doménech, mosèn Vilamarí, mosèn Cardona, en Pere Batle e en Palarés, en Ramon Desplà.

De Cerdenya:

Mosèn Salvador d'Oristany, mosèn Francesch de Muntboyn,²⁵⁶ mosèn Ferando Marquet, mosèn Bernadí Marquet, mosèn Gregori Vequet,²⁵⁷ mosèn Anthoni Luell, mosèn Cedreles, lo comte de Quira.

Del realme de Nàpols:

Lo duc de Cessa,²⁵⁸ lo príncep de Taranto,²⁵⁹ lo comte de Campobaixo, lo comte de Olmeta,²⁶⁰ lo comte Honorato, lo fill del duch de Cessa, lo fill del comte Camarlench, lo fill del comte de Fundis, lo fill del comte de Lorito, Jusia de Aquanino,²⁶¹ Menetuco de l'Àguila, micer Francisco Panduci,²⁶² micer Ludovico Caraxullo, micer Ludovico de Coloma,²⁶³ los dos germans d'Alagonssa,²⁶⁴ micer Carluxo de Gebualdo,²⁶⁵ micer Carluxo de la Dulche, mosèn Cornofet lo Jutzassa,²⁶⁶ micer Johan Cartasa, micer Tomàs Cartasa, micer Guilermó Cartasa, micer Truyolo, micer Padriano Pagano, Carlo Pagano, micer Matheu de Girano, micer Rigo de Guialo. ||^{137v}

De Castella e Navarra:

Lo mestre d'Alcàntera,²⁶⁷ los fills del conestable de Castella, lo comte de Castro, don Diego de Castro, Royns Díez de Mendoça, Ferando d'Àvolos,²⁶⁸ mosèn Pedro d'Angullo,²⁶⁹ mosèn Francischo de Vilalpando, mosèn Reboledo

¶²⁵⁴ Bayer: *Sius*. Libre, Miralles: *Sin*. ¶²⁵⁵ Libre: *Junquet*. Miralles: *Imyques*. ¶²⁵⁶ Bayer: *Munt Boy*. ¶²⁵⁷ Bayer: *bequer*. ¶²⁵⁸ Giovanni Antonio Marzano, duc de Sessa i comte d'Squillace. ¶²⁵⁹ Giovanni Antoni del Balzo Orsini, príncep de Tàrent i gran conestable, cf. Jorge SÁIZ SER-RANO: «Guerra y nobleza...», *op. cit.*, p. 253. ¶²⁶⁰ Bayer: *Oliveto*. Nicola Cantelmo, comte d'Alvito, duc de Sora, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, p. 196, n. 701. ¶²⁶¹ Zurita: *Josia de Aquaviva*. ¶²⁶² Zurita: *Pandón*. Libre: *Pandina*. Miralles: *Pendon*. Amatller: *Pandone*. ¶²⁶³ Bayer: *Colonia*. Libre: *Culuna*. Miralles: *Co-*

luna. Bayer, m.e.: *Colonia*, m.d. o *Coloma*. ¶²⁶⁴ Bayer: *d'alagorissa*. Libre: *de la Lagonisa*. Miralles: *de la Gomisa*. Zurita: *Enrico i Jacobo de Lagonesa*. ¶²⁶⁵ A rep: *Micer Carluxo de Gebualdo*. Bayer, m.e.: *esta repetido como aquí*. ¶²⁶⁶ Bayer: *furtassa*, m.d.: o: *lo Jurtassa*. Libre: *Caraseldo de Carafa*. Miralles: *Carnafeclo Cartasse*. Carrafello Caraffa, conseller reial. ¶²⁶⁷ Juan de Sotomayor, mestre d'Alcàntara. Fou destituït del càrrec per Juan II de Castella el mes d'agost de 1532 pel seu suport a la causa dels infants d'Aragó. El substituï el seu nebot, Gutierre de Sotomayor. ¶²⁶⁸ Miralles: *d'Ávalos*. ¶²⁶⁹ Miralles: *Lope d'Angullo*.

Fora,²⁷⁰ Menatuixo²⁷¹ de l'Àguila, Ruyns Díez de Mendoça, dos fills del comte de Castro, mosèn Johan Sarmento, mosèn Diego Frando,²⁷² mosèn Johan de Vilalba, mosèn Lison e son frare,²⁷³ mosèn Alfonso Fajardo, mosèn Johan de Luça, mosèn Rodrigo d'Angulo, mosèn Ferando Sandoval, mosèn Diego de Sivila.

Tots lo restans axí comtes, barons, nobles, cavallers, gentilsòmens, patrons, escrivans, mercadés, com encara altres, foren mesos en la Malapaga²⁷⁴ sinó: mosèn Bellví, mosèn Gutériz, mosèn Alfonso Lorigues, mosèn Nuyzes,²⁷⁵ mosèn Diego de Gumanrea,²⁷⁶ mosèn Johan de la Panda, mosèn Pere de la Panda, mosèn Goçalbo Fluvián,²⁷⁷ qui foren mesos en la ciutat de Yrlàndia.²⁷⁸

Les naus que tenia lo senyor rey que són estades preses:²⁷⁹

Primo, la nau d'en Jofre de Mayans, la nau d'en Figueret, || la nau d'en Fogaçot, la nau d'en Doll, la nau d'en Mir, la nau d'en Coratge, la nau d'Encona, la nau d'en Garro, la nau d'en Botifer, la nau d'en Vives, la nau d'en Johan del Burch, la nau de n'Anthoni Mir, la nau d'en Johan Mir, la nau d'en Domer, la nau de Tristany de Queralt, la nau de micer Doménego.

Les naus que foren escapades e que no foren preses són les següents:

La nau d'en Cantó, la nau d'en Conill, la nau d'en Corneto, la nau de Vilamarí, la nau d'en Marquet, la nau d'en Gregori.²⁸⁰

Les galeres que heren en lo senyor rey:

La galera real, patró e capità de les galeres, don Johan d'Íxer; la gualera d'en Caldes, la galera Menetuxo de l'Àguila; la galera de Roys de Mendoça; dos dells fills del comte de Castro.

¶ ²⁷⁰ Anales: *mossen Rebolleda*. ¶ ²⁷¹ Bayer: *Menatuxo. Minicuccio dell'Àguila*. ¶ ²⁷² Miralles: *Rodrigo Ferrando*. ¶ ²⁷³ Anales: *mossen Lion ab son frare*. ¶ ²⁷⁴ Malapaga era el nom que rebia una presó comuna de Gènova on foren reclosos Gutierre de Nava i Francesc Bellví, entre d'altres, a causa de la seua activitat corsària contra els mercaders genovesos, cf. *Libre de memòries...*, op. cit., pp. 552-663. El comandant genovès, Blagio Assereto, després d'atendre Gaeta, navegar vers Iscla, Ischia, i en veure's desbarborat per un temporal, féu vela cap a Gènova, passà per Saona a requeriment del duc de Milà, per desembarcar-hi Alfons el Magnànim amb alguns nobles el 28 d'agost, el 25 segons Zurita. Els altres presoners foren traslladats a Gènova. Joan d'Aragó, rei de Navarra, fou allotjat dins d'una fortalesa denominada el Castellet, en companyia de Ruy Díaz de Mendoza, Menicuccio dell'Aquila i els fills del comte de Castro, cf. Alan RYDER: *Alfonso...*,

op. cit., p. 257. Foglieta tracta extensament la batalla, cf. Uberto FOGLIETTA: *Dell'Istorie di Genova*, Gènova, 1597, pp. 442-478. Camós, a partir del testimoni epistolar de Francesc Castelló, ambaixador de la ciutat de Barcelona i presoner a la nau d'Axereto, reconstrueix l'itinerari dels presoners, cf. L. CAMÓS CABRUJA: «Historia dramática de una embajada barcelonesa en Italia en 1435», *BRABL*, XV (1953), pp. 7-49. ¶ ²⁷⁵ Miralles: *Nu[n]yo Mexia*. ¶ ²⁷⁶ Miralles: *Ényego de Gumerá*. Zurita: *Íñigo de Guevara*. ¶ ²⁷⁷ Miralles: *Lubran*. ¶ ²⁷⁸ Bayer: *Yrlandia*. En realitat foren empresonats a Gènova. ¶ ²⁷⁹ L'estol reial el formaven nou carraques, cinc naus, onze galeres i setze galiotes, és a dir, un total de 41 vaixells de guerra, cf. Alan RYDER: *Alfonso...*, op. cit., p. 255. ¶ ²⁸⁰ El *Libre de memòries* anota els noms de les naus del rei sense especificar quines foren apresades i quines altres fugiren: «Les naus que tenia lo Senyor Rey. La nau de Jofre de

En l'any MCCCCXXXV, a VI de noembre, diumenge en la matinada, fon eclipsi de la luna e durà III ores.²⁸¹

En l'any mateix, vench nova en València com lo duch de Burgunya avia vençut la batala dells anglesos.²⁸² ¶¹³⁸

En l'any MCCCCXXXVI, a II de febrer, partiren de la ciutat de Barçolona XI galeres e una galiota que anaren per misatgeria al rey don Alfonso, qui era en Cerdenya.²⁸³

En l'any mateix, a XXVII de setembre, se féu la crida en València de la pau de Castella.²⁸⁴

En l'any MCCCCXXXVII, partí misatgeria de Barcelona per al rey de França perquè lo rey don Alfonso volia anar a vetlat²⁸⁵ a la Verge Maria del Puig de França e demanà guiatge e salconduit.

En l'any mateix, a XVII de maig, se descobrí en la ciutat de Barçolona una gabella ho tració, de què Barçolona ho lo consell ne féu gran execució.

Mayans, la nau de Figuerot, la nau de Fogazot, la nau de Doylo, la nau de Siatge, la nau de Ancona, la nau de En Garro, la nau de En Butifaret, la nau de Vives, la nau de En Juan del Buch, la nau de En Mer, la nau de En Tristany de Queralt. Les galeres del Rey. La galera Real, patrona y capitana, de don Juan d'Íxer, la galera de En Caldes, la galera de Salvador, la galera de mossèn Ramon Boyl, les dos galeres de moss. Bellví, les dos galeres de moss. Guteris, la galera de moss. Martí Pardo, la galera de moss. Palayt, la galera de Angelo Moresino», *cf. Libre de memòries...*, *op. cit.*, p. 52. Miralles escriu els noms de les naus escàpoles: «e totes les naus, que no n'escaparen sinó dues, ço és, la nau d'en Cantó e la nau d'en Conil, en les quals dues naus l'infant don Pedro, jermà del dit senyor rey, se n'anà ab les dues naus e ab totes les galeres en Cecília», *cf. Melcior MIRALLES: Crònica...*, *op. cit.*, p. 193; els *Anales* només relaciona els cavallers empresonats. Ametller hi coincideix amb l'escapada de l'infant Pere d'Aragó, el qual «pudo salvar dos de las nuestras, remolcándolas con las galeras, y apelando a la fuga, que favoreció la llegada de la noche», *cf. José AMETLLER Y VINYAS: Alfonso V...*, *op. cit.*, p. 485, Ryder confirma la versió dels cronistes, *cf. Alan RYDER: Alfonso...*, *op. cit.*, p. 256. ¶²⁸¹ Fou un eclipsi de lluna total i arribà a la fase completa a les 4:11 h, és a dir, a la matinada. ¶²⁸² La nota s'emmarca dins la guerra dels

Cent Anys i l'atac de les tropes de Felip III de Borgonya, el Bo, al port marítim de Calais en mans angleses. ¶²⁸³ Alfons el Magnànim arribà a Gaeta el 2 de febrer 1435 després que la ciutat fos conquerida pel seu germà Pere d'Aragó. Gaeta esdevingué la seu del govern del rei durant sis anys, *cf. Alan RYDER: Alfonso...*, *op. cit.*, p. 265. L'armada de Catalunya, onze galeres sota el comandament del comte de Modica, hi atacà a Gaeta el set de novembre 1436, *cf. Melcior MIRALLES: Crònica...*, *op. cit.*, p. 201. ¶²⁸⁴ Mir recull la notícia: «En lo dit any en lo mes de nohembre se féu la pau del reyna de Castello [sic] ab regna (de) de Aragó, Guillel MIR: «Memòries...», *op. cit.*, f. 39. El *Libre de memòries* anota concisament la notícia, «en lo mes de nohembre». Els *Anales* recullen la nova i daten la crida feta a València el dimecres 26 de setembre, *Anales...*, *op. cit.*, p. 31. Carreres es refereix a la lletra de 8 d'octubre tramesa pel rei de Navarra, llegida a la sessió del Consell General de 12 de novembre, on es donava compte de la pau acordada, *cf. Libre de memòries...*, *op. cit.*, p. 560. La pau entre Castella i la Corona d'Aragó fou signada a Toledo el 22 de setembre 1436. A l'acord s'estipulava la devolució general de les places fortes i els castells conquerits durant la guerra 1429-1430, *cf. Jaume VICENS VIVES: Els Trastàmars...*, *op. cit.*, p. 152. ¶²⁸⁵ Bayer, m.d.: a vetlat: *acaso: a velar esto es á velar, o tener la vigilia.*

En l'any mateix, a XXI de juliol, vingué nova en València com l'armada del rey de Portugal avia ferit sobre l'Alcúdia de Barberia e l'avia presa e barejada e presa tota la gent.

En l'any MCCCCXXXVII, foren rompudes les corts del rey don Alfonso en Catalunya.

11.

[AQUESTES SÓN LES CANÒNIQUES DE TOTS LOS REYS D'ARAGÓ]

Lo primer rey que fo en Aragó fon de Navara he agué nom Ényego e la reyna sa muller agué nom Toda.

Aquestes són les canòniques de tots los reys d'Aragó.

Aquests foren los reys de Navara e de Aragó après que los gots agueren perduda la senyoria de Spanya, emperò lavós era Navara regne e Aragó comdat.

Lo primer rey

Lo primer rey fon de Navara en Aragó e fon nomenat Ényego e la reyna sa muller agué nom Thoda. Aquest rey fon balester e vencé en moltes batalles los moros e destroy aquells moltes vegades. E aquest rey morí e fon soterrat en lo monestir de Sent Victorià en Navara.²⁸⁶ Déus l'i perdó.

Lo segon rey

Lo segon rey agué nom Garcia Ényego e la reyna sa muller havia nom Àngela Ényega. E lo rey fon bon balester e vencé en moltes batales los moros e destroy aquells moltes vegades. E morí e fon soterrat en lo monestir de la Penya.²⁸⁷

Lo tercer rey ¶^{138v}

Lo tercer rey agué nom Sancho Avarca e fon fill del rey Garcia Ényego e la reyna sa muller avia nom Uracha. E aquest rey fon bon bataler contra moros y en moltes batalles los moros destroya. E fon hom molt liberal a tots sos vasals. E una vegada entre les altres agué grandíssima victòria contra los moros com li te-

¶²⁸⁶ Ènnec I de Pamplona, dit Aritza, ?770-851?, primer rei de Pamplona, 810/820-851. L'esposa era Teuda, tot i que és considerat po-

lígam. ¶²⁸⁷ Garcia I de Pamplona o Garcia Iñí-guez, 810-870, segon rei de Pamplona, 851-881/882?, fill d'Ènnec I. L'esposa fou Urraca.

nien asetiada la ciutat de Ponplona.²⁸⁸ E aquest rey Sancho Avarqua regnà XXVIII anys, e morí en l'any de nostre Senyor Déu Jesuchrist que contàvem nou-cens e cinch e fon soterrat en lo monestir de Sant Johan de la Peña.²⁸⁹

Lo quart rey

Lo quart rey agué nom Garcia e fon fill del rey Sancho Avarqua e fon home molt liberal a sos vasalls. E vencé en moltes batalles los moros e aquells destroy moltes vegades. E regnà aquest rey XXV anys e morí en l'any de nostre senyor Déu nou-cens e trenta e fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Peña.²⁹⁰

Lo cinquè rey

Lo cinquè rey agué nom Sancho e fon fill del rey en Garcia, e la reyna sa muller agué nom dona Mayor. Aquest rey fon rey de Navarra e d'Aragó per successió²⁹¹ paternal per part de sa muller. Senyorejà Castella hi lo regne de Leó e de Galícia e fon nomenat emperador de la Espanya. E aquest rey Garcia fon bon bataler e vencé moltes batalles de moros e destroy²⁹² aquells. E agué tres fills de sa muller, lo primer agué nom Garcia, al qual deixà lo regne de Navarra; e lo segon agué nom Ferando, al qual deixà los regnes de Castella, de Leon e de Galícia, e aquests són estats bons batalés; e lo tercer fill agué nom Remiro, e aquest fon rey d'Aragó. E morí lo dit Sancho, emperador, e fon soterrat en²⁹³ Oviedo, ciutat del regne de Leon.²⁹⁴

Aquests són los reys d'Aragó despuix que Aragó fon fet regnat abans que los reys fosen comtes de Barçalona:

Lo primer rey d'Aragó agué nom Remiro e fon fill de l'emperador Sancho, e la muller del dit rey Remiro agué nom Armesén. Aquest rey fon bataler e vencé moltes batalles de moros e destroy aquells moltes vegades. És ver que aquest rey moltes vegades fon asetat per los moros ¶¹³⁹ lo castel e ciutat de Çaragoça e de Hosqua. E morí lo dit rey en batala. Aquest rey regnà XXXVIII anys e hagué de sa muller dos fills. Lo primer agué nom Sancho e lo segon agué nom Garcia, qui fon bisbe de Jaca; e agué dos filles, la primera agué nom Sancha, la

¶²⁸⁸ La batalla tingué un altre final en què Abd al Rahman III derrotà els navarresos i lleonesos a Muez, a prop de Pamplona, cf. Melcior MIRALLES: *Dietari...*, op. cit., p. 96. ¶²⁸⁹ Sanç Garcés I, ¿-925, rei de Pamplona, 905-925. La reina fou Toda. ¶²⁹⁰ Garcia Sàncnez I, 919-970, rei de Pamplona, 925-970. ¶²⁹¹ Bayer: *successio*.

¶²⁹² Segueix: *e destroy*, repetit. ¶²⁹³ Segueix: *ovid*, cancel. ¶²⁹⁴ Sanç Garcés III, dit el Gran, 990/992-1035, rei de Pamplona, 1004-1035. Entre Garcia Sàncnez II i Sanç III, s'escolen dos regnats que la crònica omet: Sanç Garcés II Abarca, 970-994 i Garcia Sàncnez II el Tremolós, 994-1000.

qual fon muller del comte de Tolosa; e la segona filla agué nom Teresa, la qual fon muller del comte de Prohença. E morí lo dit rey e fo soterat en lo monestir de Sant Johan de la Penya en l'any MLXIII. Aquest rey fo piadós e almonyer.²⁹⁵

Lo segon rey

Lo segon rey d'Aragó agué nom Sancho, aquest rey fon fill del dit rey Remiro e pervench-li lo regne de Navarra per parentela. E fon bon bataler e vencé los moros moltes vegades e guanyà'ls molts castells que's segueixen de Munio e de Padrella,²⁹⁶ e vencé los moros moltes batales en Çaragoça e pres lo loch de Bolea e lo loch de Grados e Roda,²⁹⁷ hedificà Yerbe e vencé los moros en Pedra Picada²⁹⁸ e pres Cararguendes²⁹⁹ he Setrastalla.³⁰⁰ E puix vencé los moros altra vegada en Tudela he altra vegada en Morello³⁰¹ e pres Monçó e poblà Castella, hedificà lo Castellar. E après pres Naball e Puig Sancho sobre Oscha, hedificà lo castell de Marcuello, e de Loharri e de Falquet.³⁰² E asitià la ciutat d'Oscha e morí lo dit rey d'Aragó en lo dit siti per colp de sageta en l'any MXCIII, e fon soterat en lo monestir de Sent Johan de la Penya. Aquest rey deixà III fills, lo primer fill agué nom Pere; lo segon agué nom Anfós; lo tercer agué nom Remiro, lo qual fon monge de Sant Ponç de Comedes.³⁰³

Lo tercer rey

Lo tercer rey d'Aragó e de Navarra agué nom Pere e fon fill del dit rey Sancho; e la rehina, sa muller, agué nom Agnès.³⁰⁴ E aquest rey en Pere combaté en los reys dells moros de Hosqua e de Çaragoça e vencé'ls moltes e diverses vegades e prengué la ciutat d'Oscha,³⁰⁵ la qual avia asetiada son pare a XXVI de nohembre en l'any MXCIII. E morí en l'any de nostre senyor Déu MCXXV lo dia de Sent Miquel de setembre. Nostre senyor Déu l'i perdo.

Lo quart rey

Lo quart rey d'Aragó e de Navarra fon nomenat N'Amfós e fon germà del rey en Pere e sa muller agué nom Uracha he [¶]139v fon rehina de Castella.³⁰⁶ Aquest rey fon gran bataler contra moros. E aquest rey prengué la vila de Exea e combaté's ab Alimançor, rey de moros, e hera rey de Còrdova. E pres la

¶ ²⁹⁵ Ramir I, 1035-1063. ¶ ²⁹⁶ Miralles: *Iniu-no e de Padeilla*. Mateu Rodrigo suggereix que el castell de Munio o Iniuno es correspon amb el castell no identificat d'Adinyunis, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., p. 97, n. 128. ¶ ²⁹⁷ Miralles: *Arrodar*. ¶ ²⁹⁸ Petra Pisata, avui Pisa, a la població de Naval, a Osca, cf. Melcior MIRALLES: *Crònica...*, op. cit., p. 97, n. 128. ¶ ²⁹⁹ Miralles: *Arguedes*. ¶ ³⁰⁰ Bayer,

m.e.: *Acaso: e setià Stella*. Miralles: *en Castella*. ¶ ³⁰¹ Miralles: *Corriello*. ¶ ³⁰² Miralles: *El-càxer*. Alquézar, a la comarca del Somontano, Osca. ¶ ³⁰³ Bayer, m.e.: *Tomeres*. Sant Ponç de Tomeres. ¶ ³⁰⁴ Pere I d'Aragó, 1069-1104. Agnès d'Aquitània, ?-1097, filla de Guillem VIII, duc d'Aquitània. ¶ ³⁰⁵ Segueix: *e de Caragoça*, cancel. ¶ ³⁰⁶ Alfons I el Bataller, 1073-1134, rei d'Aragó, 1104-1134.

ciutat de Çaragoça en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCXXVIII;³⁰⁷ e pres la ciutat de Taraçona e les viles, hi lo loch [de] Calatayut e la vila de Darocha e de Tudela e tots los altres lochs. E morí lo dit rey a XVIII dies de juliol en l'any MCXXXIII.

Lo cinquèn rey

Lo cinquèn rey agué nom Remiro e fon monge e en la electió de aquest rey se partiren los navaros dels aragonesos. Aquest fon primerament monge de Sent Ponç³⁰⁸ e de Comedes. Enaprés alguns dien que fon bisbe de Planplona, [sic] e altres dien que fon bisbe de Barbastre, e altres dien que tan solament fo monge. E puix, ab dispensació del papa e per electió dels aragonesos perquè no havien rey natural, fon elegit per rey aquest Remiro, per quant era germà del rey n'Amfós. La muller fon néta del comte Peyteus³⁰⁹ en tant com fon avi. E fon bon rey e liberal e agué una filla que agué nom Patronilla. E aquest rey renuncià al regne he tornà a servir lo monestir, emperò ans que entrà en lo monestir, donà marit a sa filla Patronilla lo comte de Barchelona, lo qual avia nom en Ramon Berenguer.³¹⁰ E aquest Ramon Berenguer fon lo primer qui fon ensemps rey d'Aragó e comte de Barçalona. E axí dien de tots los reys de Spanya e de tots los comtes de Barçalona com començaren ha éser reys.

Lo VI rey d'Aragó e comte de Barçalona

Lo sisèn rey d'Aragó, qui fon ensems rey e comte, fon rey per la muller qui avia nom Patronilla, la qual era filla del dit rey Remiro, e per si mateix ja era comte de Barçalona, lo dit Ramon Berenguer.³¹¹ E fon fill del comte en Ramon Berenguer, lo qual fon molt savi, e molt discret e molt bell home. Aquest prengué la dita Patronilla, filla del rey d'Aragó, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist [¶]¹⁴⁰ que hom contava MCXXXVII, per la qual rahó fon ajustat lo regne d'Aragó ab lo condat de Barçalona. Aquest comte, e rey per la muller, fon en conquesta de Almeria en ajuda del rey n'Amfós de Castella ab navillis de genoves[os] als quals donà son sou e pagà aquells molt bé. E per ses jornades entrà e pres la cita diutat de Almeria en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist que hom contava MCXXXVII. E aprés, tornant-se'n del viatge asetià la ciutat de Tortosa ab lo dit estol e fustes de genovesos. E prengué la dita ciutat de³¹² Tortosa en l'any de nostre senyor Jesuchrist que hom contava MCXXXVIII. En l'any següent asetià Leyda e prengué-la e aprés prengué Fraga e Miravet en l'any de

¶³⁰⁷ Saragossa fou presa l'any 1118. ¶³⁰⁸ Bayer, m.d.: *Acaso: ponce de*. ¶³⁰⁹ Bayer, m.d.: *Poitieux*. ¶³¹⁰ Ramir II el Monjo, 1086-1157, rei d'Aragó, 1134-1157. Abdicà l'any 1137 però consevà la dignitat reial fins que

morí. Peronella d'Aragó, 1136-1173, reina d'Aragó, 1157-1164. ¶³¹¹ Ramon Berenguer IV, 1113/1114-1162, comte de Barchelona, 1131-1162. ¶³¹² *Segueix de Leyda*, cancel.

nostre senyor Déu mil cent cinquanta[a] e quatre; e pres Ciurana e totes les muntanyes de Prada. E conquistà molts fets d'armes ab los del linatge d'Èbols³¹³ per la tudoria de son nebot, comte de Prohença, als quals ell tolgué XXX castells.

E aquest rey agué dos fills, lo primer fill agué nom n'Amfós e lo segon fill agué nom Sancho, que fon comte de Roseló e de Cerdanya. E visqué en lo dit comdat de Barçalona lo dit rey XXXII anys, e morí en l'any de nostre Senyor MCLXII, e morí a XIII dies del mes de agost e fon soterrat en lo monestir de Ripoll. Ara de ací avant tots los reys d'Aragó són comtes de Barçalona.

Lo setèn rey d'Aragó e comte de Barçalona

Lo setèn rey agué nom n'Amfós e fon fill del dit en Ramon Berenguer e de na Patronilla, reina d'Aragó.³¹⁴ E la muller del dit rey n'Amfós agué nom Sancha, la qual fon filla de l'emperador de Castella. E aquest rey n'Amfós pervingué lo comdat de Prohença e guerejà gran temps en lo comte de Tolosa e li asetià dos vegades Tolosa. E agué grans gueres ab lo rey castellà e tota vegada fon vencedor de tots sos enemichs. E aquest rey regnà XXXIII anys he agué tres fills, lo primer fill agué nom Pere, lo segon fill agué nom n'Amfós, lo qual fon comte de Prohença, e lo tercer fill agué nom Ferando, ^{140v} lo qual fon abat de Montaragó. E les tres filles del dit rey, la primera filla agué nom Constança, qui fon rehina d'Ongria e après morí son marit e casà's ab don Federich, lo qual fon emperador de Alemanyia; la segona filla agué nom Elienor, la qual fon muller del comte de Tolosa; la tercera agué nom Sancha, la qual fon comtesa de Peyteus. E morí lo dit rey n'Amfós en la vila de Perpenyà, a XXIII del mes d'abril en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCXCVI e fon portat lo seu cors en lo monestir de Poblet, lo qual ell edificà.³¹⁵

Lo VIII rey

Lo VIII rey agué nom Pere, lo qual fon fill del rey n'Amfós e sa muller hac nom Maria, la qual fon filla del noble baró en Guilem de Montpeyller, per la qual³¹⁶ aconseguí la vila e baronia de Monpeyller. Aquest fon molt valent e home bell, e alt, e prous, e molt espert e fon molt liberal en donar, que les viles e castells empenyorava e tot ho donava a sos amichs e aquells qui'l servien. E aquest fon lo primer rey d'Aragó qui fon coronat e consagrat. E fon consagrat per papa Ignocent terç. E aquest donà lo jus patronat de les esglésies del seu regne e regisme al papa. E aquest rey guerejà ab lo comte de Fontalqué,³¹⁷ per ço com tenia pres lo comte de Proença, son cosí, de la qual presó lo tragué.

¶ ³¹³ Miralles: *Balr.* Ramon dels Baus, cunyat de Dolça, comtesa de Provença. ¶ ³¹⁴ Alfons el Cast, 1154-1196, comte de Barcelona

i rei d'Aragó, 1162-1196. ¶ ³¹⁵ Morí a Perpenyà el 25 d'abril 1196. ¶ ³¹⁶ *per la qual*, repetit. ¶ ³¹⁷ Miralles: *Folcalquer*.

E fon en la gran batala d'Úbeda, de la host d'Úbeda, ab lo rey n'Amfós de Castella. E tolch, dich que prengué als moros Castellfabib. E regnà XVII anys e morí aquest rey a Morell³¹⁸ en fet d'armes a XII dies del mes de setembre en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCCXIII e fon soterrat en lo monestir de Sexona,³¹⁹ lo qual monestir havia edificat sa mare del dit rey.

Lo VIII rey

Lo novèn rey agué nom Jaume he fon fill del rey en Pere e agué per muller dona Elienor,³²⁰ filla del rey de Castella, de la qual agué un fill que agué nom Amfós, lo qual morí vivint lo rey en Pere; e partís lo matrimoni per deute de paresch. E lo dit rey en Jaume prengué altra muller, la qual avia nom Yolant, la qual fon filla del rey de Ongria. Aquest rey en Jaume fon molt pe[r]seguit en la sua in[fantesa]³²¹ ||¹⁴¹ de tots sos parents e per altres, e tota vegada fon vencedor per voluntat de nostre senyor Déu Jesuchrist, qui era de la sua part. E aquest rey agué³²² gran batala en Malorqua ab los moros e ab los de tota la yla. E pres la ciutat de Malorqua lo dia de Sanct Silvestre e de Sancta Coloma. E prengué tota aquesta ylla en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCCXXVIII, e per consegüent, tota la terra de Malorqua. E après algun temps asetià la ciutat de València, la qual prengué lo dia de Sent Dionís en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist qui's contava MCCXXXVIII.³²³ E pre [sic] conseguén, pres la ciutat de Xàtiva, e la vila d'Alzira, e la vila de Morella, e la vila de Morvedre, e moltes viles que són en lo regne de València. E aquest rey fon en ajuda de son gendre, açò és, lo rey n'Amfós de Castella en la conquesta de Múrcia. E aquest rey³²⁴ agué quatre fills: lo primer³²⁵ agué nom n'Anfós, lo qual morí en vida de son pare; lo segon fill avia nom Pere; lo tercer fill agué nom Jaume, lo qual fon rey de Malorqua; lo quart fill agué nom Sancho, lo qual fon archabisbe de Toledo. E agué quatre filles: la primera agué nom Yolant e fon reyna de Castella; la segona filla agué nom Constança, la qual fon muller de don Manuel de Castella; la tercera filla agué nom Guisabel, lo qual fon reyna de França; la quarta agué nom Maria, e aquesta no's casà.³²⁶

E aquest rey visqué en son regnat quaranta-tres³²⁷ anys e morí en la ciutat de València, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCCLXXVI e fon portat lo seu cors en lo monestir dells frares menós de Leyda, ell e sa muller la reyna.³²⁸

¶ ³¹⁸ a, cancel. Muret. ¶ ³¹⁹ Bayer, m.e.: *Sixena*. ¶ ³²⁰ Jaume I, 1208-1276, rei de la Corona d'Aragó, 1213-1276. ¶ ³²¹ Bayer, m.d.: *Assi esta y en esta media voz acana el fol. 141 y prosigue el siguiente: de tots & Acaso debe decir: infancia*. ¶ ³²² agué, repetit. ¶ ³²³ Bayer, m.d.: *fue el año MCCXXXVIII*. La capitulació es produí el dia 28 de setembre de 1238, l'entrada reial es féu a l'endemà, dia de sant Miquel. ¶ ³²⁴ Cancel., *hac*.

¶ ³²⁵ C.t. A: *filles la primera*. Miralles: *fills lo primer*. ¶ ³²⁶ A la relació de fills, hi manca Sança que morí de peregrina a Jerusalem i fon soterrada al monestir de Vallbona de les Monges. ¶ ³²⁷ Miralles: *LXIII*. Fóra possible que el cronista alterés l'escriptura de la font comuna. ¶ ³²⁸ Fou soterrat provisionalment a la Seu valentina i posteriorment traslladat el seu cos al monestir de Santa Maria de Poblet.

Lo dehèn rey d'Aragó

Lo dehèn rey d'Aragó agué nom Pere e fon fill del dit rey en Jaume e de la reyna sa muller, e agué nom Gostança, la qual [era] filla del rey Manfré de Cicília. E aquesta [sic] rey fon de gran cor e ardit e fon hom fet a sa guisa, car tots sos afés feya de son cap. E aquest rey emp[arà]³²⁹ la ylla de Cecília contra la Església e deseretà lo rey Carles.³³⁰ E per la dita rahó gueregà ab lo rey Felip de França, en la qual guerra li matà molta gent entre Girona e lo coll de Panissàs, e vencé als dits francesos e gità'ls de son regne molt desonradament. E aquest rey agué quatre fills, lo primer agué nom Amfós; lo segon agué nom Jaume, lo qual fon lo primer rey de Cicília e après fon rey ||^{141v} d'Aragó; lo tercer fill agué nom Federich, lo qual après fon rey de Cecília; lo quart fill agué nom Pere. E agué dos filles, la primera filla agué nom Guisabel e fon reyna de Portugal. La segona filla agué nom Costança, la qual fon reyna de Nàpols. En temps de aquest rey en Pere, en Roger de Lòria pres tot l'estol del dit rey Felip entre lo port de Roses e Sent Feliu de Guíxols. E axí mateix prengué lo príncep de Morehan,³³¹ lo qual après fon rey de Nàpols, ab lo qual prengué molts barons del regne. E per causa de les gueres destroy molts de sos barons e de son regne e hagué grans discòrdies ab sos barons e regne. E aquest rey comparech ab hun seu companyó a Bordeus davant lo senescal en lo camp hon era assignat per combatre ab lo rey Carles, lo qual no comparech. E visqué lo dit rey en Pere en son regnat VIII anys e morí en Vilafrancha de Panadés lo dia de Sant Martí, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist mil dos-cens vint-e-sis, e fon soterrat lo seu cors al monestir de Sentes Creus, lo qual ell havia edificat.³³²

Lo onzèn rey d'Aragó

Lo XIè rey agué nom Amfós e fon fill del rey en Pere.³³³ E aquest fon molt franch e liberal, tant que jamés no dix a negú de no de res que li demanàs. Aquest rey tingué la guerra contra la Església e contra los francesos e parà camp e batala a Múrcia contra lo rey Sancho, rey de Castella, e levà la ylla de Malorques a son oncle lo rey en Jaume e pres tots los moros de la ylla de Menorqua e a tots los féu degolar e matar, que no'n deixà negú a vida. E visqué en son regne VII anys e morí en Barçalona e fon aquí soterrat en lo monestir dells frares menors, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist mil docens noranta-dos.³³⁴

¶ ³²⁹ Bayer, m.e.: *Acaso: empará.*

¶ ³³⁰ Carles II d'Anjou, el Coix, 1254-1309), rei de Nàpols 1285-1309.

¶ ³³¹ Bayer, m.e.: *ó: Morchan.*

¶ ³³² Pere el Gran morí l'11 de novembre 1285.

¶ ³³³ Alfons el Franc, 1265-1291, rei de la Corona d'Aragó, 1285-1291.

¶ ³³⁴ Morí el 18 juny 1291. Hi regnà sis anys.

Lo dotzèn rey

Lo dotzèn rey agué nom Jaume.³³⁵ Aquest rey fon germà del rey Amfós damunt dit e fon fill del rey en Pere, lo qual prengué Cecília. E la primera muller avia nom na Blanch[a], la qual fon filla del rey Carles de Nàpols. E après agué dos mullers, la una fon filla del rey de Xipre he agué nom Maria e la tercera muller agué nom Pollònia he fon filla de don Pere de Muncada,³³⁶ senyor d'Aytona, e de aquestes ¶¹⁴² dues mullés no agué fill ni filla. E aquest rey fon molt home de consciència e molt piados e molt devot de nostre senyor Déu e de la sua mare gloriosa madona Santa Maria. Aquest rey féu pau [e] concòrdia ab lo sant pare e ab tota la Església e ab lo rey de França.³³⁷ E tornà la ylla de Cecília e combaté's ab lo rey Federich, son frare, per la Església. Aquest rey fon lo primer rey d'Aragó que fon gamfaroner³³⁸ del pare sant. E après fon rey de la ylla de Cecill[i]a e fon rey d'Espanya. E tornà la ylla de Mallorca a son oncle, lo rey en Jaume; e libertà de la presó sant Luys de Masela³³⁹ e don Rubert, la qual après fon rey de Nàpols. E après, per armes, levà lo regne de Múrcia al rey de Castella e après tornà-lo-y per consciència que n'agué. E tornà-li la ciutat e la vila de Lorcha e totes les altres viles que eren de ella.³⁴⁰ Encar³⁴¹ se combaté en lo setge d'Almeria dues vegades ab lo[s] moros e·l·ls vencé cascuna vegada. Açò fon en l'any de nostre Déu Jesuchrist MCCCVIII, e féu pau ab lo rey de Castella. E visqué en son regne XXXV³⁴² anys e morí en la ciutat de Barçolona la vigília de Tots Sants, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCCCXXVII e fon soterrat en lo monestir de Santes Creus.

Aquest rey en Jaume agué V fills, lo primer fill agué nom Jaume, lo qual renuncià al regne; lo segon fill agué nom Amfós, lo qual fon comte d'Urgel e après fon rey d'Aragó; lo tercer fill agué nom Pere, lo qual fon primerament comte d'Ampúries e de Ribagorça, e aquest cambià ab son germà e fon comte de Prades; lo quart fill agué nom Johan, lo qual fon patriarxa de Aleixandria e arquebisbe de Taragona e patriarxa de Jherusalem; lo cinquèn fill agué nom Ramon Berenguer, lo qual primerament fon comte de Prades e après, per cambi que ell cambià, fon comte d'Ampúries. E aquest rey en Jaume agué V filles, la primera agué nom Maria e fon muller de don Pedro, fill del rey de Castella; la segona filla agué nom Costança, que fon muller de don Manuell, infant de Castella; e la tercera filla agué nom Ysabel, la qual fon duquesa d'Àustria; la quarta filla agué nom Blanca, e aquesta fon prioresa de Xexona; la cinquena filla agué nom Yolant e fon principesa de la Morea e après fon comtesa de Luna. ¶^{142v}

¶³³⁵ Jaume II el Just, 1267-1327, rei de Sicília, 1285-1291 i de la Corona d'Aragó, 1291-1327. ¶³³⁶ Elisenda de Montcada. ¶³³⁷ Tractat d'Agnani amb què es posava fi a la guerra de Sicília, fou signat el 24 de juny 1295.

¶³³⁸ Bayer, m.e: *confaloner*. ¶³³⁹ Bayer, m.e.: *ya era y se llamaba Santo*. ¶³⁴⁰ Bayer, m.e.: *acaso: dellá*. ¶³⁴¹ Després d'en, *cas* cancel. ¶³⁴² Miralles: XXXXV. Hi regnà sis anys a Sicília i trenta-sis a la Corona d'Aragó.

Lo XIIIè rey

Lo XIIIè rey agué nom Amfós, lo qual fon fill del rey en Jaume e sa muller agué nom Teresa.³⁴³ Aquest fo bell hom, e fort, e benigne e leal. Aquest levà en vida de son pare la ylla de Cerdenya als pisans e agué gran batalla ab ells, e vencé'ls a VIII dies de març en l'any de nostre Senyor MCCCXXIII.³⁴⁴ E après morta la primera muller, pres per muller dona Helienor, filla del rey de Castella. Aquest rey visqué pochys anys y enmal[al]tí e morí, e regnà en son regne VIII anys e après morí en la ciutat de Barçalona la vigília de la conversió³⁴⁵ de Sent Pau, en l'any de nostre Senyor MCCCXXXV.³⁴⁶ E jaquí³⁴⁷ quatre fills e una filla de la primera muller, lo primer fill agué nom Pere, lo qual fon après rey d'Aragó; lo segon fill agué nom Jaume, la [sic] qual fon comte d'Urgell;³⁴⁸ e la filla agué nom Gostança, e aquesta fon rehina de Malorqua. E aquests damunts dits foren de la primera muller. De la segona muller foren los altres dos fills, lo primer agué nom Ferando, lo qual fon marquès de Tortosa; lo segon fill agué nom don Johan, e aquest fon duch de Gandia e de Vilafermosa. E de aquests dos fills no romàs fill ne filla. E aquest rey n'Amfós morí en la ciutat de Barçalona e fon soterrat en lo monestir dels frares menors. E après fon tresladat lo seu cors en lo monestir dells frares menors de Leyda.

Lo XIIIè rey

Lo XIIIè rey agué nom en Pere, lo qual fon fill del rey n'Amfós damunt dit. Aquest rey en Pere agué moltes tribulacions e congoixes ab sos vasalls. E açò començà l'infant don Pedro, oncle del dit rey, per quant lo dit rey en Pere no tenia fill e tenia dues filles. Tractà lo dit infant en Pere ab lo dit rey e ab altres dient que'l rey jamés no auria fill, per ço que'l fill del³⁴⁹ dit infant en Pere fos marit de la filla del rey, e que aquel fos rey d'Aragó. E la ciutat de València he Aragó no consentiren en lo matrimoni de l'infant e fill de l'infant en Pere. E après Cathalunya e Haragó consentiren en lo matrimoni e vingueren contra tot lo regne de València, per ço com no volien consentir en lo matrimoni. Emperò lo rey se'n vingué a València e lo matrimoni no's féu. E açò causà la Unió qui's començà¹⁴³ contra lo rey e sos valed[o]rs, emperò de tots agué victòria e honor. E après li vench qüestió contra lo rey de Malorqua, marit de sa germana,³⁵⁰ per ço com li negà lo feu e l'omenatge, perquè lo dit rey féu gran armada ab naus e galeres e prengué-li Malorqua e tot lo regne e tots los comdats de Roselló e de Cerdanya. E après que l'agué deseretat, son cunyat, e mort en la batalla, aporta-

¶³⁴³ Alfons el Benigne, 1299-1336, rei de la Corona d'Aragó.

¶³⁴⁴ Batalla de Lucocisterna, a prop de Càller, el 29 de febrer 1324.

¶³⁴⁵ C.t. A: *conversació*. Bayer: *conversió*. Miralles: *conversió*. ¶³⁴⁶ Morí el 25 de gener 1336.

¶³⁴⁷ Bayer, m.d.: *e haguè*. ¶³⁴⁸ Bayer, m.d.: *falta decir de los otros dos hijos: pero luego lo explica*.

¶³⁴⁹ Segueix, *rey*, cancel. ¶³⁵⁰ Jaume III, 1315-1349, rei de Mallorca, 1324-1349.

ren lo cap del dit rey de Malorqua en la ciutat de València. E jau lo dit cap en lo cor de la Seu de València.³⁵¹ Enaprés aquesta guera, genovesos li començaren gran guerra contra lo dit rey en Pere e ell féu gran armada de galeres e lo dit rey tramés-hi per capità lo noble don Bernat de³⁵² Cornet. Sí que s'encontraren en Cerdenya, al port del Comte, e l'armada del rey desbaratà la dells genovesos, de què pres XXXIII galeres de genovesos, axí que de cinquanta galeres no se'n tornaren sinó XVII, axí³⁵³ que entre morts e presos eren X mília e de aquí ensús. Emperò aquelles XXXIII galeres qui són en la Seu de València signifiquen les XXXIII galeres que ls catalans prengueren dells genoveses. E axí mateix los pres l'Alguer, lo qual és en Cerdenya, e als pisans, Càller, e finalment prengué tota Cerdenya. E aprés aquest rey en Pere agué gran guerra ab lo rey de Castella, e pres³⁵⁴ al dit rey de Castella, e pres-li moltes viles e castells que eren del regne d'Aragó e de València. E encara cobrà més avant. E tramés un comte apellat comte de Trestàmena, lo qual era a sou del rey d'Aragó, e ab moltes companyes de valencians, e catalans, e aragonesos e francesos. E tolgueren-li tot lo regne de Castella al dit rey don Pedro. E fon fet rey lo comte de Trestàmena, lo qual aprés agué nom lo rey don Anrich. E aquest rey Anrich matà lo dit rey de Castella combatent-se ab ell.

E aquest rey en Pere d'Aragó agué III mullers. La primera fon filla del rey de Navarra, e aquesta muller agué dos filles, la primera agué nom Gostança, la qual fon rehina de Cecília; e la segona filla agué nom Johana, e aquesta fon muller del comte d'Ampúries; e la segona muller del dit rey en Pere fon filla del rey de Portugal, de la qual rehina no romàs fill ne filla.³⁵⁵

E ací's començà ¶^{143v} la Unió que's diu³⁵⁶ com lo rey en Pere no avia fill sinó filles, e açò tractava l'infant don Pere, per tal que son fill fos marit de la filla del rey en Pere, la qual aprés fon muller del comte d'Ampúries. E lo dit infant aprés fon frare menor per rahó que son fill fos rey d'Aragó, car la primera muller que agué lo rey en Pere fon de Navarra e de aquesta restaren dos filles, segons que damunt és dit, que la una fon rehina de Cecília e l'altra comdesa de Ampúries. E com lo rey no havia fill, tractava l'infant don Pedro que son fill fos rey d'Aragó. Mas nostre³⁵⁷ senyor Déu no u³⁵⁸ permés, perquè aprés agué fills e filles de altra muller, los quals eretaren lo regne. E la terça muller que agué lo dit rey en Pere fon filla del rey de Cecília, la qual avia nom Elienor, de la qual

¶³⁵¹ Batalla de Lluçmajor, esdevinguda el 25 d'octubre 1349, on morí el rei. L'any 1905 les despulles del rei es trasladaren a la catedral de Mallorca. ¶³⁵² *de*, repetit. ¶³⁵³ Bayer, m.d.: *Acaso: axi*. ¶³⁵⁴ Bayer, m.e.: *acaso: venç*. ¶³⁵⁵ La primera esposa fou Maria de Navarra, filla de la reina de Navarra Joana II, de la qual

descendiren quatre fills: Constança, casada amb Frederic III de Sicília; Joana, casada amb Joan I d'Empúries; Maria i Pere. La segona esposa fou Elionor de Portugal, filla d'Alfons IV de Portugal, morta de pesta, sense fills. ¶³⁵⁶ C.t. A: *oiu*. Bayer: *oiu*, m.d.: *acaso diu*. ¶³⁵⁷ C.t. A: *mostre*. ¶³⁵⁸ Segueix *premes*, cancel.

romàs dos fills e [u]na filla. Lo primer fill que agué lo rey en Pere de la rehina [de] Cecília³⁵⁹ agué nom Johan, lo qual fon duch de Girona. E après com son pare fon pasat d'esta vida en l'altra, fon rey d'Aragó lo dit Johan, duch de Girona. Aquest rey en Pere agué altre fill de la dita rehina ceciliana, lo qual agué nom en Martí; e agué una filla de aquesta rehina, la qual agué nom Elienor, la qual fon rehina de Castella; e de aquesta rehina Elienor nasqué e parí un fill, lo qual agué nom Ferando.³⁶⁰ Après de gran temps fon rey d'Aragó, com son avi, lo rey en Pere, fon mort e sos oncles foren morts sens fills, açò és, lo rey en Johan e lo rey en Martí. E aquest rey en Pere visqué en son regnat après que son pare n'Amfós fon mort. Lo dit rey en Pere fon rey LII anys e com morí avia LXXX anys. E morí en Barçalona, disapte a V dies de giner, la vespra de Aparici,³⁶¹ en l'any de nostre senyor Jesuchrist que's contaven MCCCLXXXVII e fon soterrat en la Seu de Barcelona.

Lo XVè rey

Lo XVè rey d'Aragó agué nom Johan, lo qual fon fill del rey en Pere. E aquest rey en Johan no fon coronat e agué dos mullers. La primera muller que agué fon ¶¹⁴⁴ filla del comte d'Armanyach, e de aquesta agué una filla, la qual fon muller del comte de Foix.³⁶² La segona muller que agué aquest³⁶³ rey en Johan agué nom dona Yolant, era filla del duch de Bar, e de aquesta restà una filla, la qual fon muller del rey Loys de Nàpols.³⁶⁴ E aquest rey en Johan regnà en son regnat X danys e morí sens lum³⁶⁵ anant a cassa. E lo dit rey morí en divendres, a XVIII dies del mes de maig, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCCCXCVI e fon portat mort en Barçalona, al qual portaren a soterrar en la Seu de Barçalona ab son pare, lo rey en Pere. E com fon vengut³⁶⁶ lo rey en Martí, fill del

¶³⁵⁹ Bayer, m.e.: *Acaso: ceciliana*. ¶³⁶⁰ Elionor de Sicília, tercera esposa del rei Pere el Cerimoniós, filla de Pere II, rei de Sicília, de la qual descendiren quatre fills: Joan el Caçador, rei de la Corona d'Aragó; Martí l'Humà, rei de la Corona d'Aragó a la mort del seu germà; Alfons, que morí xiquet a Montblanc, i Elionor, casada amb Joan I de Castella, mare del futur rei Ferran de Trastàmara. La darrera esposa fou Sibilla de Fortià i amb ella tingué dos fills: Isabel, casada amb Jaume II d'Urgell, i Pere, que morí a l'any de naixer. L'apèndix de la crònica del Cerimoniós parla de tres fills: «procream dos fills que moriren e una filla apellada Isabel», Ferran SOLDEVILA: *Les quatre grans cròniques*, Selecta, Barcelona, 1983, p. 1156. Per a Bofarull també en foren tres, dos fills mascles, que moriren, dels quals només facilita el nom

del segon nascut, Alfons, «a quien dio el Rey título de Conde de Morella», i Isabel, casada amb Jaume II el Dissortat, comte d'Urgell, cf. Próspero BORAFULL Y MASCARÓ: *Los condes de Barcelona vindicados*, II, Barcelona, 1836, p. 279. Tasis només parla de dos descendents: Pere i Isabel, cf. Rafael TESIS: *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vices, 1994, pp. 103-116. ¶³⁶¹ Bayer, m.d.: *La Epifania*. ¶³⁶² Mata d'Armanyac, filla del comte d'Armanyac, en descendiren cinc fills: Jaume; Joana, casada amb Mateu I de Foix; Joan; Alfons i Elionor. ¶³⁶³ C.t. A: *aquest*. ¶³⁶⁴ Violant de Bar, neboda de Carles V de França, en descendiren set fills: Jaume; Violant, casada amb Lluís II de Nàpols; Ferran; Antònia; Elionor; Pere i Joana. ¶³⁶⁵ Bayer, m.d.: *lum*. ¶³⁶⁶ Bayer, m.d.: *falta el verbo*.

rey en Pere e germà del rey en Johan, lo qual era vengut de conquistar la ylla de Cecília. E féu tresladar e portar son pare e son germà a Pobllet.

Lo XVIè rey

Lo XVI rey d'Aragó agué nom Martí, qui fon fill del rey en Pere. E aquest rey en Martí pres per muller la filla del comte de Luna e fon reyna d'Aragó, la qual avia nom Maria.³⁶⁷ E lo dit rey en Martí, estant duch de Monblanch, passà en Cecília e après conquistà Cecília per força d'armes e féu rey de Cecília a son fill, lo qual era fill de la duquesa, muller del dit rey en Martí. E aquest rey de Cecília, fill del dit duch, avia nom Martí Rubert. E de aquest rey en Martí Rubert no restà fill ni filla, sinó un bort, lo qual fon comte de Luna.³⁶⁸ E aquest rey de Cecília agué dos mullers, la prime[ra] fon filla del rey de Cecília, sor de sa germana e neboda de son pare, dich filla de germana de son pare. A fi³⁶⁹ [sic] que la muller que lo dit rey de Cecília agué era sa cosina germana e sa neboda.³⁷⁰ E aquest rey de Cecília pres per muller la filla del rey de Navarra e d'aquesta reyna no y restà fill ne filla.³⁷¹ E lo dit rey en Martí Rubert, rey de Cecília, pasà en Cerdenya per pendre-la. E a poch temps, enmalaltí e morí en la dita ylla de Cerdenya, en dia de dijous, a XXV del mes de juliol dia de Sant Jaume, en l'any MCCCCVIII, lo qual fon sepultat en la Seu de Càller. Deixem lo fill e tornem al pare, lo qual se nomena Martí, lo qual era rey d'Aragó. Visqué en son regnat XIII anys. Morí lo dit rey en Martí disapte, a XXXI de maig, en l'any MCCCCX. Fon soterrat en Pobllet. Nostre senyor Déu l'i perdó. ¶^{144v}

Lo XVIIè rey

Lo XVIIè rey d'Aragó agué nom Ferando, lo qual fon fill del rey en Johan, rey de Castella, e la muller del dit rey d'Aragó avia nom dona Uraqua, comtesa de Alburquéquer, la qual fo filla del comte d'Alburquéquer, de la qual agué V fills e dos filles. Lo primer fill agué nom don Alfonso, lo qual es huy rey d'Aragó per eser mort lo pare, lo rey don Ferando. Lo segon fill agué nom don Johan, rey de Navarra.³⁷² Lo tercer agué nom don Anrich, lo qual fon mestre de Santhiago. Lo quart agué nom Pedro e fon mestre de Calatrava. Lo cinquè agué

¶³⁶⁷ Maria de Luna, filla de Lope de Luna, primer comte de Luna i senyor de Sogorb. Hi tingueren quatre fills: Martí, Jaume, Joan i Margarida. Només hi sobrevisqué Martí el Jove, hereu de la corona i futur rei de Sicília. ¶³⁶⁸ Frederic de Luna, 1402?-1438, fill bord de Martí el Jove i de Tarsia Rizani. Al final de la seua vida se'n passà a Castella. Fou empresonat pel rei Joan l'any 1434 al castell d'Ureña on morí al cap de quatre anys. ¶³⁶⁹ Bayer, m.e.: *Acaso: Axi*.

¶³⁷⁰ Maria de Sicília, filla de Frederic de Sicília, dit el Feble, i Constança d'Aragó, filla de Pere el Cerimoniós, tingueren un fill: Pere, mort als sis anys. ¶³⁷¹ Blanca I de Navarra. Tingueren un fill, Martí, que morí als quatre anys. Després del traspàs de Martí el Jove, maridà amb Joan II d'Aragó, fill de Ferran I de Trastàmara, rei de la Corona d'Aragó. ¶³⁷² Joan II d'Aragó, el Sense Fe, dit també el Gran (1398-1479), rei de Navarra (1425-1479).

nom don Sancho e fon mestre de Alcàntera. La primera filla fon casada ab lo rey de Castella, la segona filla fon casada en lo rey de Portugal.³⁷³

E regnà lo dit rey en Ferando tres any[s] e mig, lo qual rey morí en la vila de Igualada la vespra de Sent Lätzer, en l'any de nostre senyor Déu Jesuchrist MCCCCXVI e fon portat a soterar en lo monestir de Poblet, prop Barçalona. Nostre senyor Déu per la sua infinida misericòrdia l'i perdó. Amén.

Lo XVIIIè rey

Lo XVIIIè rey agué nom don Alfonso, lo qual fon fill del dit rey don Ferando. E la muller del dit rey don Alfonso agué nom dona Maria, filla del rey de Castella, lo qual rey és molt ardit e gran conquistador de moros e regnes deçà la mar e delà la mar.³⁷⁴

12.

[QÜESTIÓ MOGUDA ENTRE LOS EMBAIXADÓS DEL REY DE CASTELLA E LOS MISATGÉS O ENBAIXADÓS DEL REY D'ARAGÓ]

Com fos qüestió moguda entre los embaixadós del rey de Castella e los misatgés o enbaixadós del rey d'Aragó sobre la unió de la Església,³⁷⁵ dient e al·legant que'l rey d'Aragó no y devia ésser, dient que puix lo rey d'Espanya y era, ço és, lo rey de Castella, que prou bastaria. E los misatgés ho embaixadors del rey d'Aragó preposaren que axí hi podien anar los embaixadós del rey d'Aragó com los misatgés del rey de Castella per moltes rahons, dient que lo rey d'Aragó senyorejava tants bisbats e més que no lo rey de Castella, e per aquesta rahó sola hi podien anar millor que no ells. E per aquesta qüestió los misatgés del rey de Castella e los embaixadors del rey d'Aragó posaren en ceda los archebisbats e bisbats segons se segueixen: ¶¹⁴⁵

¶³⁷³ Ferran I d'Aragó, dit d'Antequera, 1380-1416, rei de la Corona d'Aragó, 1412-16. Maridà amb Elionor d'Alburquerque. Tingueren quatre fills: Alfons IV el Magnànim i Joan II, que foren reis de la Corona d'Aragó; Maria, casada amb Joan II de Castella; Sanç, mestre de l'orde de Calatrava i d'Alcàntara; Enric, duc de Villena, mestre de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa; Elionor, esposada amb Eduard I de Portugal, i Pere, duc de Noto, senyor d'Elx i Crevillent. ¶³⁷⁴ Alfons V el Magnànim, 1396-1458), rei de la Corona d'Aragó,

1416-1458. Esposà amb Maria de Castella, filla d'Enric III de Castella. No hi hagué descendència. Alfons el Magnànim tingué tres fills bords amb Giralдина Carlino: Ferran, que fou rei de Nàpols, 1423-1494; Maria d'Aragó i Elionor d'Aragó. ¶³⁷⁵ Es refereix al consili de Constança, 1414-1418 on fou depositat Benet XIII, el papa Luna que, tanmateix, mantingué el reconeixement de les corones d'Aragó, Navarra, Castella i Escòcia fins que morí. Aquest text el trobem també a Melcior MIRALLES: *Crònica...*, *op. cit.*, pp. 119-120.

Primerament Castella

Primo, Toledo
Sibília
Sanct Tiago
Àvila
Segòvia
Burgos
Palència
Calaforra
Calamocha³⁷⁶
Lehón
Oviedo
Cartagénia
Concha
Plasència
Lugo
Tuy
Mundonyedo
Ciudat Rodrigo
Badayoç
Còrdova
Jahén
Caliç
Osma
Cigüença
Storga
Orenes
Sòria.³⁷⁷ ||

Aragó
Primo, lo metropolità,
Barçalona³⁷⁸
Gerona
Urgel

Leyda
Tortosa
Vich
Euna
València
Sogorb
Malorques

Segon metropolità
Çaragoça
Oscha
Taraçona
Albarrazí

Tercer metropolità
Palerm
Muntreal
Cathània
Mecina
Çaragoça³⁷⁹
Jargent
Matzara
Taragona
Trapena
Malta
Athenes

Quart metropolità
Càller
Çàsser

Quint metropolità
Bossà
Oristany
Viladesg[ll]ésies
Galtoli.³⁸⁰ ||^{145v}

¶³⁷⁶ Bayer, m.e.: *Salamanca*. Miralles: *Salamanca*.

¶³⁷⁷ Miralles omet.: *Orenes*, *Sòria*.

¶³⁷⁸ Línia següent de la columna, *Çaragoça*, cancel.

¶³⁷⁹ Saragossa de Sicília, nom català de Siracusa.

¶³⁸⁰ Viciàna omet el regne de Nàpols.

[ABADIATS I PRIORATS DE CATALUNYA]

Aquests són tots los abadiats e priorats que són dins lo principat de Catalunya:

Roseló	prior de Muntalegre
<i>Primo</i> , abat de Canigó	prior de Sent Jeroni de Coldaserola
segon, abat de Cuxà	prior de Font-rúbia
	abat de Sant Cugat
Confluent	abat de Sent Lorenç del Mont
<i>Primo</i> , abat de Let ³⁸¹	prior de Sent Miquel dez Fay
prior de la Perxa ³⁸²	prior de Sent Pol de Barçalona
	prior de Sant Johan Salerm
Campredó	prior de Natzarés ³⁸³
<i>Primo</i> , abat de Sent Johan les Abadeses	prior de Garaf
	abadesa de Sent Pere
Ampurdà	abadesa de Sent [D]aniel ³⁸⁴
<i>Primo</i> , abat de Sent Quir	abadesa de Valdonzella
abat de Sent Pere de Rodes	abadesa de Pedralbes
abat de Sancta Maria de Rodes	prioresa de Juncqueres
abat de Vilabertran	prioresa de Montalegre
prior de Sent Miquel de Flu[v]jà	prioresa de les Prehicadoreses
prior de Cruïlles	prioresa de Sancta Maria de Terrasa
abat de Besolla	prioresa de Sancta Maria Magdalena
abat de Banyoles	de Castellbisbal ³⁸⁵
abat de Mer	prior de Martorel, del monestir que he-
prior de Cornuala	dificà en Bertomeu Martorell hi en
priorat de Sent Mori	Bertran Nicolau, abat de Monsarat
	abat de Santa Cecília
Valers	prior de Santa Oliva ¹⁴⁶
Prior he abat de Sent Salvador de	
Monsényer	Osona
abat de Sent Marçal	<i>Primo</i> , abat de Ripol
prior de Sent Pol del Maresma	abat de l'Estany
prior de Casserres	abat de Manleu
prior de la Murta	

¶³⁸¹ Monestir benedictí de Sant Martí de Les, a la Fenolleda, a la vall de l'Aude.

¶³⁸² Priorat de Santa Maria del Coll de la Perxa, a Cabanassa, l'Alta Cerdanya.

¶³⁸³ Probablement el priorat de Santa Maria de Natzaret, a Barcelona.

¶³⁸⁴ Sant Joan de les Abadesses? ¶³⁸⁵ C.t. A: *Cafill*. Bayer, m.e.: *castell*.
Monestir de Santa Magdalena i Santa Margarida de Castellbisbal, de monges agustines.

Cerdenya

Prior abat de la Portella

prior de la Perxa

Pallàs

Prior abat del monestir de València³⁸⁶

prior d'Estola

abat de Perameya

prior de Manyans

prior de Castelfulit de Ruibrages

Tortosa

Primo, abat de Benifaçà

priorat de Flix

prioressa de la Ràpita

Comalats

Prior abat de Poblet

abat de Sentes Creus

abat d'Àger

abat d'Algerti³⁸⁷

Bages

Abat de Sent Benet

Leyda

Primo, abadesa d'Alguayre ||

abadesa de Sixena

prior de Corbins

Seguara

Prior abat d'Escarp

abat d'Àger

abat de Salsona

prior de Castellfullit

prior de Sent Lorenç de Morull

priorat de Cardona

Prades

Primo, prior de Scala Dei

abadesa de Vallsancta

abadesa de Vallbona. ||^{146v}

¶ ³⁸⁶ És probable que es tracte del monestir de València d'Àneu.

¶ ³⁸⁷ Deu tractar-se d'Algerti, que pertanyia al monestir de Santa Maria de Poblet.

[ORDRES I NOBLES DE CASTELLA]

||146v

Maestre de Santiago ³⁸⁸	Maestre de Calatrava	Maestre de Alcántera	Prior de Sant Joan
duques	marqueses	condes	casas
de Medina Cedonia	de Caçaça	de Niebla	Gusmán
del Infantazgo	de Santtilana	del reyal de Mançanares y de Saldanya	Mendoça
de Nágera		de Trevinyo	Manrique
de Bégar	De Gibraleón	de Bayares	Sauringa
de Medinaceli	De Cogolludo	—	Cerda
de Frías	—	de Aro	Velasco
d'Alva	De Coria	de Salvatierra	Toledo
de Alburquerque	Cuéllar	de Ledesma	Cueva
de Arquos	De Cáliz	—	León
de Scalona	De Villena	De Sanct Sthevan de Gormaz	Girón
Maqueda ³⁸⁹	Elche	—	Cárdenas
	de Astorga	—	Olorio
	de Aguilar	Castanyeda ³⁹⁰	Manrique
	de los Vélez	—	Chacón
	de Cenete	del Río	Mendoza
	de Canyete	—	Mendoza ³⁹¹
	de Pliego	—	Córdova
	de Vilafranca	—	Toledo

¶³⁸⁸ A la part superior del full apareixen uns fragments d'escritura guillotïnats que devien constituir el títol d'aquest apartat, probablement: «Los grandes de Castilla». ¶³⁸⁹ Tota la línia s'ha escrit amb tinta diferent, com un

afegit a la llista. ¶³⁹⁰ El nom sembla escrit de mà posterior amb la mateixa tinta que la del duc de Maqueda. ¶³⁹¹ Del Río, Canyete i Mendoza amb la mateixa tinta que l'anterior nota.

	de Comares	—	Córdova
	de Tariffa	—	Anríques
	de Moya	—	Cabrera
	de Mondéjar	de Tendilla	Mendoça
		de Melgar	Enríques
		de Benavente	Pimentel
		de Urenya	Girón
		de Lerma	Rogas
		de Miranda	Escúnyega
		de Cabra	Córdova
		de Feria	Figueroa
		de Benalcaçar	Manrique
		de Aguilar	Arellano

Condes	
Alcaudete	Córdoba
Chingón	Mendoza
de Alva de Lysta	Enriques
de Sallinas	Sarnyento
de Ribadeo	Vilandrando
de Osorno	Manrique
de Luna	Quynyones
de Salvatierra	Ayala
de Nieba	Velasco
de Buendía	Acunya
de Monteagudo	Mendoça
de Sanct Sthevan del Puerto	Benavides
de Ayamonte	Escúnyega
de Palma	Puerto Canero
de Castro	Mendoça
de Pliego	Córdoba
de Corunya	Mendoça
de Fuensallida	Ayala
de Ciffuentes	Silva
d'Oropessa	Puertocarrero
de Valencia de don Joan	Cuinya
de Medelín	Toledo
de Onyate	Guevara
de Ciruela	Cueba
de Lemos	Osorio
de Altamira	Moscoso
de Ribadavya	Sarmiento
de Momerey	Acevedo
de Paredes	Manrique

||

Viscondes	
de Altamira	Vibero
de Valduerna	Baçán

Officios	
Condestable de Castilla	Velasco
Almirante de Castilla	Enríquez
Almirante de las Indias	Colomo
Adelantado mayor de Castilla	Padilla
Adelantado de León	Pimentel
Adelantado de Gallizia	Enríquez
Adelantado de Granada	Cárdenes
Adelantado de Murcia	Chacón
Adelantado de Andalucía	Manrique
Adelantado de Caçorla	Ximénez
Alcayde de los Doncelles	Córdova
mariscal de Ampudia	—
mariscal de Boronía	Arellano
mariscal del Fromiesca	Benavides

[CIUTATS I CAVALLERS QUE ANAREN A VALLADOLID A RETRE
HOMENATGE A CARLES I]

/ En Valladolit a siete de febrero de quinientos e diezecho años muchos de los grandes sobredichos fuer[on]...³⁹² a la posada de don Bernardino Pimentel de Posana, el príncipe don Carlos al qual suplicaron quysiesse hir a la Yglesia de Sanct Pablo, donde ellos lo jurarían por rey y señor dellos. Y así a la hora cavalgó su al[...]son un cavallo y todos los grandes con ropas rosegantes de brocado apre[...] por medio de muchos lodos qu[e]³⁹³ había le soportaron en medio, tocando algunos dellos en las haldas de su ropa real y otros en ell penal[...]³⁹⁴ y riendas de su cavallo. Y así lo acompañaron hasta la dicha yglesia y lo juraron en la silla mayor (...)³⁹⁵

||^{147v} Miércoles a XVIII de noviembre de mil y quinientos y diezysiete años el esclarecido príncipe don Carlos entró en la vila de Valladolit y dende a pocos días mandó llamar cortes a las comunidades acostumbradas de llamar y entrevenir en ellas y son las siguientes:

Burgos	León	Toledo	Cevilla	Granada
Cardona	Murcia	Jaén	Cegovia	Salamanca
Çoria	Çamora	Ávila	Cuenqua	Toro
Valladolit	Madril	Guadalagara		

En Valladolit a quatro de hebrero de quinientos y diezyocho se ayuntaron los prommes de la[s] sobredichas comunidades en el collegio de Sanct Pablo en la casa de la librería, quitados todos los scanyos y libros della pusieron un strado para su alteza y banquos alrededor para sentarse los dichos prommes, los quales juraron sobre un libro missal que tenía en las manos el infante don Hernando con juramento solempne por rey y señor al dicho príncipe don Carlos.

¶³⁹² Guillotinat per l'enquadernació. ¶³⁹³ Guillotinat per l'enquadernació. ¶³⁹⁴ Guillotinat per l'enquadernació. ¶³⁹⁵ La continuació del paràgraf, mitja línia, ha sigut guillotinata cruelment per l'enquadernació. Llorenç Vital escriví una relació detallada del primer viatge de Carles I als regnes d'Espanya que s'ajusta força al comentari de l'autor. Vital narra, amb prosa àgil no exempta d'ironia, la crònica de aquella jornada, el cerimonial, els nobles, la indumentària que portaven i les dificultats per continuar dins el seguici reial «Y aunque llovía, nevaba y hacía mal tiempo, por lo que el camino estaba fangoso

y lleno de inmundicias hasta un palmo encima de la calzada, sin embargo, no dejaron aquellos nobles príncipes de ir entonces a pie, aunque sus zapatillas y calzas de escarlata se las estropearon en dicho fango, pues resguardaban menos sus ricos hábitos de dicha lluvia que si hubiesen sido de arpillera. Yendo por ese camino, entraban a menudo en el fango hasta los tobillos», cf. Lorenzo VITAL: *Primer viaje de Carlos V a España (1517-1518)*, traducción de Bernabé Herrero, Madrid, 1958, p. 314. Mireu també Prudencio de SANDOVAL: *Historia de la vida y hechos del emperador Carlos V*, Pamplona, 1618, pp. 120-121.

16.

[GRANS D'ARAGÓ I DE VALÈNCIA]

Los grans de Aragó	
Lo duch de Luna	de Aragó
Lo comte d'en Bagorra	de Aragó
Lo comte de Aranda	Urrea
Lo comte de Fuentes	Eredia
Lo comte de Sástago	Alagón
Lo comte de Belcyr	Híxer
Lo bescomte de Bio[s]ca	Urea
Lo bescomte de Ébol	Castro
Lo bescomte de Ruysenyor	Nuca ³⁹⁶

Los grans de València	
Lo duch de Vilafermosa	San Seberino
Lo duch de Sogorb	de Aragó
Lo duch de Gandia	Borga
Lo comte d'Oliva	Centelles
Lo comte de Concentayna	Corella
Lo comte d'Albayda	Milà
Lo comte de Almenara	Pròxita
Lo marquès de Dénia	Rogas
Lo bescomte de Chelva	Pallars
Lo marquès de Elch ³⁹⁷	Càrdenas
Lo marquès de Llombay	Borja
Almirante Aragó	Cardona
Cosdestable [sic] Aragó	Cardona

¶ ³⁹⁶ Afegit de mà diferent i tinta més clara: Bioca, Urea, Castro, lo bescomte de Ruysenyor, Nuca.

¶ ³⁹⁷ Des del marquès d'Elch fins al final de la llista els noms s'han escrit de mà diferent i amb la tinta més clara.

Índex antroponímic*

A

- Abd al Rahman III, califa de Còrdova 77
Abella, casa d' 30, 37
Acevedo (*Azenedo*), casa d' 94
Acunya, casa d' 94
Adimari, Alamanno, cardenal de Sant Eusebi 53
Àger, abat del monestir de Sant Pere d' 91
Àger, vescomte d' 29, 37
Agnès d'Aquitània, muller de Pere I d'Aragó 78
Àguila, Menetuco de l' 73
Aguilar, comte d' 93
Aguilar, marquès de 92
Alagó (*Alagón*), casa d' 97
Alagonsa (*Alagorissa*, *Lagonisa*, *la Gomisa*, *Lagonesa*), germans d' 73
Alalbi, casa de l' 37
Alba (*Alva*), duc d' 92
Alba de Liste (*Alva de Lysta*), comte d' 94
Albaida (*Albayda*), comte d' 97
Alberic de Palafolls (*Alberich de Pallafolls*), casa d' 35
Albert, Bernat, procurador reial 60, 61
Albert, casa de Pere 33
Albornoz, Beatriz, tercera senyora de Montealegre 61
Albuquerque (*Alburquéquer*), comte d' 87
Albuquerque, duc d' 92
Alcaide de los Donceles (*Alcayde de los Doncelles*) 95
Alcàntara (*Alcàntera*), mestre de l'orde d' 60, 92
Alcàntara (*Alcàntera*), orde d' 88
Alcaudete, comte d' 94
Aldorells, casa de 38
Aleixar, casa de l' 36
Alemany (*Alamany*), casa dels 37
Alentorn (*Antorn*), Berenguer d' 38
Alexandria (*Aleixandria*), patriarca d' 83
Alfons (*Amfós*), comte de Provença, fill d'Alfons II d'Aragó 80
Alfons (*Amfós*, *Anfós*), fill del rei Jaume I 81
Alfons d'Aragó, fill del rei Sanxo Ramires 78
Alfons d'Aragó, fill de Pere el Cerimoniós 86
Alfons d'Aragó, fill del rei Joan I de la Corona d'Aragó 86

* L'índex ha patit diverses dificultats per a la seua elaboració atenent les errades de còpia de l'original tant en cognoms com en topònims i que no sempre ha estat possible identificar correctament l'autèntica onomàstica. També hi ha petits llogares o monestirs rurals que no han perdurat, sobre els quals no ha estat possible la seua identificació. Quant als llistats de llinatges nobiliaris que es copien («casa»), sovint són topònims atenent que en fan referència als castlans locals. Tanmateix s'ha decidit incloure'ls com antropònims i no com a topònims.

- Alfons el Benigne (*Amfós*), rei de la Corona d'Aragó 42, 49, 83, 84
 Alfons el Franc (*Amfós*), rei de la Corona d'Aragó 49, 82
 Alfons el Magnànim (*Alfonso*), rei de la Corona d'Aragó 26, 50, 53, 54, 55, 57, 58, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 86, 87, 88
 Alfons I el Bataller, rei d'Aragó (*n'Amfós*) 78, 79
 Alfons II el Cast (*Amfós*), rei d'Aragó i comte de Barcelona 45, 80
 Alfons III el Franc (*Amfós*), rei de la Corona d'Aragó 82, 83
 Alfons IV (*Amfós*), rei de la Corona d'Aragó 86
 Alfons X (*Amfós*), rei de Castella 81
 Alfons XI (*Amfós*), rei de Castella 81
 Alfons VII (*Amfós*), rei de Castella 44, 79
 Algerri (*Algerti*), abat del monestir d' 91
 Alguaire (*Alguayre*), abadessa del monestir d' 91
 Almansor (*Alimançor*) 78
 Almenara, comte d' 97
 Al-Mutafir Ibn Suleiman, el Victoriós 44
 Alòs, Antoni d' (*Anthoni*) 37
 Alpartil, Martí d' 51
 Altafulla, casa d' 36
 Altamira, comte d' 94
 Altamira, vescomte d' 95
 Alta-riba, casa d' 35
 Alzinelles, casa d' 37
 Amalric, Arnau 46
 Ampúdia, mariscal d' 95
Ampúries → *Empúries*
 Andalusia (*Andaluzía*), adelantado d' 95
 Anglesola (*Anglesoles*), casa dels 30
 Anglesola, casa d'Huguet d' (*Uguet*) 37
 Anglesola, Benet d' 38
 Anglesola, Berenguer d' 38
 Anglesola, Ramon d' 38
 Angulo (*Angullo*), Pedro d' 73
 Angulo, Rodrigo d' 74
Anrich → *Enric*
 Antequera, llinatge reial dels 58
 Antònia d'Aragó, filla de Joan I de la Corona d'Aragó 86
 Aprile, Giulio 51
 Aquaviva (*Aquanino*), Josia d' (*Jusia de*) 73
 Àquila (Àguila), Minicuccio dell (*Menatui-xo*) 74
 Aragó, almirall d' (*Almirante*) 97
 Aragó, casa d' 97
 Aragó, conestable d' 97
 Aragó, infants d' 73
 Aragó, Jaume d' 72
 Aragó, justícia d' 40
 Aragó, Pere d' (*Pedro*) 75
 Aragó, Pere d' (*Pedro*), germà d'Alfons el Magnànim 55, 69
 Aragó, Pere d', fill de Jaume II 83
 Aragó, rei d' 40, 46, 52, 59, 61, 62, 63, 70, 76, 77, 78, 79, 84, 88
 Aranda, comte d' 97
 Aranyó (*Aranyons*), casa dels 35
 Aranyó, mossèn 57
 Arbeca (*Arbequa*), casa d' 37
 Arca (*Arch*a), Àngel de l' (*Auger*) 72
 Arcos (*Arquos*), duc d' 92
 Arellano, casa d' 93, 95
 Argentera, casa de l' 36
 Argentona de Valbona, casa d' 36
 Argüello, Alfonso d', arquebisbe de Saragossa 58
 Arimany de Roda, casa de n' 35
 Arinyó, Francesc d', secretari reial 59
 Arjona, Fadrique 60
 Armanyac (*Armanyach*, *Armenyach*), comte d' 52, 66
 Armeles, Joan (*Johan*) 38
 Aro, comte d' 92
 Ascó, casa d' 36
 Assereto (*Axarete*), Biagio (*Blas*), almirall genovés 71, 74
 Assió, casa d' (*Assó*) 33
 Astorga, marquès d' 92
 Àvalos (Àvolos), Ferrando d' (*Ferando d'*) 73
 Avellaneda, casa de 34
 Àvila, Gonzalo de (*Garcia*) 61
 Avinyó, casa de March d' 36
 Ayala, casa d' 94
 Ayamonte, comte d' 94

B
 Bages (*Bajes*), casa de 33
 Balduí I de Constantinoble, comte de Flandes 45
 Balzo Orsini, Giovanni Antoni del, príncep de Tàrent (*Taranto*), gran conestable 73

- Banyuls (*Banyullis*), casa de 35
 Bar, Violant de (*Ioland, Yolant*), muller de Joan I 68, 69
 Barà, casa de la torra d'en → Torredembarra
 Barà, comte de 29
 Barates, en 31
 Barbastre, bisbe de 79
 Barberà, casa d'en 36
 Barcelona (*Barçalona, Barchanona, Barchenona, Barchinona*), comte de 30, 35, 40, 41, 42, 77, 79
 Bardají (*Bardaxí*), en 60
 Bardaxí (*Bardaxins*), casa dels 38
 Barn, casa de 32
 Baronés (*Barañén, Baranensis*), comte de 29, 38
 Barra de Sant Genís (*Sent Ginís*), casa d'en 35
 Barutell, casa de 31
 Barutell, fra 73
 Bas, vescomte de 29, 34
 Batet, casa de 34
 Batle, Pere 73
 Batle, Francí 73
 Baus, Ramon dels, cunyat de Dolça, comtessa de Provença 80
 Bayares, comte de 92
 Bazan (*Baçán*), casa de 95
 Beatriu de Provença, esposa de Carles d'Anjou, rei de Sicília 47
 Beda el Venerable 44
 Begur, casa de 35
 Béjar (*Bégar*), duc de 92
 Bell-lloc (*Bell-loch*), casa de 36
 Bella, baronia de 31
 Bella, Ferrer de 37
 Bella, Joan de (*Johan*) 37
 Bellera (*Ballera*), casa dels 30
 Bellera, casa de 37
 Bellera, governador 52
 Bellpuig (*Belpuig*), casa de mossèn Alamany 35
 Bellpuig, honor de 31
 Belluces, Ponç de 38
 Belleuí (*Belvehí*), Eimeric de (*Armeric*) 37
 Bellví (*Belví*), Francesc de (*Francesch*) 72, 74, 75
 Belchite (*Belcyr*), comte de 97
 Benalcàzar (*Benalcazar*), comte de 93
 Benavente, comte de 60, 66, 93
 Benavides, casa de 94, 95
 Benet XIII, papa Luna, 51, 52, 53, 88
 Benifassà (*Benifaça*), abat del monestir de Santa Maria de 91
 Berà (Barà), casa de la torre d'en 36
 Bernat VII, comte d'Armanyac 54
 Besalú (*Besaldú*), comte de 29, 34
 Besalú (*Besaldú*), vegueria de 30
 Besolla, abat del monestir de 90
 Besora, casa d'en 35
 Bestracà (*Bestrechà, Pestrecà*), casa de 30, 34
 Betet, casa de 38
 Bigorra (*Bagorra*), comte de 97
 Biguns, casa de 36
 Biosca, vescomte de 97
 Bisanyes (*Bisayes*), casa de 33
 Bisbal, casa de la 36
 Blanca d'Anjou (*Blancha*), muller de Jaume II 83
 Blanca d'Aragó (*Blancha*), prioressa del monestir de Sixena, filla de Jaume II 83
 Blanca de Castella (*Blancha*), reina de França, esposa de Lluís VIII 48
 Blanca de Navarra, reina de Navarra 55
 Blanca I de Navarra, reina de Sicília, esposa de Martí el Jove 87
 Blanes (*Balnes*), casa de 33, 34, 35
 Blanes, Vidal de 72
 Boil (*Boyl*), Felip 72
 Boil (*Boill*), Ramon 64, 65, 72, 75
 Boixadors (*Boxadós*), Bernat de 37
 Boixadors (*Buxadós*), casa dels 30
 Boixadors (*Boixadós*), Ramon de 37
 Boixadors (*Borxadors de Sanou*), casa de 36
 Boixols (*Boxols*), Ramon de 34
 Bonastre, Joan de (*Johan*) 72
 Bordelló, casa d'en Miquel de 37
 Borgonya (*Burgunya*), duc de 75
 Borja (*Borga*), casa de 97
 Boronia, mariscal de 95
 Bou, Baltasar 72
 Bouillon, Jofré de 44
 Braçarola, casa de la 37
 Bru, Robert (*Rubert*) 50
 Brull (*Brul*), casa d'en 35, 37
 Buaces, casa d'en 35
 Buch (*Burch*), Joan del (*Johan, Juan*) 74, 75
 Buendía, comte de 94
 Burdils, casa de 35
 Busot, Joan (*Johan*), missatger 73
 Butifarret (*Botifer, Butifaret*), en 74, 75

C

- Cabanyelles (*Cabanyeles*), Pere 72
 Cabenys, casa dels 30
 Cabra, casa de 37
 Cabra, comte de 93
 Cabrenchs (*Cabrencho*), casa de 33
 Cabrera, casa de 93
 Cabrera, Bernat de 53
 Caçà, casa de 34
 Cadells, casa dels 38
 Cadis (*Càlix*), marquès de 92
 Calabuig, casa de 34
 Calataniseta (*Calamoxeta*), Guillem Ramon de, comte de Montcada 72
 Calatrava, mestre de l'orde de 60, 64, 66, 92
 Caldes, casa de 38
 Caldes, en 74, 75
 Caldes, Mateu (*Matheu*) 37
 Calixt III, papa, (Alfons de Borja) 26
 Camarlench, comte 73
 Camarles (*Camarlles*), casa de 36
 Camós (*Camors*), casa de 35
 Camós de Verges (*Camós de Vèrgens*), casa d'en 35
 Campllong (*Camplonch*), Gisbert de (*Gis-pert*) 34
 Campobasso (*Campobaixo*), comte de 73
 Canal, casa de 36
 Candós, casa de 33
 Canet, casa de 33
 Canet, casa de Gisbert de 35
 Canet, vescomte de 33
 Canigó, abat del monestir de Sant Martí del 90
 Camporrells, casa de 37
 Cantallops (*Cantalops*), casa de 34
 Cantelmo, Nicola, comte d'Alvito, duc de Sora (*comte de Olmeta*) 73
 Cantó, en 74, 75
 Canyelles (*Canyells*), casa de 36
 Canyete, marquès de 92
 Cap Purrines, casa de 36
 Capellades de Perdrechs, casa de 36
 Caraffa, Carraffello (*Cornofet lo Juztassa*), conseller reial 73
 Caramany, casa de 30, 34
 Caraxullo, Ludovico 73
 Càrdenas (*Cárdenes*), casa de 92, 95, 97
 Cardona, Alfons de (*Alfonso*) 72
 Cardona, casa de 97
 Cardona, comte de 38
 Cardona, Jaume de 72
 Cardona, Mateu 36
 Cardona, mossèn 73
 Cardona, Pere de (*Pedro*) 72
 Cardona, vescomte de 35, 29
 Carlemany (*Carles Manyes*) 28, 30, 32, 33, 43, 55
 Carles d'Anjou, rei de Sicília 47
 Carles el Noble, rei de Navarra 54
 Carles II d'Anjou, rei de Nàpols 82
 Carles II de Nàpols 67
 Carles V (*Carlos*), emperador 96
 Carles VI, rei de França 54
 Carlino, Giraldina 88
 Cartasa, Guillemó (*Guilermó*) 73
 Cartasa, Joan (*Johan*) 73
 Cartasa, Tomàs 73
 Cartayà, casa de 36
 Casasa (*Caçaça*), marquès de 92
 Cascales, Alfonso de 63
 Cases, Pere 73
 Casta, Bernat Eimerich (*Esmerich*) de la 38
 Castanyeda, comte de 92
 Castell d'Empordà (*Anpurdà*), casa de 35
 Castella, adelantado mayor de 95
 Castella (*Castilla*), almirall de 95
 Castella, conestable de 73, 95
 Castella (*Castela*), rei de 46, 48, 52, 62, 64, 66, 69, 71, 83, 85, 88, 60
 Castellolí (*Castellaulí*), Ramon de 37
 Castellolins (*Castellaulins*), casa de 38
 Castellbell, casa de 38
 Castellbò, vescomte de 29, 32, 38
 Castellàsens, casa de 37
 Castellet, casa de 36
 Castellet, casa dels 30
 Castellfollit de Riubregós (*Castellfullit de Ruibrages*), prior del monestir de Santa Maria del Priorat de 91
 Castellgalí, casa de 38
 Castellnou, vescomte de 29, 33
 Castelló, Francesc, ambaixador de Barcelona 74
 Castells, Petro dels 72
 Castell Sapera (*Çapera*) de Sentmenat, casa de 36
 Castellví, Joan de (*Johan*), justícia criminal de València 51
 Castro, Beatriz de 60

- Castro, casa de 97
 Castro, comte de 73, 74, 94
 Castro, Diego de 73
 Castro, Felip de 38
 Castro, comte de 73, 74
 Cataló, Otger 28, 43
 Catllà (*Callars*), casa dels 35
 Catllar (*Callar*), Pere 72
 Cazorla (*Caçorla*), adelantado de 95
 Cedrelles (*Cedreles*), mossèn 73
 Cenate, marquès del 92
 Centelles, Anton de 72
 Centelles (*Centeles*), Bernat de 60
 Centelles, (*Sentelles*), casa de 31, 35, 97, 30, 51
 Centelles, vescomte de 29
 Cerda, Antoni de la (*Antonio*) 52
 Cerda, casa de 92
 Cerdanya (*Serdenya*), comte de 29
 Ceret (*Seret*), vescomte i casa de 33
 Cerní, casa d'en 37
 Cervelló (*Servelons*), casa dels 30
 Cervera (*Servera*), casa de 38
 Cervera, comte de 38
 Cervià (*Servià*), casa de 30, 35
 Chacón, casa de 92, 95
 Chifallo, Frederico de, cavaller sicilià 61
 Chinchón (*Chingón*), comte de 94
 Cidrac (*Cidrach*, *Indrach*) 32
 Cifuentes (*Ciffuentes*), comte de 94
 Cirera (*Sirera*), Jaume (*Jaume*) 31
 Cireres, casa dels 30, 38
 Cister (*Cistell*), orde del 44
 Ciutadilla (*Ciudadila*), casa de 37, 38
 Civera, mossèn 72
 Claramunt, Ramon de 37
 Clasquerí, casa de 36
 Cocentaina (*Concentayna*), comte de 97
 Codina → Esparreguera
 Cogolludo, marquès de 92
 Colomers (*Colomés*), casa de 36
 Colomo, casa de 95
 Colonna (*Coloma*, *Colona*, *Culuna*), Ludovico de 73
 Comes, casa dels 37
 Comares, marquès de 93
 Comenge Somada, Guillem de 37
 Conesa, casa de 37
 Conill (*Conil*), en 74, 75
 Constança d'Aragó (*Costança*), muller de don Juan Manuel, infant de Castella 83
 Constança d'Aragó (*Costança*), reina de Nàpols, filla del rei Pere el Gran 82
 Constança d'Aragó (*Gostança*), reina de Sicília, esposa de Frederic III de Sicília 85
 Constança d'Aragó i Entença (*Gostança*), muller del rei Jaume III de Mallorca, filla d'Alfons el Benigne 84
 Constança d'Aragó i d'Hongria, filla de Jaume I, muller de l'infant Manuel de Castella, 81
 Constança d'Aragó, filla d'Alfons II del Franc, reina d'Hongria i emperadriu d'Alemanya, 80
 Constança de Sicília (*Gostança*), reina de la Corona d'Aragó, muller de Pere el Gran 82
 Copons, casa de 37
 Copons, Ramon de 38
 Coratge (*Siatge*), en 74, 75
 Corbera (*Corberans*), casa de 36
 Corbera Delmars (*Corberes Delmars*), casa dels 36
 Corbins, prior del monestir de 91
 Còrdova, casa de 92, 93, 94, 95
 Còrdova, rei de 78
 Corella, casa de 97
 Corella, Eximén Pérez de, governador de València 69
 Còria, marquès de 92
 Cornell, Lluís (*Luis*) 64, 72
 Cornellà del Terri? (*Cornuala*), prior del monestir de 90
 Cornells (*Corneylls*), casa de 34
 Cornet de la Casta, casa de 35
 Cornet de Rosselló (*Roseló*), Godofré 57
 Cornet, Bernat de 85
 Cornet, Joan (*Johan*), generós 72
 Cornet, vescomte 38
 Corneto, en 74
 Cornudella, casa de 36
 Corunya, comte de 94
 Cruilles (*Cruhilles*, *Gruilles*), casa dels 30, 31
 Cruilles (*Cruelles*), mossèn 72, 73
 Cruilles (*Cruelles*) de Calonge, casa d'en 35
 Cruilles de Peratallada (*Cruelles de Pere Tallada*), casa de 35
 Cudines → Esparreguera
 Cuéllar, marquès de 92
 Cueva (*Cueba*), casa de 94
 Cueva, casa de 92

Cuinya, casa de 94
Cuixà (*Cuxà*), abat del monestir de Sant Miquel de 90

D

Dasió (*Daçó*), casa dels 30
De Mari, Simone, senyor de Sant Colom-bano 70
Dénia, marquès de 97
Desfar (*Dezfar*), Gisbert (*Gisberto*) 72
Desguanechs (*Desganechs, Esguanes*), Joan (*Johan*) 72
Desplà (*d'en Pla*), Ramon 53, 73
Desvalls, Francesc (*Francesch*) 73
Dies, Antoni (*Anthoni*) 72
Dionís l'Exigu 44
Dolça, na 60
Dolça, na, comtessa de Provença 80
Doll (*Doylo*), en 74, 75
Domechs, donzells, casa dels 36
Doménech, Jofré (*Jaufrer*), donzell 37
Doménech, Ferrando (*Ferando*) 73
Domènech, Onofre (*Honofre*) 72
Doménech, Pere 53
Doménego, vescomte 38, 74
Dòria, Brancaleò 50
Dorrius, casa de 36
Dulche, Carluxo de la 73

E

Èbol → Èvol
Elionor d'Aragó, comtessa de Tolosa, filla del rei Alfons II d'Aragó 80
Elionor d'Albuquerque, esposa de Ferran I d'Antequera 87, 88
Elionor d'Aragó (*Elienor*), filla de Pere el Cerimoniós i muller de Joan I de Castella 86
Elionor d'Aragó, infanta, filla d'Alfons el Magnànim 88
Elionor d'Aragó, infanta, filla de Joan I de la Corona d'Aragó 86
Elionor d'Aragó, filla de Ferran I d'Antequera, muller d'Eduard I de Portugal, 88
Elionor de Castella (*Helienor*), filla del rey de Castella, segona muller d'Alfons el Benigne 84
Elionor de Castella (*Elienor*), muller del rei Jaume I 81

Elionor de Portugal, filla d'Alfons IV de Portugal, muller de Pere el Cerimoniós 85
Elionor de Provença, esposa d'Enric III d'Anglaterra 47
Elionor de Sicília (*Elienor*), filla de Pere II de Sicília, tercera esposa de Pere el Cerimoniós 85, 86
Elisabet d'Aragó (*Guisabel*), filla de Jaume I 81
Elisabet d'Aragó (*Guisabel*), filla de Pere el Gran, muller de Dionís I de Portugal, 82
Elisabet d'Aragó (*Ysabel*), duquessa d'Àustria, muller de Frederic I d'Habsburg 83
Elisabet d'Aragó (*Isabel*), comtessa d'Urgell, esposa de Jaume II d'Urgell 86
Elisenda de Montcada (*Pollònia*), tercera muller del rei Jaume II 83
Elx (*Elch*), marquès d' 92, 97
Embun, Miquel 72
Empúries (*Ampúries*), comte d' 29, 34, 83, 85
Empúries (*Ampúries*), Simó d' 34
Ènnec I (Ényego), primer rei de Pamplona 76
Enric d'Aragó (*Anrich*), duc de Villena, mestre de Sant Jaume de l'Espasa, fill de Ferran I d'Antequera 88
Enric I de Trastàmara (*Anrich*), rei de Castella 85
Enric III, rei d'Anglaterra 47
Enríquez (*Anriques, Enriques*), casa d' 93, 94, 95
Enríquez de Castella i Castro, Fadrique (*Fradich*), senyor d'Astúries 60
Enríquez de Castilla, Pedro, comte de Trastàmara 60
Enríquez, Fadrique, almirall de Castella 67
Entença, casa d' 36
Entensa, vescomte d' 29
Enveig, Ramon d' 38
Erill (*Edil*), casa dels 30, 37
Erill, Berenguer d' 73
Erill, Francesc (*Francesch*) d' 73
Ermesenda (*Armesén*), muller de Ramir I 77
Eroles (*Deroles*), Simó d' 37
Escala de Salrà (*Scales*), llinatge 34
Escalona (*Scalona*), duc d' 92
Escarp, prior del monestir de Santa Maria d' 91

Escornalbou (*Scornalbou*), casa d' 36
 Espanya, rei d' 83, 88
 Esparreguera (*Espareguera dels Cudines*), casa d' 35
 Espatafara (*Spatafara*), Antoni (*Anthoni*) 72
 Especial (*Special*), Mateu 72
 Especial (*Special*), Nicolau 72
 Especial (*Special*), Vasalls 72
 Espenc, casa d' 34, 37
 Esquiner, casa d' 34
 Estany, abat del monestir de Santa Maria de l' 90
 Estola (?), prior del monestir d' 91
 Estúñiga (*Estúnyega, Escúnyega*), casa d' 93, 94
 Estúñiga (*Estuyegua*), Pedro d', germà del mestre de Santiago 60, 63
 Eugeni IV (*Augeni, cardenal de Cena.*), papa, Gabriele Condulmer 68
 Èvol (Èbol), casa d' 33, 38, 80
 Èvol, vescomte d' 97
 Exaló, Francesc (*Francesch*) 72

F

Fajardo, Alfonso 63, 74
 Fajardo, Alfonso Yáñez, adelantado de Múrcia 59
 Fajardo, Álvaro 63
 Fakredin, emir 46
 Fars, casa dels 36
 Felip August, rei de França 45
 Felip II, rei de França 45, 46
 Felip III de Borgonya, el Bo, duc de Borgonya, 75
 Felip III, rei de França 82
 Felip VI, rei de França 67
 Fera, comte de 93
 Fernández de Herèdia, Juan, senyor de Mora 52
 Fernández de Quiñones, Diego 60
 Fernando I (*Ferando*), rei de Castella, Lleó i Galícia 77
 Fernando III (*Ferando*), rei de Castella i Lleó 47
 Ferran (*Ferando*), fill del rei Alfons II d'Aragó, abat del monestir de Montaragó 80
 Ferran d'Aragó i Castella (*Ferando*), marquès de Tortosa, fill del rei Alfons el Benigne 84
 Ferran d'Aragó, infant, fill de Joan I de la Corona d'Aragó 86
 Ferran I d'Aragó, dit d'Antequera (*Ferando, Ferrando*), rei de la Corona d'Aragó 50, 51, 52, 87, 86, 88
 Ferran I, fill d'Alfons el Magnànim, rei de Nàpols, 88
 Ferrando (*Frando*), Diego 74
 Ferrando, Rodrigo 74
 Figueroa, casa de 93
 Figuerot (*Figueret*), en 74, 75
 Fiveller (*Civaler*), Joan (*Johan*) 53
 Flaçà (*Flasà*), casa de Guerau de 35
 Flix, casa de 36
 Flix, prior del monestir de Santa Maria de 91
 Fluvián, Goçalbo 74
 Fogaçot (*Fogazot*), en 74, 75
 Foix, cardenal de 58
 Foix, comte de 52, 66
 Foixà (*Foxà*), casa de 34
 Folcalquer (*Fontalquê*), comte de 80
 Fontcuberta, Berenguer, alcaid de Faritza 60, 61, 73
 Font-rúbia, prior del monestir de Santa Maria del Coll de 90
 Fortià, Bernat de 53
 Fortià, casa de 35
 Foxà, casa dels 30
 França, rei de 48, 67, 68, 75, 83
 Frares menors (*frares menós*), del convent de Sant Francesc de Saragossa 68
 Frares menors, del monestir de Barcelona 82, 84
 Frares menors (*frares menós*), del monestir de Lleida (*Leyda*) 81, 84
 Frederic d'Aragó (*Federich*), fill de Pere el Gran, rei de Sicília, 82, 83
 Frederic II (*Federich*), emperador del Sacre Imperi Romanogermànic 48, 80
 Frederic III de Sicília 85
 Frías, duc de 92
 Fròmista (?) (*Fromiesca*), mariscal de 95
 Fuensalida (*Fuensallida*), comte de 94
 Fuentes, comte de 97
 Fundis (?), comte de 73
 Funes, Joan de (*Johan*) 72
 Funes, Remiro de 72

G

Galba, casa de 35
 Galícia (*Gallizia*), adelantado de 95
 Gallach (*Gallat*), casa de Ramon 35

- Gallart d'Ultramort (*Gallat Doltremort*), casa de Ramon 35
- Gallart (*Galart*), Joan (*Johan*) 72
- Galliners (*Gallinés*), casa de 34
- Gandia, duc de 97
- Garcia I o Garcia Iñíguez (*Garcia Ényego*), rei de Pamplona 76
- Garcia Ramírez, bisbe de Jaca 77
- Garcia Sànchez I, rei de Pamplona 77
- Garcia Sànchez II el Tremolós, rei de Pamplona 77
- Garcia, Lluís (*Luis*) 72
- Garidells, casa dels 36
- Garraff (*Garaf*), prior del monestir del 90
- Garrigues, casa de 33
- Garró, en 74, 75
- Gasius, casa dels 36
- Gebualdo, Carluxo de 73
- Gibraleón, marquès de 92
- Gilabert, Ramon 73
- Giner, mossèn 73
- Girano, Mateu de (*Matheu*) 73
- Girolami, Remigio di (Remigi), religiós florentí 27, 28
- Girón, casa de 92, 93
- Girona (*Gerona*), duc de 34
- Gironells (*Geronells*), casa de Lloret de (*Loret de*) 34
- Gómez d'Ávalos, Diego 63
- Gómez d'Ávalos, Pedro 63
- Gonella, Anton de la 72
- González de Guzmán, fra Luis, mestre de Calatrava 64
- Gots, els 76
- Goyssi, Ramiro de (*Remiro*), degà de Tudela 66
- Granada, adelantado de 95
- Granada, rei de 69
- Granollers (*Granullés*), casa de 36
- Gratallops (*Gratalops*), casa de 36
- Gregori, en 74
- Gregori, Martí 72
- Garraff (*Guarraff*), casa de 36
- Güells, casa d'en 35
- Guevara, casa de 94
- Guevara (*Gumanrea, Gumerá*), mossèn Ínigo de (*Diego, Ényego*) 74
- Guialo, Rigo de 73
- Guifré el Pelós, comte de Barcelona, 28
- Guillem VIII de Montpeller (*Monpeyller*) 45
- Guillem VIII, duc d'Aquitània 78
- Guimerà, casa de 37
- Guimerà, Gisbert de 38
- Guisabel* → Elisabet
- Guixàs, casa de 34
- Gurb, casa d'en 35
- Gurrea, Joan de (*Johan*) 72
- Guzman (*Gusmán*), casa de 92
- H*
- Harding, fra Esteve, abat de Cîteaux 44
- Helionor* → Elionor
- Herèdia (*Erédia*), casa d' 97
- Herèdia (*Erédia*), fra Eximenes d' (*Eximénez*) 72
- Herèdia (*Erédia*), fra Fortuny (*Fortunyo*) 72
- Herèdia (*Erédia*), fra Joan d' (*Johan*) 82
- Hernando, infant 96
- Homdedéu (*Homondéu*), París de 72
- Hongria (*Ongria*), rei d' 80, 81
- Honorato, comte 73
- Hortonedá (*Ortonedes*), casa d' 34
- Hospital (*Espital*), Miquel de l' 72
- Hospital (*Spital*), orde de Sant Joan de l' 36, 55
- Hostalrich, casa d'en 36
- Hurtado de Mendoza, Diego, primer senyor de Cañete 61
- Hurtado de Mendoza, Luis, comte de Montealegre 61
- I*
- Icart (*Ycart*), casa de mossèn 36
- Illa (*Dellà*), casa d' 33
- Illa, vescomte d' 33, 53
- Illescas (*Islesques*), Pedro de 66
- Infantazgo, duc de l' 92
- Índies (*Índias*), almirall de les 95
- Innoceni III (*Ignocent terç*), papa 80
- Isabel* → Elisabet
- Iscla, Bartolomé d' 70
- Iscla, Vicentello d' (*Vicentego*), virrei de Còrsega 70
- Ístria, Giovanni d' 70
- Íxer (*Híxer, Híjar*), casa d' 97
- Íxer, Joan d' (*Johan, Juan*) 74, 75
- J*
- Jàfer, casa de 36
- Jaume d'Aragó (*Jaume*), infant, fill del rei Martí I l'Humà 87

- Jaume d'Aragó i Entença, fill d'Alfons el Benigne, comte d'Urgell 84
- Jaume d'Aragó, infant, fill de Jaume II 83
- Jaume d'Aragó, infant, fill de Joan I de la Corona d'Aragó 86
- Jaume I, rei de la Corona d'Aragó 45, 46, 47, 48, 49, 81
- Jaume II el Just, rei de la Corona d'Aragó, rei de Sicília 45, 48, 49, 82, 83
- Jaume II, rei de Mallorca 81, 82
- Jaume III, rei de Mallorca 84
- Jerusalem (*Jherusalem*), patriarca de 83
- Jesucrist 44
- Jiménez (*Ximénez*), casa de 95
- Joan d'Aragó (*Johan*), fill del rei Jaume II, arquebisbe de Toledo i patriarca d'Alexandria 83
- Joan d'Aragó (*Johan*), fill d'Alfons el Benigne, senyor d'Elx, 84
- Joan d'Aragó, fill de Joan I, rei de la Corona d'Aragó 86
- Joan I el Caçador (*Johan*), rei de la Corona d'Aragó 39, 49, 68, 69, 86, 87, 88
- Joan I, papa 44
- Joan I (*Johan*), rei de Castella 87
- Joan II d'Aragó, el Sense Fe, rei de Navarra i de la Corona d'Aragó 54, 55, 57, 58, 74, 87
- Joan II, rei de Castella 26, 27, 60, 62, 65, 66, 67, 73, 87
- Joana d'Aragó (*Johana*), esposa de Joan I, comte d'Empúries 85
- Joana d'Aragó, filla de Joan I, rei de la Corona d'Aragó, comtessa de Foix, esposa de Mateu I de Foix, 86
- Joana d'Aragó, infanta, filla de Joan I de la Corona d'Aragó 86
- Joana II, reina de Navarra 85
- Jorba, casa de 36, 37
- Jou, en 38
- Juan Manuel (*don Manuell*), infant de Castella, nebot del rei Alfons X 83
- Junyà, casa de 35
- Junyà (*Juyà*), Ramon 34
- L**
- Labià, casa d'en 35
- Lanuça, Martí de 72
- Ledesma, comte de 92
- Lemos, comte de 94
- León, casa de 92
- Lerma, comte de 93
- Lison, mossèn 74
- Lladró de Vilanova, Pere, senyor de Xelva 50
- Llançà (*Lançà*), casa de 35
- Llançà (*Lançà*) del Far, casa d'en 36
- Lleó, adelantado de 95
- Llombai (*Llombay*), marquès de 97
- Llonc (*Lonch*), Bort 37
- Lloret (*Loret*), casa de 34
- Llòria, casa dels 70
- Llòria (*Lòria*), Roger de 82
- Llucmajor, batalla de 85
- Lluís el Piadós, rei dels francs 28
- Lluís II, rei de Nàpols (*Loys de Nàpolls*) 86
- Lluís VIII, rei de França 46, 48
- Lluís IX, rei de França 47, 48
- Lluís XI, rey de França 68
- Lluís, infant de França, fill de Robert de Nàpols 67
- Longo, Giovanni Giustiniani, capità genovès 26
- López de Mendoza, Íñigo (*Yñigo*) 60
- López de Mendoza, Íñigo, marquès de Santillana 64
- López de Mendoza, Íñigo, senyor de Fita, 65
- Loriques, Alfonso 74
- Lorito, comte de 73
- Luell, Antoni (*Anthoni*) 73
- Luna, Álvaro de, conestable de Castella 26, 27, 57, 58, 61, 66
- Luna, comte de 61, 71, 94
- Luna, duc de 97
- Luna, Frederic de (*Faderich*), comte de Luna 55, 64, 65, 87
- Luna, Lope de, senyor de Sogorb 87
- Lusignan, Guiu de, rei de Jerusalem i de Xipre 45
- Lluçà (*Luça*), Joan de (*Johan*) 74
- M**
- Maça, Pero (*Pedro*), governador d'Oriola 64, 66, 67
- Maçanet de Cabrera, casa de 35
- Madrona, casa de 36
- Maials (*Mayals*), casa de 36
- Maians (*Mayans*), Jofré de 74, 75
- Mallà (*Malles*), casa dels 35
- Mallorca (*Malorqua*), rei de 84, 85

- Maloques, casa dels 34
- Manfred I de Sicília (*Manfrè de Ciçillia*), rei de Sicília 82
- Manlleu (*Manleu*), abat del monestir de Santa Maria de 90
- Manola, casa de 35
- Manresana (*Manreans*), casa de la 37
- Manrique, casa de 92, 93, 94, 95
- Manrique, Pero, adelantado, 60
- Manuel, infant de Castella 81
- Manyans, prior del monestir de 91
- Maqueda, duc de 92
- Marata (*Maratha*), casa d'en 36
- Marc, Ausias 33, 55
- Marcén, Antoni 58
- Marès, Frederic 68
- Margarida d'Aragó (*Margarida*), infanta, filla del rei Martí I l'Humà 87
- Margarida de Provença, esposa del rei Lluís IX de França 47
- Maria d'Aragó, muller de l'infant Pedro, fill del rei de Castella 83
- Maria d'Aragó, filla de Pere el Cerimoniós 85
- Maria d'Aragó, infanta, filla d'Alfons el Magnànim 88
- Maria d'Aragó, monja, filla de Jaume I 81
- Maria d'Aragó, filla de Ferran I d'Antequera, muller de Joan II de Castella, 88
- Maria de Castella, filla d'Enric III de Castella, muller d'Alfons el Magnànim 26, 58, 69, 88
- Maria d'Hongria, muller de Carles II de Nàpols 67
- Maria de Luna, muller de Martí l'Humà 87
- Maria de Montpeller (*Monpeyler*), muller de Pere el Catòlic 46, 80
- Maria de Navarra, esposa de Pere el Cerimoniós 85
- Maria de Sicília, reina de Sicília 87
- Maria de Xipre, segona muller de Jaume II 83
- Marquès, casa d'en Pere Arnau 36
- Marquet, en 74
- Marquet, Bernadí 37
- Marquet de Palou, casa d'en 36
- Marquet, Ferrando (*Ferando*) 73
- Marsella (*Masela*), bisbe de 67
- Martí d'Aragó i Navarra, infant, fill de Martí el Jove de Sicília 87
- Martí el Jove, rei de Sicília 50, 51, 87
- Martí I l'Humà, rei de la Corona d'Aragó 39, 42, 49, 51, 86, 87
- Martí V, papa 52, 53, 68
- Martorell, casa de 32
- Martorell, Bertomeu 90
- Martorell, prior del monestir de Sant Genís de Rocafort de 90
- Marzano, Giovanni Antonio, duc de Sessa i comte d'Squillace 73
- Masay, casa de 35
- Massanet (*Maçanet*), casa de 34
- Mata d'Armanyac, muller de Joan I de la Corona d'Aragó 86
- Mayor, muller de Sanç Garcés III el Gran 77
- Medellín (*Medelín*), comte de 94
- Medina Sidònia (*Medina Cedonia*), duc de 92
- Medinaceli, duc de 92
- Meià (*Meyà*), Pere 37
- Mejía (*Mexía*), Nunyo (Nuyzes) 74
- Melgar, comte de 93
- Mendoza (*Mendosa, Mendoça*), casa de 92, 93, 94
- Mendoza (*Mendoça*), Joan de 65
- Mendoza, Lope de, arquebisbe de Santiago 66
- Mendoza (*Mendoça*), Ruiz Díez de (*Royns Díez*) 73, 74
- Mer (*Domer*), en 74, 75
- Merles, Gregori de 38
- Merles, Ramon de 38
- Mèze (*Mesó*), Bernat de, bisbe de Magalona 47
- Milà, casa de 97
- Milà, duc de 70, 74
- Miquel VIII Paleòleg, emperador de Bizanci 45
- Mir, en 74
- Mir, Antoni (*Anthoni*) 74
- Mir, Joan (*Johan*) 74
- Miramolí* → Muhàmmad an-Nassir
- Miranda, comte de 93
- Mòdica, comte de 75
- Mondéjar, marquès de 93
- Montagut (*Muntagut*), Lluís de (*Luis*) 72
- Montagut, casa de 37
- Montagut, Pere de 72
- Montalegre, comte de 62
- Montalegre, prioressa del convent de Santa Maria de 90

- Montargull (*Muntergull*), casa de 37, 38
 Montboi (*Montboy*), Joan de (*Johan de*) 37
 Montboi (*Muntboyn*), Francesc de (*Fran-
cesch*) 73
 Montbrú, casa d'en 36
 Montcada (*Muncada*), baronia de 30
 Montcada (*Muncada*), casa de 30, 34, 37
 Montcada (*Muncada*), Guillem Ramon de,
comte de Calataniseta 43, 53, 72
 Montcada (*Muncada*), Pere de, senyor d'Ai-
tona 83
 Montcaio (*Muncayo*), Sanxo de (*Sancho*) 72
 Montcaio (*Muntcayo*), Joan de (*Johan*) 72
 Montclar, casa de 36, 37
 Montcorp (*Muntcomp*), casa de 34
 Monteagudo, comte de 94
Montergull → Montargull
 Monterrey (*Momerey*), comte de 94
 Montesa, mestre de l'orde de 53
 Montesquiu (*Muntesquiu*), casa de 35
 Montfort, Simó de 45
 Montlleó (*Montleó*), casa de 37
 Montnegre (*Muntnegre*), casa de 35
 Montoliu, casa de 36
 Montoliu, casa de Bernat de 36
 Montornés (*Montorners*), casa de 36
 Montpalau (*Monpalau*), mossèn 72
 Montpeller (*Montpeyller*), Guillem de (*Gui-
lem*) 80
 Montsonís (*Monsonís*), casa de 37, 38
 Montsoriu (*Monsuriu*), Gilabert de, clauer
de l'orde de Montesa 72
 Mont Tens, casa de 35
 Morehan, príncep de 82
 Moresino, Angelo 75
 Moscoso, casa de 94
 Moya, marquès de 93
 Muhàmmad An-Nàssir (*Miramolí*), califa al-
mohade 45, 46
Muncada → Montcada
 Munt, casa de 34
Muntcayo → Montcaio
Muntnegre → Montnegre
 Mur (*Amur*), casa de 37
 Mur, casa dels 30
 Mur, Aldonça de, baronessa de Pinós 26
 Mur, Lluís de (*Luis*) 37
 Mur, Rodrigo de 72
 Mur, Valentina de 65
 Mur, Violant de 65
 Mur i Cervelló, Dalmau de, arquebisbe de
Saragossa 26
 Murà, casa de 38
 Múrcia, adelantado de 95
 Murviel, Ademar de 45

 N
 Nàjera (*Nàgera*), duc de 92
 Nàpols (*Nàpolls*), rei de 82
 Nàpols, Carles de (*Carlles*), rei de Nàpols 83
 Narbona, vescomte de 51
 Nava, Goterris de (*Gotériz*, *Gotóriz*, *Gutériz*,
Guteris) 64, 72, 74, 75
 Navarra (*Navara*), rei de 46, 48, 52, 63, 66,
75, 76
 Navata, casa de 34
 Nicolau, Bertran, abat de Montserrat 90
 Nieva (*Nieba*), comte de 92, 94
 Niubó (*Niubons*), casa dels 38
 Noé (*Nohè*) 32, 33
 Nuça (*Nuca*), casa de 97

 O
 Òdena, Ramon d' 37
 Olèrdola (*Olèrdula*), casa d' 66
 Oliva, comte d' 97
 Olivers (*Olivés*), casa d' 33
 Olms, Bernat d' 62
 Olms, Berenguer d', governador de Mallor-
ca 60, 61
 Olorio (?), casa d' 92
 Oluja (*els Jusanés*), casa dels 38
 Oluja (*Eluges jusans*), casa dels 38
 Oluja (*Eluges Sobirans*), casa dels 38
 Olzina, Antoni (*Anthoní*) 72
 Olzina, Joan (*Johan*), secretari reial 72
 Olzinelles, casa de Berenguer d' 36
 Oms (*Omps*), casa dels 30, 33
 Onyate, comte d' 94
 Orcau (*Horcau*, *Orchau*), casa dels 30, 37
 Orihuela, Martín d' 57
 Orís (*Uriz*), casa d' 35
 Oristany, Salvador d' 73
 Oropesa (*Oropessa*), comte d' 94
 Orpí, casa d' 38
 Orriols (*Uriols*), casa d' 34
 Ortafà (*Ortasà*), casa dels 30, 33
 Ortafà, llinatge d' 33
 Ortal, Simó d' 72
 Ortals de Siurana, casa dels 35

- Ortigués, Galceran d' 38
 Osona, comte d' 29, 35
 Osorio, casa d' 94
 Osorno, comte d' 94
- P*
- Padilla, casa de 95
 Pagano, Carlo 73
 Pagano, Padriano 73
 Palafolls (*Pallafolls*), casa de 35
 Palafrugell, casa de 35
 Palau, casa de 35
 Palait (*Palayt*), mossèn 75
 Palerm, castellà del palau de 72
 Pallarés (*Palarés*), en 73
 Pallars, casa de 97
 Pallars (*Palàs*), comte de 29, 37
 Pallars (*Palàs*), noble de 73
 Pallars (*Pallàs*), comte Arnau Roger de 53
 Pallars (*Pallàs*), Jaume de 37
 Pallars (*Pallàs*), Ramon de 38
 Pallars (*Pallàs*), Roger de 37
 Palma, comte de 94
 Palou, casa de 35
 Palou, Guerau de 53
 Pamplona (*Planplona*), bisbe de 79
 Panda, Joan de la (*Johan*) 74
 Panda, Pere de la 74
 Panduci (*Pandon, Pandone*), Francesco (*Francisco*) 73
 Pardo, Lluís (*Luis*), governador d'Eivissa 67, 72
 Pardo, Martí 75
 Pardo, Pere, cavaller de l'orde de Montesa 72
 Paredes, comte de 94
 París, prebost de 68
 Pau, casa de Berenguer de 33
 Pere de Castella (*Pedro*), fill de Sanç IV de Castella 83
 Pere I (*Pedro*), rei de Castella 85
 Peguera (*Paguera*), Andreu de 38
 Peguera (*Paguera*), Ramon de 38
 Peguera (*Paguera*), Simó de 38
 Pelegrí, mossèn 72
 Peralta, Pierre de, arquebisbe de Tiro 66
 Peralta, vescomte de 29, 38
 Peramenyà (?) (*Perameya*), abat del monestir de 91
 Peramola, casa de 37
 Peramola, Bernat de 37
 Peratorta (*Peres Tòrtes, Pere Tòrtes*), casa de 33
 Pere (*Pedro*), mestre de Sant Jaume de l'Espasa 60
 Pere d'Aragó i Sicília (*Pere*), infant, fill de Martí el Jove 55
 Pere d'Aragó, fill de Pere el Cerimoniós 85, 86
 Pere d'Aragó, fill del rei Pere III 82
 Pere d'Aragó, infant, fill de Ferran I d'Antequera, duc de Noto, senyor d'Elx i Crevillent 88
 Pere d'Aragó, infant, fill de Joan I el Caçador 86
 Pere de Portugal (*Pedro*), infant, fill de Joan I de Portugal 57
 Pere el Cerimoniós, rei de la Corona d'Aragó 39, 49, 67, 84, 85
 Pere el Gran, rei de la Corona d'Aragó 42, 46, 49, 81, 82
 Pere I, rei d'Aragó 78
 Pere II el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona 45, 46, 80
 Pere II, rei de Sicília 86
 Pere III 83
 Pere III, infant 48
 Pere, Ramon 38
 Pere, infant Pere (*Pedro*) 85
 Pere, Bonanat 53
 Perellós, baronia de 31
 Perellós, casa dels 30
 Perellós (*Perelós*), llinatge i casa de 33
 Perellós (*Perelós*), Ramon de, capità general 55, 66
 Perpertusa (*Perpetusa*), casa de 33
 Pérez de Bonmaití, Juan 63
 Peres de Corella (*Corela*), mossèn 65
 Pérez de Corella, Eiximén, governador general del regne 63, 64
 Perles del Far, casa d'en 35
 Peronella d'Aragó (*Patronilla, Patrunilla*), reina d'Aragó, muller de Ramon Berenguer IV 41, 42, 43, 45, 79, 80
 Perves, casa de 37
 Perxa, prior del monestir de Santa Maria del Coll de la 90, 91
 Pimentel de Posana, Bernardino 96
 Pimentel, casa de 93, 95
 Pineda, casa de Bernat de 35
 Pinós, Bernat de 38

- Pinós, casa dels 30
 Pinós, Galceran II de, almirall 44
 Pinós, Guillem Galceran de 38
 Pinós, Pere Galceran de 38
 Pisa, Pere de, arquebisbe de Pisa 44
 Planells, casa dels 35
 Plegamans, casa de 36
 Poblet, abat del monestir de 91
 Poiteu (*Peyteus*), comte de 79
 Pontons, casa de 34
 Pontons Amunells, casa de Lluís (*Luí*s) 35
 Porrera, casa de 36
 Portella, casa de 38
 Portella, prior del monestir de Sant Pere de la 91
 Portocarrero (*Puerto Canero, Puertocarrero*), casa de 94
 Portugal (*Portogal*), rei de 57, 76, 88
 Prades, casa de 36
 Prades, comte de 29, 83
 Predicadoreses (*Prehicatoroses*), prioressa del convent de les 90
 Priego (*Pliego*), marquès de 92
 Priego (*Pliego*), comte de 94
 Promell, casa del 36
 Provença (*Prohença, Proença*), comte de 78, 80
 Pròxita, casa de 97
 Puig de Roda, casa d'en 35
 Puig, fra 72
 Puiggròs, casa de Guillem de 37
 Puigverd (*Puigvert*), casa de Guillem Ramon de Rosa de 37
 Pujalt, comte de 37
 Pujoltorts, Ramon de 38
- Q**
 Queralt (*Gueralt*), en 66
 Queralt, casa de 30, 36, 37, 38
 Queralt, Tristany de 74, 75
 Queralt de Canevas, casa de 35
 Quinyones (*Quynyones*), casa de 94
 Quirra (*Quira*), comte de 73
- R**
 Rafart, en 72
 Rainers de Rocamartí (*Raynés de Roquamartí, Roynés de Roquabertí*), casa de castell de 33
 Rajadell (*Rajadells*), casa de 38
- Ram, Domingo, bisbe de Lleida 66
 Ramir I (*Remiro*), rei d'Aragó 77, 78
 Ramir II el Monjo, rei d'Aragó 43, 79
 Ramon Berenguer, comte de Barcelona 28, 40, 41, 43
 Ramon Berenguer d'Aragó, comte de Prades, comte d'Empúries 83
 Ramon Berenguer III, comte de Barcelona 44, 79
 Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona 44, 45, 79, 80
 Ramon Berenguer IV, comte de Provença 45
 Ramon Berenguer V, comte de Provença, 47
 Ramon VII de Tolosa, el Jove, comte de Tolosa 47
 Ràpita, prioressa del monestir de la Mare de Déu de la 91
 Raudors de Teià (*Randors de Taya*), casa de 36
 Real de Manzanares y de Saldanya, comte del 92
 Rebolledo (*Reboledo*), mossèn 73
 Reixach (*Rexarch*), Romeu de 53
 Reixach de Montcada (*Raxach de Muntcada*), casa de 36
 Requesens, casa d'Huguet 36
 Requesens, casa de 36
 Requesens, casa de Bernat de 36
 Requesens, casa de Lluís de (*Luys*) 36
 Rialb, honor de 31
 Ribadavia (*Ribadavya*), comte de 94
 Ribadeo, comte d' 94
 Ribagorça (*Ribagurça*), comte de 29, 38, 83
 Ribelles (*Ribeles*), baronia de 31
 Ribelles de Bellestar, casa de 37
 Ribelles de Bellestar, Berenguer de 37
 Ribelles de Pallars (*Pallàs*), mossèn 73
 Ribelles, casa de 30, 37
 Ribelles, Ramon de 37
 Ribera de Torroella de Montgrí (*Ribera de Torrela de Muntgriu*), casa d'en 35
 Ribera, mossèn 53
 Ribes, casa de 38
 Ricard I Cor de Lleó (*Rixart*), rei d'Anglaterra 45, 47
 Rico (*Riquo*), Joan (*Johan*) 72
 Río, comte del 92
 Ripoll (*Ripol*), abat del monestir de Santa Maria de 80, 90
 Riudarenes (*Riuderenes*), casa de 35
 Rivera, Fernando de 61

- Rizani, Tarsia 87
 Robert I (*Rubert*), rei de Nàpols 67, 83
 Robinat, casa de 38
 Robinat, Ramon de 38
 Rocabertí (*Roquabertí*), vescomte de 34
 Rocabertí, Hug de 65
 Rocabertí, Pere Galceran de 34
 Rocabrúna (*Rochabrúna*), casa d'en 37
 Rocafull (*Roquafull*), Ramon de 63
 Rocamartí (*Roquamartí*), vescomte de 29
 Rodes, gran mestre de 52, 71
 Rojas (*Rogas*), casa de 93, 97
 Roles, casa de 37
 Romaguera, casa de 34
 Romano, Martí 72
 Ronques, mossèn 73
 Ros, Joan (*Johan*) 53
 Rosanes, casa de 36
 Roses, casa dels 30
 Rosselló (*Roselló*), comte del 29, 33
 Rossents, casa dels 36
 Rotlà, Joan, lloctinent de governador de Xàtiva 63
 Ruisenyor (*Ruysenyor*), vescomte de 97
 Rupià, casa de 33
- S
- Sabran, Garsenda de, muller del comte Alfons II de Provença 47
 Sacirera (*Çacirera*) de Cubells, Ramon 37
 Saera (*Çanzaza*, *Canzaera*), Jaume 38
 Sagarriga (*Çagariga*), casa de Ramon 35
 Sala d'Arenys, casa d'en 35
 Saladí I, soldà de Síria i d'Egipte 45
 Salas (*Sallas*), Ramon de 37
 Salinas (*Sallinas*), comte de 94
 Sallavina (*Salenina*), casa de 37
 Salmena, casa de 37
 Salvador, en 75
 Salvatierra, comte de 92, 94
 San Esteban de Gormaz (*Sanct Sthevan de Gormaz*), comte de 92
 San Severino (*San Seberino*), casa de 97
 San Esteban (*Sthevan*) del Puerto, comte de 94
 Sanauja (*Sanahuja*), Guerau de 38
 Sanç (*Sancho*), comte del Rosselló i la Cerdanya 80
 Sanç IV (*Sancho*), rei de Castella 82
 Sanç d'Aragó (*Sancho*), arquebisbe de Toledo 81
 Sanç d'Aragó (*Sancho*), fill de Ferran I de Trastàmara, mestre de l'orde de Calatrava i d'Alcàntara 87, 88
 Sanç Garcés II (*Sancho Avarca*, *Avarqua*), rei de Pamplona 76, 77
 Sanç Garcés III (*Sancho*), el Gran, rei de Pamplona i Aragó 77
 Sanç Ramires I (*Sancho*), rei d'Aragó i Pamplona 77, 78
 Sança d'Aragó (*Sancha*), comtessa de Poitiers 80
 Sança d'Aragó, filla de Jaume I 81
 Sança d'Aragó, germana del rei Pere el Catòlic 47
 Sança de Provença, esposa del rei Ricard d'Anglaterra 47
 Sança de Castella (*Sancha*), muller del rei Alfons II 80
 Sancha, muller del comte de Tolosa 77, 78
 Sánchez Sarmiento, Luis (*Luis*) 60
 Sandoval, Ferrando (*Ferando*) 74
 Sanluri, Bella di 51
 Sant Benet de Bages (*Sent Benet*), abat del monestir de 91
 Sant Climent (*Sent Climents*), casa dels 37
 Sant Cugat del Vallés, abat del monestir de 90
 Sant Daniel (*Sent Daniel*), abadessa del monestir de 90
 Sant Esteve de Banyoles, abat del monestir de 90
 Sant Feliu (*Sent Feliu*), casa d'en 35
 Sant Feliu d'Ullastret (*Sent Feliu d'Ullestret*), casa d'en 35
 Sant Gili, rei dels francs (?) 43
 Sant Gili (*Sent en Gili*), Ramon de 44
 Sant Jaume de l'Espasa (*Santhiago*), orde de 26, 87, 88
 Sant Jaume de l'Espasa (*Santhiago*), mestre de l'orde de 92
 Sant Jeroni de Collserola (*Sent Jeroni de Col-daserola*), prior del monestir de 90
 Sant Jeroni de la Murtra (*Murta*), prior del monestir de 90
 Sant Joan de les Abadesses (*Sent Johan les Abadeses*), abat del monestir de 90
 Sant Joan Salerm (*Sant Johan Salerm*) (terme de Subirats), prior del monestir de 90

- Sant Joan, mestre de l'orde de 92
Sant Just (*Sent Just*), casa dels 36
Sant Llorenç de Cadins (*Sent Lorenç de Cadins*), casa de 34
Sant Llorenç de Morunys (*Sent Lorenç de Morulls*), prior del monestir de 90
Sant Llorenç de Munt (*Sent Lorenç del Mont*), abat del monestir de 90
Sant Llorens (*Sent Lorenç*), casa de 38
Sant Lluís (*sant Luys de Masela*) 83
Sant Lluís, bisbe de Tolosa 67
Sant Lluís, rei de França 67
Sant Marçal (*Sent Marçal d'en Marimon*), casa d'en 36
Sant Marçal de Montseny (*Sent Marçal*), abat del monestir de 90
Sant Martí (*Sent Martí*), casa de 34, 36
Sant Martí de Fenolleda, abat del monestir de 90
Sant Miquel de Cruïlles (*Cruïlles*), prior del monestir de 90
Sant Miquel de Fluvià (*Sent Miquel de Flu[v]ià*), prior del monestir de 90
Sant Miquel del Fai (*Sent Miquel dez Fay*), prior del monestir de 90
Sant Mori (*Sent Mori*), prior del monestir de 90
Sant Pau de Casserres (*Casserres*), prior del monestir de 90
Sant Pere de Rodes, abat del monestir de 90
Sant Pere, abadessa del monestir de 90
Sant Pol de Barcelona (*Sent Pol de Barçalona*), prior del monestir de 90
Sant Pol de Mar (*Sent Pol del Maresma*), prior del monestir de 90
Sant Quirze de Colera (*Sent Quir*), abat del monestir de 90
Sant Salvador de Breda? (*Sent Salvador de Monsényer*), abat i prior del monestir de 90
Sant Salvador de Saragossa, arxiprest de la Seu de 40
Sant Vicent (*Sent Vicent*), Alemany de (*Alamany de*) 32
Sant Vicent (*Sent Vicent*), Berenguer de 32
Sant Vicent (*Sent Vicent*), casa de Berenguer de 35
Sant Vicent (*Sent Vicent*), casa de Ramon de 35
Sant Vicent (*Sent Vicent*), casa de Roger de 35
Sant Vicent (*Sent Vicent*), Ramon de 32
Sant Vicent (*Sent Vicent*), Roger de 32
Santa Cecília, abat del monestir de 90
Santa Eugènia (*Santa Augènia*), casa de 36
Santa Maria (*Sancta Maria*), casa de 34
Santa Maria d'Amer (*Mer*), abat del monestir de 90
Santa Maria de Jonqueres (*Juncqueres*) (Barcelona), prioressa del monestir de 90
Santa Magdalena i Santa Margarida de Castellbisbal (*Sancta Maria Magdalena de Castellbisbal*), prioressa del monestir de 90
Santa Maria de Montalegre (*Muntalegre*) (Barcelona), prior del monestir de 90
Santa Maria de Natzaret (*Natzarés*) (Barcelona), prior del monestir de 90
Santa Maria de Pedralbes (*Pedralbes*), abadessa del monestir de 90
Santa Maria de Roses (*Sancta Maria de Rodes*), abat del monestir de 90
Santa Maria de Sixena (*Sixena*), abadessa del monestir de 91
Santa Maria de Terrassa, prioressa de 90
Santa Maria de Valldonzella (*Váldonzella*), abadessa del monestir de 90
Santa Maria de Vilabertran (*Vilabertran*), abat del monestir de 90
Santa Oliva, prior del monestir de 90
Santa Olivera, casa de 36
Santa Pau (*Senctapau*), casa dels 30
Santa Pau (*Sentapau*), noble en 53
Santa Pau, casa de 34
Santa Pau, Galceran de 62
Santa Perpètua, casa de 37
Santes Creus (*Sentes Creus*), abat del monestir de 91
Santillana (*Santtilana*), marquès de 92
Santmorí (*Sentmorí*), casa de 35
Saragossa (Çaragoça) arquebisbe de 42
Saragossa (Çaragoça), archebisbe de 57, 58
Sarriera (Çariera), Jaume (*Jacme*) 37
Sarmiento (*Sarmiento*), Joan (*Johan*) 74
Sarmiento (*Sarmyento*), casa de 94
Sart, casa d'en 35
Sàstago, comte de 97
Satera (Çatera), casa d'Ubert 35
Sau Demer, casa d'en 35
Sauringa, casa de 92

- Scala Dei*, prior de la cartoixa de 91
Scales → *Escales*
 Segimon I, emperador de l'Imperi Germànic 52
 Senata de la Guàrdia (*Senata dels Gardies*), casa de 35
 Sèneca, Lucino Anneo 27
 Senestram, casa de 34
 Sentmenat, casa de 35, 36
 Sentmenat (*Semenat*, *Semmenat*), vescomte de 29, 36
 Sentmenat de Campsentelles (*Sentmenat de Capcentelles*), casa de 36
 Sentmenat de Sentiga, casa de 36
 Sentmenat, Galceran de 53
 Sestoriens, Dalmau 38
 Sevilla (*Sivila*), Diego de 74
 Sibil·la de Fortià, quarta esposa de Pere el Cerimoniós 86
 Sicília (*Cecília*), rei de 51, 82, 85, 87
 Sidrac (*Cidrach*) 33
 Silva, casa de 94
 Sinisterra (*Senestra*), casa dels 30
 Siruela (*Ciruela*), comte de 94
 Siscar, Francesc (*Francesch*) 72
 Sius, Antoni (*Anthoni*) 73
 Sixà, casa de 35
 So, Joan de (*Johan*) 38
 Sogorb, duc de 97
 Soler, casa d'en 35
 Soler, fra Ramon 72
 Soler, Francesc (*Francesch*) 72
 Soler, Lluís (*Luis*) 72
 Solsona (*Salsona*), abat del monestir de 91
 Sort de Vilanova, casa d'en 35
 Sota-riba de Mataró (*Sotariba de Mathara*), casa de 35
 Sotomayor, Juan de, mestre de l'orde d'Alcàntara 69, 73
 Sotomayor, Gutierre de, comanador major de l'orde d'Alcàntara 69, 73
Special → *Especial*
 Spinola, Zaccaria 70
 Suàrez, Galceran 55
- T**
 Tagamanent, casa de 36
 Talamanques, casa de 38
 Talarn, casa de 37
 Tallada (*Talades*), casa dels 36
 Tamarit, casa de 36
 Taragona, Sicília, arquebisbe de 42
 Tarifa (*Tariffa*), marquès de 93
 Tarragona, arquebisbe de 83
 Taverner, casa d'en 35
 Tellala (*Teyala*), casa de 34
 Tendilla, comte de 93
 Teobald I (*Tabaut*) el Trobador, rei de Navarra 48
 Teresa d'Entença (*Teresa*), muller d'Alfons el Benigne 84
 Teresa, muller del comte de Provença 78
 Tèrmens, casa de Jaume de 37
 Tèrmens, casa de 37
 Teuda (*Toda*, *Thoda*), muller d'Ènnec I de Pamplona 76
 Toda, reina de Pamplona, muller de Sanç Garcés I 77
 Todoyà (*Todoyans*), casa dels 35
 Togores (*Tagores*), casa de Francesc (*Franchés*) 36
 Togores, casa de 36
 Toledo, arquebisbe de 81
 Toledo, casa de 92, 94
 Tolosa, comte de 45, 78, 80
 Tolsà, Joan, governador de Xàtiva 63, 65
 Tomic, Pere, historiador 26, 28, 44
 Tor, Bernat de la 37
 Torà, casa de Ramon de 36
 Toralles, casa de 37
 Tornamira, casa de 35
 Torrafeta (*Torrafeyta*), Berenguer de 38
 Torredembarra (la torra d'en Barà), casa de 36
 Torrella (*Torrela de Palau*), casa de 36
 Torrelles, Pere de (*Pedro de Torrellas*) 51
 Torrelles (*Tòrelles*), casa dels 30
 Torremorell (*Torramorell*), Ramon de 38
 Torremotxa (*Torramocha*), Ramon de 38
 Torroella de Montgrí (*Torrela de Muntgriu*), casa de 35
 Tortosa, comte de 29, 36
 Totsó (*Tòtzó*), casa de 33
 Tragurà (*Tragurans*), casa dels 38
 Trastàmara (*Trestàmara*), comte de 85
 Trevinyo, comte de 92
 Trullàs (*Trullays*), casa de 33
 Truyolo, misser 73
 Tunis (*Tuniç*), rei de 48, 55, 59
 Turmeda, Anselm 33

U

Ullastre (*Ulastre*), casa de n' 35
 Ulldemolins, casa de 36
 Unió, moviment de la 85
 Urenya, comte d' 93
 Urgell (*Urgel*), comte d' 29, 37, 83
 Urgell, Jaume d' 51, 52
 Urraca (*Uracha*), muller d'Alfons I el Bata-
 ller 78
 Urraca (*Uraqua*), comtessa d'Alburquerque
 (*Alburquéquer*)
 Urraca, (Àngela Ényega), reina de Pamplona
 76
 Urrea (*Gurea*), Joan (*Johan*) d' 64
 Urrea (*Urea*), casa d' 97
 Urrea (*Urea*), Llop Eximenes d' (*Lop Exime-*
nes), 72

V

Valduerna, vescomte de
 València d'Àneu, abat del monestir de 91
 Valencia de don Juan (*Valencia de don Joan*),
 comte de 94
 València, consell general de 59
 València, jurats de 61, 62, 64
 València, regent de la governació del regne
 de 62
 Vall d'Albaida, milícia de la 63
 Vallgorguina, casa de 35
 Vallgornera (*Vallguornera*), casa de 35
 Vallmoll de Cardona, casa de 36
 Vallsanta (*Vallsancta*) (Guimerà, Urgell), aba-
 dessa del monestir de 91
 Velasco (*Avalasco, Valascho*), Pedro de 60, 63
 Velasco, casa de 92, 94, 95
 Vélez, marquès de los 92
 Vendrell (*Venrel*), casa d'en 36
 Ventimilla (*Vintemila*), Anton de 72
 Ventimilla (*Vintemilla*), Ferrando de (*Feran-*
do) 72
 Ventimilla (*Vintemilla*), Joan de (*Johan*) 72
 Vequet (*Bequer*), Gregori 73
 Vergós, Arnau de 38
 Vic (*Vich*), Guillem de, cambrer reial 66
 Vicente, comte 64
 Viciàna, Isabel Pasqual de 24
 Viciàna, Rafel Martí de 24
 Viladamany, casa dels 30
 Vilademany d'Empordà (*Viladamany de*
Ampurdà), casa d'en 35

Vilademany de Caulés, casa de 36
 Vilademany de Tarradell (*Taradell*), casa de
 35
 Vilademany Despuixola (*Viladamany Dez-*
pinxolla), casa de 35
 Vilademuls (*Viladenules*), casa de 34
 Vilafermosa (*Villahermosa*), duc de 97
 Vilafranca (*Vilafrancha*), casa d'en 37
 Vilafranca (*Vilafrancha*), Gabriel de 38
 Vilafranca (*Vilafranqua*), marquès de 92
 Vilafreser (*Vilaffrezzer*), casa de 34
 Vilaguts, casa de 35
 Vilalba de Cardedeu, casa de 36
 Vilalba de la Serra, casa de 36
 Vilalleó (*Vilaleons*), casa de 35
 Vilamarí (*Vilamarins*), casa de 34
 Vilamarí, casa de 37
 Vilamarí, en 74
 Vilamarí, mossèn 73
 Vilamur, vescomte de 29, 37, 38
 Vilandrando, casa de 94
 Vilanova de la Casta, casa de 36
 Vilanova de Sant Romà de Sau (*Sent Romà*
de Sahu), casa de 35
 Vilaplana, vescomte de 29, 38
 Vilaragut (*Vilaraguts*), casa dels 70
 Vilaragut, els 52
 Vilaragut, Antoni (*Anthoni*) 65
 Vilaragut, Joan de (*Johan*) 72
 Vilaraguts, casa de 35, 51
 Vilarama, casa de 35
 Vilardell (*Vilardel*), casa de 36
 Vilarigs, casa de 35
 Villalba (*Vilalba*), Joan de (*Johan*) 74
 Villalpando (*Vilalpando*), Francisco de
 (*Francischo*) 73
 Villanueva, Francisco, jutge de Terol 57
 Villena, marquès de 92
 Vintimilla (*Vintemilla*), Joan de (*Juhan*) 64
 Violant d'Aragó, filla de Jaume I 81
 Violant d'Aragó (*Yolant*), filla de Jaume II
 83
 Violant d'Aragó, filla de Pere el Cerimo-
 niós 67
 Violant d'Aragó, esposa de Lluís II de Nà-
 pòls 86
 Violant d'Hongria, segona esposa de Jaume
 I 48, 81
 Violant de Bar (*Yolant*), esposa de Joan I el
 Caçador 86

Vital, Llorenç 96
Vivero (*Vibero*), casa de 95
Vives, en 74, 75
Vives, Berenguer (*o Bernat*) 72

X
Xammar, Ramon 34
Xampanya, comte de 48
Xelva (*Chelva*), vescomte de 97

Xerta, casa de 36
Xipre, rei de 55, 71, 83

Y
Yolant → Violant
Ysabel → Elisabet

Z
Zúñiga (*Çúniga*), Pedro de 60

Índex toponímic

A

- Acre, Sant Joan d' 45
Àfrica 27, 55
Agramunt, vegueria d' 30
Agrigent (*Jargent*) (Sicília), bisbat d' 89
Àgreda (Sòria), vila d' 65
Aigües Tortes, port d' 47
Aitona (*Aytona*), senyoria d' 83
Albarrasí (*Albarrazî*), bisbat d' 89
Albeta, campament d' (terme de Borja) 67
Albi, honor de l' 31
Albufera de València (*l'Albufera*) 57
Alcalá del Río (*Alcalà del Riu*) (Sevilla) 59
Alcúdia de Berberia 76
Alcúdia, l' (antiga Alcúdia de Carlet) 66
Alemanya 28, 80
Alfacs (*Alfachs*) (Sant Carles de la Ràpita), port dels 69
Alger, ciutat d' 54
Alguer, ciutat de l' 85
Aljub, cap de l', port d'Elx 67
Almajano → Majano
Almansa (*Almança*), vila d' 59, 64
Almazán, (*Almasan*), vila d' 62
Almeria, ciutat d' 44, 79, 83
Altafulla, lloc d' 36
Alzira, vila d' 39, 49, 50, 81
Amer 56
Amèrica 27
Amposta, lloc d' 39
Ampurdà → Empordà
Ampúries → Empúries
- Anagni, ciutat d' 83
Ancona (*Encona*) (Itàlia), ciutat d' 74, 75
Andalusia (*Handalozia*) 49, 71
Anglesola, baronia d' 31
Anglesola 31
Antella, lloc d' 66
Antequera, vila d' 71
Antonà, vall d' 38
Aquisgrà, ciutat d' 47
Aragó, regne d' 26, 34, 39, 56, 60, 64, 66, 71, 84, 89, 97, 85
Aranda, vila d' 57
Arenys de Munt (*Arenys*), vila d' 35
Arguedes (*Cararguendes*), lloc d' 78
Arguimon, baronia d' 32
Ariza (*Faritza*), vila d' 59, 60, 61, 62
Arjona, ducat d' 60
Artesa 31
Assió (*Asó*), baronia d' 31
Astorga (Storga), bisbat d' 89
Atenes (*Athenes*), bisbat d' 89
Atlàntic, oceà 47
Àvila, bisbat d' 89
Àvila, ciutat d' 96
Avinyó 46
Ayerbe (*Yerbe*), castell d' 78
Ayqualada → Igualada

B

- Badajoz (*Badayoç*) 60
Badajoz (*Badayoç*), bisbat de 89

- Bagà, 44
 Bagà, honor de (Berguedà) 31
 Bages (*Baches*) 30
 Bages, vegueria del 38, 91
Balada → Vallada
 Balaguer, vegueria de 30
 Balaguer, vila de 29
Baltra → Valira
 Barcelona (*Barçalona*), bisbat de 89
 Barcelona (*Barçalona*, *Barçahona*, *Barchenona*, *Barchanona*), ciutat de 26, 29, 36, 39, 42, 43, 44, 49, 52, 53, 54, 55, 57, 68, 69, 74, 75, 82, 83, 84, 86, 88
 basílica de Santa Maria del Mar 56, 57
 platja de Barcelona 70
 Seu de Barcelona 68, 86
 Barcelona, comtat de 28, 80
 Barcelona, vegueria de 30
 Baridà (*Paridà*) (Alt Urgell–Cerdanya) 30
 Barxeta, lloc de 50
 Bàstia (Còrsega), ciutat de 70
 Bellera (*Ballera*), baronia de (Pallars Jussà) 31
Belleres → Vallès
Belliera → Valira
 Bellesguard (Sardenya) 51
 Bellesguard (Barcelona), palau reial de 68
 Bellestar (*Bellstar*) (marquesat de Camarasa) 37
 Benifiel (Múrcia) 60
 Berberia (*Barberia*) 69
 Berga, vegueria de 30
 Bergadà 30
 Besalú (*Besalou*), vila de 29
 Besora, baronia de (Solsonès) 32
 Bestracà (*Pestrecà*), baronia de (Alta Garrotxa) 31
 Beziers (*Bezers*), ciutat de (França) 45
 Biar, vila de 59, 63
 Biguglia (Còrsega) 70
Billena → Villena
 Bolea, vila de 78
 Bonifacio, ciutat de 55
 Bordeus, ciutat de 46, 82
 Borgonya 41
 Boròbia (*Borovia*), lloc de (Sòria) 62
 Bossa (Sardenya), bisbat de, Sardenya
 Bunyol, vila de 59
 Burgos, bisbat de 89
 Burgos, ciutat de 96
- C
 Cabrenchs, baronia de (Rosselló?) 31
 Cabrera 32
 Cabrera, vescomtat de 35
 Cadis (*Caliç*), bisbat de 89
 Caire, ciutat d'El 44
 Calaforra, bisbat de 89
 Calais, ciutat de 75
 Calamocha, vila de 89
 Calataiud (*Calatayut*), ciutat de 79
 Calatrava, vila de 46
 Caldera de Bosastre 31
 Càller (Sardenya), bisbat de 89
 Càller (*Càler*), ciutat de (Sardenya) 50, 51, 85
 castell de 50
 Seu de 51, 87
 Calonge, lloc de (Baix Empordà) 35
 Camarasa, marquesat de 37
 Campanar 50
 Campillo d'Aragó (*Campillo*) (Saragossa) 60
 Camprodon (*Campredon*, *Campredó*), vegueria de 30, 90
 Camprodon (*Capredon*), vila de 30, 56
 Campsentelles (*Capcentelles*) (Vallès oriental) 36
 Canals, vila de 59
 Cànycch 64
 Capcir (*Capsir*) 30
 Capcir (*Capsir*), vegueria de 30
 Capdet, vila de (Albacete) 62, 63
 Çaragoça → Saragossa
 Çaragoça de Sicília → Siracusa
 Caramany, baronia de 31
 Carcelén, senyoria de 61
 Càrcer, vall de 66
 Cardedeu, vila de 36
 Cardona 32
 Cardona, priorat de 91
 Cardona, vescomtat de 37
 Carlet, vila de 66
 Cartagena, (*Cartagénia*), bisbat de 89
 Cartagena (*Cartagénia*), port de 66
 Cascant, masia de (Cabdè) 63
 Casp (*Caspe*), vila de 52
 Castella (*Castiella*, *Castilla*), regne de 26, 49, 50, 52, 54, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 73, 75, 77, 78, 87, 89, 92
 Castellar, el 78
 Castellet, baronia de 31
 Castellfabib, vila de 81

- Castellfollit, baronia de 32
Castellfollit de Riubregós (*Castellfullit de Ruibrages*), monestir de Santa Maria del Priorat de 91
Castelló d'Empúries (*Anpúries*), vegueria 30
Castelló d'Empúries (*Castelló*), vila de 35
Castelló de la Plana (*Castellón de Burriana*), vila de 52
Castellolí (*Castellaulí*), baronia de 32
Castellví, baronia de 32
Castellví de la Marca (*Marcha*), baronia de 32
Catalunya (Cathalunya) 28, 33, 34, 43, 53, 56, 57, 73, 75, 76, 84
Catalunya (*Cathalunya*), principat de 29, 30, 40, 53, 55, 90
Catània (*Cathània*), bisbat de 89
Catllar (*Callar*), el 36
Caulés 36
Centelles (*Centeles*), baronia de 31
Cercete → Quèrquens
Cerdanya (*Cerdenya*) 30, 34, 56, 85
Cerdanya, comtat de 84
Cerdanya (*Cerdenya*), vegueria de la 91
Cerdeña → Sardenya
Cervelló (*Cerveló*), baronia de 31
Cervera, comtat de 38
Cervera, vegueria de 30, 38
Cervià (*Servià*), baronia de 31
Cetina, vila de (Saragossa) 61
Chalon, castell de, França 45
Cinarc, castell de (Còrsega) 70
Cinco Alquerías (Múrcia), lloc de 60
Ciria (Sòria), lloc de 62
Ciudad Real, ciutat de 68
 capella de San Pedro 68
 convent de San Francisco 68
Ciutat Rodrigo, bisbat de 89
Ciurana, castell de 80
Ciudadilla (*Ciudadila*), lloc de 38
Claramunt, baronia de 32
Codines (*Cudines*) (terme de Montesquiú) 35
Codolar, el (terme de Morvedre) 51
Cogolludo (Guadalajara), vila de 58
Collserola (*coll de Cerola*) (Barcelona) 68
Comalats (Segarra-Conca de Barberà) 30, 91
Comedes → Sant Pere de Tomeres
Conca (*Concha*), bisbat de 89
Conca (*Cuenqua*), ciutat de 96
Concabella, baronia de 31
Conflent (*Confluent*) 30, 90
Constança, ciutat de 52, 88
Constantinoble (*Gostantinoble*), ciutat de 26, 45, 71
Còrdova, ciutat de 96
Còrdova, bisbat de 89
Corona d'Aragó 48, 49, 52, 54, 66, 75, 88
Corbins (Segrià), monestir de 91
Cornellà del Terri? (*Cornuala*), monestir de 90
Cortes 66
Cortes de Pallàs, lloc de 65
Cotalba → Sant Jeroni de Cotalba
Cotlliure (*Coplliure*), vila de 52
Crevillent (*Crivilent*), vila de 67
Cruïlles, baronia de 31
Cubells, baronia de 32, 37
Cuixà (*Cuxà*), monestir de Sant Miquel de 90
Cullera, vila de 49, 50, 65

D
Damasc (*Domàs*), ciutat de 45
Damiata, ciutat de 46, 48
Daroca (*Darocha*), ciutat de 79
Dassió → Assió
Deza (*Deça*), vila de (Sòria) 62
Djerba, illa de (Tunísia) 55
Domenyo, lloc de 50
Duero, riu 60
Dues Aigües (*Dues Ayyües*), vila de 65

E
Ebre (*Ebro*), riu 29, 58
Ecla → Iecla
Egualada → Igualada
Eivissa, illa d' 67
Elna (*Euna*), bisbat d' 89
Elna (*Heuna*), ciutat d' 29
Elx (*Elig*), vila d' 48, 67
Empordà, l' (*Ampurdà, Anpurdà, Enpurdà*) 29, 35, 90
Empúries (*Ampúries*), vegueria d' 34
Encona → Ancona
Envern, bastida d' 34
Erambe (*Eranbe*), baronia d' 31
Erill (*Horill*), baronia d' (Pallars Jussà) 31
Escales (*Scales*), les 34
Escarp, monestir de Santa Maria d' 91
Escòcia 88

Espanya (*Espaya*, *Spanya*) 26, 28, 58, 65, 76, 77, 79, 96
Espluga de Francolí 68
Espona (*Spona*), baronia d' (Pallars Jussà) 31
Estany, monestir de Santa Maria de l' 90
Europa 26, 27, 44
Eixea (*Exea*) (Saragossa), vila d' 78

F

Falquet, castell de 78
Falset, vegueria de 30
Far, el (Vallès oriental) 35, 36
Faritza → Ariza
Faió (?) (*Fayo*) (Saragossa), castell del 61
Flaçà (*Flasà*) (Gironès) 35
Flamaira (*Flamayra*, *su Pranu*), plana de la, a Sanluri (Sardenya) 59
Flandes 70
Flix (Ribera d'Ebre), monestir de Santa Maria de 91
Fluvià, riu 29
Foixà (*Foxà*) 49
Font de la Figuera, la 59
Font-rúbia (Barcelona), monestir de Santa Maria del Coll de 90
Fraga (*Fragua*), vila de 30, 44, 79
França 28, 67
Francolí, riu 29
Fresser (*Flecet*), riu 29

G

Gabés (*Kabes*) (Tunísia), golf de 55
Gaeta (*Gayeta*), ciutat de (Itàlia) 71, 74
Galícia 27, 77
Galtoli, bisbat de (Sardenya) 89
Gandia, vila de 49, 50
Garrotxa, la 56
Gascunya (*Gascuña*) 52
Gènova (*Jènova*), ciutat de 54, 55, 70, 74
Castellet, el 74
presó de Malapaga 74
Gerba (*Jérmens*), illa de (Tunísia) 69
Girona (*Gerona*), bisbat de 55, 89
Girona (*Gerona*, *Jherona*), ciutat de 29, 39, 82
Girona (*Gerona*), ducat de 34
Girona (*Gerona*), vegueria de 30, 34
Gironella (*Geronella*), baronia de 31
Gironès (*Jheronès*, *Geronès*), el 29, 30
Gozo, illa de (Malta) 69
Granada 96
Granada, regne de 68, 71

Graus (*Grados*), vila de 78
Guadalajara (*Guadalagara*), ciutat de 96
Guadalaviar (*Guadaluviar*), riu 56

H

Halley, cometa 26
Hattin (*Hittin*), batalla d' 45
Henares, vall del riu 58
Heuna → Elna
Horta (*Orta*), terra d' 29

I

Iecla (*Ecla*, *Yecda*) 64
Igualada (*Egualada*) 52, 88
Igualada (*Ayqualada*), vegueria de 30
Iniesta (*Inesta*), vila d' (Conca) 65
Irlàndia? (*Yrlandia*) 74
Ischia (*Iscla*), illa d' (Itàlia) 74

J

Jaén (*Jahén*), bisbat de 89
Jaén, ciutat de 96
Jargent → Agrigent
Jerusalem (*Jesuralem*) 44, 45

K

Kabes → Gabés

L

Les (*Let*) 90
Lisboa, ciutat de 47
Llagostera (*Lagostera*) 34
Lleida (*Leyda*) 29, 39, 79, 81
Estudi de Leyda 43
Lleida (*Leyda*), bisbat de 89
Lleida (*Leyda*), vegueria de 30, 91
Lleó (*León*) 96
Lleó (*Lehón*), bisbat de 89
Lleó (*Leó*), regne de 77
Llíria (*Líria*) castell de 50
Llíria (*Líria*), vila de 49, 63
Llitera (*Litera*) 30
Llobregat (*Lobregat*), riu 29
Llobregat (*Lobregat*), comarca de 30, 31
Llombai (*Lombay*) 66
Llop (*Lop*), puig del 69
Llorca (*Lorcha*), vila de 83
Loarre (*Loharri*), castell de 78
Lucocisterna (Cagliari, Sardenya), batalla de 84
Lugo, bisbat de 89

M

Macastre, lloc de 66
Madrid (*Madrit*), vila de 96
Magalona (*Maguelona*) (França) 47
Majano (*Almajano*) 66, 67
Malany, baronia de 32
Malapaga → Gènova
Mallorca (*Malorques*), bisbat de 89
Mallorca (*Malorqua*), ciutat de 42, 81
 catedral de Mallorca 85
Mallorca (*Mallorqua, Malorqua, Malorques*), illa de 39, 44, 46, 49, 54, 64, 81, 82, 83, 84
Mallorca (*Malorqua*), regne de 72
Malta, bisbat de 89
Malta, illa de 55
Malta, port de 64
Mancha, partida de la 64
Manclús → Montclús
Manlleu (*Manleu*), monestir de Santa Maria de 90
Manresa (*Manressa*), vegueria de 30
Manresa, vila de 36, 39
Marcuello, castell de (terme de Loarre, Osa) 78
Maresme (*Almaresme*) 29
Marlés 31
Marsella (*Masela, Masella*), ciutat de 26, 54, 83
Marsella, port de 67
Massanet (*Masanet*), baronia de 32
Mataró (*Matharó*), vila de 32, 35
Matzara, bisbat de 89
Medina 65
Medinaceli, vila de 61
Mediona, castell de (Alt Penedès) 38
Menorca (*Menorqua*), illa de 67, 82
Mequinensa (*Miquinença*), vila de 30
Messina (*Mecina*) (Sicília), bisbat de 89
Miralcamp 31
Miralles 52
Miravet, castell de 79
Mislata, lloc de 56
Mogoda → Santa Perpètua de Mogoda
Molins de Rei, vila de 53
Monçó, vila de 34, 78
 església de Monçó 42
Mondonyedo (*Mundonyedo*), bisbat de 89
Monreal del Campo (*Montreal*), vila de 61
Montagut (*Muntagut*) 31
Montagut (*Muntagut*) (Múrcia), vila de 60

Montaragó, monestir de (terme de Quicena, Osa) 80
Montblanc (*Monblanch*), ducat de 37
Montblanc (*Monblanch*), vegueria de 30
Montblanc, vila de 86
Montclús (*Manclús*), baronia de 32
Montealegre, senyoria de 61
Montesa (*Muntesa*), vila de 49
Montolivet 56
Montpeller (*Monpeyller*) baronia de 80
Montpeller (*Monpeyler*), ciutat de 45, 47, 48, 80
 basílica de Sant Pere de Montpeller 46
 església de la Mare de Déu de Montpeller 47
Montpensier, castell de (Alvèrnia, França) 46
Montserrat (*Monsarat*), monestir de 90
Montsoriu (*Monsoriu*), baronia de 32
Morella, vila de 39, 81
Morvedre (*Molvedre, Murvedre*), vila de 39, 49, 51, 52, 81
Muez? 77
Munio (*Iniuno*), castell de 78
Monreale, bisbat de (Sicília) 89
Muntagut → Montagut
Munyaneres 30
Mur, baronia de 31
Múrcia, ciutat de 48, 96
Múrcia, regne de 48 81, 82, 83
Muret (*Morell*), vila de 46, 81
Murillo de Gállego (*Morello*) (Osa) 78

N

Naval (*Naball*) (Osa) 78
Nàpols (*Nàpolls*), regne de 26, 55, 57, 69, 73, 89
Narbona, ciutat de 45, 52
Navarra (*Navara*), regne de 59, 73, 77, 78, 88
Navarrés, lloc de 66
Nil, riu 46
Noguera Pallaresa (*Palaresa*), riu 29
Noguera Ribagorçana (*Rabagurçana*), riu 29
Nules, vila de 51

O

Òdena, baronia d' 32
Olèrdola (*Olèrdula*), baronia d' 32
Olot, vila d' 56

- Oms (*Omps*), baronia d' 31
 Onda, vila d' 52
 Onyar (*Hoyeran, Oñar*), riu 29
 Orcau (*Recau*), baronia d' 31
 Orense (*Orenes*), bisbat d' 89
 Oriola (*Orihuela*), vila d' 48, 60, 63
 horta d'Oriola 63
 Oristany (Sardenya), bisbat d' 89
 Orpí, baronia d' 32
 Ortafà, baronia d' 31
 Osca (*Oscha*), bisbat d' 89
 Osca (*Oscha, Hosqua*), ciutat d' 77, 78
 Osmà, bisbat d' 89
 Osona (*Usona*) 30
 Osona, vegueria d' 90
 Oviedo, bisbat d' 89
 Oviedo, ciutat d' 77
 Oxeru(?) 29
- P*
- Padrella, castell de 78
 País Valencià 27, 63, 67
 Palafolls (*Pallafolls*) 35
 Palamós, vila de 54
 Panissars (*Panissàs*), coll de 82
 Palència, bisbat de 89
 Palerm, bisbat de (Sicília) 89
 Pallars (*Pallarès*) 30, 31
 Pallars (*Palàs, Pallarès*), comarca de 30, 39
 Pallars (*Pallàs*), vegueria de 91
 Pallerols (*Palerolles*) 31, 38
 Palma de Gandia, lloc de 50
 Palou, lloc de 36
 Pamplona (*Ponplona*), ciutat de 77
 Paridà → Baridà
 París, vila de 48, 54
 Pavia, lloc de 38
 Penedès 29
 Península Ibèrica 57
 Peníscola (*Paníscola*), vila de 52, 165
 Peñafiel, vila de (Valladolid) 57
 Peratallada (*Pere Tallada*), lloc de 35
 Perpinyà, vegueria de 30
 Perpinyà (*Perpenyà*), vila de 39, 45, 47, 49,
 52, 80
 Perusa 67
 Pestrecà → Bestracà
 Pineda 30
 Pinós, baronia de 31
 Pirineus Orientals 56
- Pisa (*Pedra Picada, Pedra Pisata*) 78
 Plasència, bisbat de (Càceres) 89
 Poblet (*Pobllet*), monestir de Santa Maria de
 49, 68, 80, 81, 87, 88
 Ponça, illa de (Itàlia) 71
 Ponç (*Pons*), vegueria de 30
 Porfangós, port de (Delta de l'Ebre) 69
 Port del Comte, el (Solsonès) 85
 Porto Torres (Sardenya) 70
 Portugal (*Portogal*), regne de 57, 60, 66
 Prades, lloc de 29
 Prades, comtat de 91
 Prades (*Prada*), muntanyes de 80
 Premià, vila de 32
Principat de Catalunya → Catalunya
 Provença (*Prohença*), comtat de 80
 Puçol (*Pujol*) 51
 Puente de Guadiela 61
 Puig Sancho, vila de 78
 Puigcerdà, vegueria de 30
 Puigcerdà, vila de 56
 Puig de França, Mare de Déu (*Verge Maria*)
 del 75
 Puigverd (*Puigvert*), baronia de 31
- Q*
- Queralbs, parròquia de 56
 Queralt, baronia de 31
 Queralt de Canevas (?) (*Canories*), baronia
 de 31, 35
 Querol 31
 Quèrquens (*Cercete, Quarqueyns, Qarqanna*),
 illes dels (Tunísia) 55, 70
 Quios, illa de (Grècia) 26
- R*
- Ràtils → Vila-real
 Recau → Orcau
 Requena, vila de 50
 Ribelles, honor de 31
 Ripoll, vegueria de 30
 Ripollès, el 30, 56
 Roda 29, 35, 78
 Roma, ciutat de 28, 44, 45, 46, 68
 Rosselló (*Roseló, Roselló*), el 29, 90
 Roses, port de 82
 Rosselló (*Roseló*), el 39
 Rosselló (*Roselló*), comtat del 33, 84
 Rosselló, vegueria del 33
 Rupit de Conillès, baronia de 31

S

- Sabadell (*Sabadel*), vila de 36
 Sadarra 30
 Sagàs 31
 Safor, la 68
 Salamanca, bisbat de 89
 Salamanca, ciutat de 96
 Salas, santuari de la Mare de Déu de (Osca) 48
 Salvafè (*Salvaffè*) 60
 Sanluri (*Sent Luri*), vila de (Sardenya) 50, 51
 Sanou 36
 San Pedro de Palmiches (Conca) 61
 Sant Colombano, senyoria de, Còrsega 70
 Sant Cugat 53
 Sant Cugat del Vallès (*Sent Cugat*), monestir de 35
 Sant Feliu de Guíxols (*Sent Feliu*) 82
 Sant Genís d'Orís (*Sent Ginís*) 35
 Sant Jeroni de Cotalba, monestir de 68
 Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (*Sent Jeroní*), monestir de 68
 Sant Joan de la Peña (*Sant Johan de la Penya*), monestir de 76, 77, 78
 Sant Llorenç de Morunys (*Sent Lorenç*), baronia de 32
 Sant Llorens (*Sent Lorenç*), monestir de 38
 Sant Martí de Foix (*Sent Martí de Fox*) 31
 Sant Pere de Rodes (*Sent Pere Rodes*), monestir de 35
 Sant Ponç de Tomeres (*Comedes*), monestir de 78, 79
 Sant Romà de Sau (*Sent Romà de Sahu*) 35
 Sant Sepulcre, el 44
 Sant Victorià de Navarra (*Sent Victorià en Navarra*), monestir de 76
 Santa Oliva (*Sent Oliva*), monestir de 31
 Santa Pau (*Sentapau*), baronia de 31
 Santa Perpètua de Mogoda (*Mogoda*) 32
 Santa Pola, castell de 67
 Santes Creus (*Sentes Creus*), monestir de 82, 83
 Santiago de Compostela (*Sanct Tiago*), bisbat de 89
 Santomera (Múrcia) 60
 Saona 74
 Sopera (Çopera), casa del castell de 38
 Saragossa (Çaragoça), bisbat de 89
 Saragossa (Çaragoça), ciutat de 26, 40, 42, 52, 53, 58, 68, 77, 78, 79
 Aljaferia, palau de l' 40, 41
 catedral de Sant Salvador (*Sent Salvador*) 40
 convent de la Mare de Déu del Carme 58
 Seu de Saragossa 40
 Sardenya, (*Cerdeña, Serdenya*), illa de 70, 73, 75, 84, 85, 87
 Sardenya (*Cerdenya, Sardinia*), regne de 50, 51
 Sàsser (Çàsser), bisbat de 89
 Sax, lloc de 64
 Segarra (*Seguara*), vegueria de la 91
 Segòvia, bisbat de 89
 Segòvia (*Cegovia*), ciutat de 96
 Segre, riu 29
 Selva, la 56
 Sentmenat (Vallès occidental) 36
 Serón (Almeria?) 62
 Seròs (*Serrós*), vila de (Segrià) 30
 Servià → Cervià
 Setrastalla 78
 Sevilla (*Sibília*), bisbat de 89
 Sevilla (*Sibília, Cevilla*), ciutat de 47, 49, 68, 96
 Seu d'Urgell, la 29
 Sglésies → Viladesglésies
 Sicília (*Cecília, Cecília*) illa de 49, 70, 82, 83, 87
 Sicília (*Cecília*), regne de 50, 51, 72, 75, 85
 Siena, bisbat de 68
 Sigüenza (*Cigüença*), bisbat de 89
 Sinisterra (*Senestra*), baronia de 31
 Siracusa (Çaragoça de Sicília), ciutat de 55, 64, 69, 89
 Síria (*Súria*), regne de 45
 Siurana 35
 Sixena (*Sexona, Xexona*), monestir de Santa Maria de 81, 83
 Sogorb, bisbat de 89
 Sòria, bisbat de 89
 Sòria (Çoria), ciutat de 62, 96
 Subirats (*Sobirats*) 31

T

- Talavera, vila de 38
 Tallada, alqueria d'en (terme de Xàtiva) 59
 Taragona (Sicília), bisbat de 89

- Tarassona (*Taraçona*) 58, 79
 Tarassona (*Taraçona*), bisbat de 89
 Tarradell (*Taradell*) 35
 Tarragona (*Taragona*), ciutat de 29
 Tarragona (*Taragona*), comtat de 36
 Tarragona, Seu de 68
 Tarragona (*Taragona*), vegueria de 30, 36
 Tàrrrega, vegueria de 30
 Tavernes de la Valldigna 50
 Ter, riu 29
 Terol, ciutat de 57
 Terra di Comune (Còrsega) 70
 Terra Santa 45
 Tet (*Thet*), riu 29
 Toledo, bisbat de 89
 Toledo (*Tholedo*), ciutat de 49, 75, 96
 Tolosa 80
 Torà, baronia de 32
 Toro 96
 Tortosa, bisbat de 89
 Tortosa, ciutat de 29, 30, 36, 39, 44, 64, 65, 79
 Tortosa, marquesat de 29
 Tortosa, vegueria de 30, 91
 Tous, lloc de 66
 Trapani (*Trapena*) (Sicília), bisbat de 89
 Trastevere (Roma), església de Santa Maria in 68
 Tremp, vegueria de 30
 Trípoli (*Trípol*), ciutat de 71
 Troyes (Aube), ciutat de, 54
 Tudela, vila de 76, 78, 79
 Tunis (*Tuniç*) 64
 Tunísia 70
 Turquia 55
 Tuy, bisbat de 89
- U*
 Úbeda 46, 81
 Ullastret (*Ullestret*) 35
 Ultramort (*Oltremort*), lloc d' 35
 Úmbria (Itàlia) 67
 Urueña (*Ureña*) (Valladolid), castell d' 65, 87
 Urgell (*Urgel*) l' 30, 39
 Urgell (*Urgel*), bisbat d' 89
 Utiel, vila d' 50
- V*
 València, bisbat de 89
 València, ciutat de 26, 27, 39, 42, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 6, 61, 62, 63, 64, 65, 066, 67, 68, 70, 71, 75, 76, 81, 84, 85
 call de València 49
 camí dels Serrans 56
 capella del Sant Calze 54, 67
 hospital d'en Clapers (*spital d'En Clapés*) 56
 monestir de la Santíssima Trinitat 56
 platja de València 57, 65
 pont de la Mar de 56
 pont de la Trinitat de 56
 pont del Real de 56
 pont dels Serrans (*Serans*) de 56
 pont del Temple de 56
 Real de València, el 56
 Saïdia, la (*Saydia*) 56
 Seu de València 85
 València, regne de 50, 54, 66, 72, 81, 84, 97
 Valira (*Belliera, Baltra*), riu 29
 Vall d'Alfàndec (la Valldigna) 50
 Vall d'Andorra 30
 Vall d'Aran (*Anan*) 30
 Vall d'en Bas 56
 Vall de Gallinera 50
 Vall d'Hebron → Sant Jeroni de la Vall d'Hebron
 Vall de Ribes 30, 31
 Vallada (*Balada*) 59
 Valladolid (*Valladolit*), ciutat de 27, 96
 col·legi de San Pablo (*Sanct Pablo*) 96
 església de San Pablo (*Sanct Pablo*) 96
 Vallbona de les Monges, monestir de Santa Maria de 81, 91
 Valldonzella, convent de Santa Maria de (Barcelona) 51
 Vallès (*Valeres*), el 29, 30, 36
 Vallès (*Valers, Valleres*), vegueria del 29, 30, 90
 Vallespinosa (*Vall Spinosa*), 31
 Vallespir (*Vallspir*) 29
 Vaques, port de 70
 Velamanzán (Sòria) 60
 Vendrell (*Venrel*), el 31
 Verges (*Vèrgens*) 35
 Vespella 36
 Vézelay (França) 45
 Vic (*Vichi*) 29

- Vic (*Vich*), bisbat de 89
 Vic (*Vich*), vegueria de 30
 Vilacarlès 29
 Vilademàger 31
 Viladesglésies (*Sglésies*) (Sardenya), bisbat de 89
 Vilafranca del Conflent (*Vilaffranca de Conflent*), vila de 29
 Vilafranca del Conflent (*Vilaffranca de Conflent*), vegueria de 30
 Vilafranca del Penedès (*Vilafrancha de Penedès*) 82
 Vilafranca del Penedès (*Vilaffranca de Penedès*), vegueria de 30
 Vilallonga 50
 Vilanova (marquesat de Camarasa) 37
 Vilanova de l'Aguda, baronia de 31
 Villar, el (*Vilar de Xullella*) 63
 Vilaragut, baronia de 31
 Vila-real, vila de 52
 barranc de Ràtils 52
- Vilaseca (*Vilasequa*) 36
 Vilassar (*Vilasar*) 32
 Villena, marquesat de 64
 Villena (*Bilena, Vilena*), vila de 59, 63
 Vozmediano (Lleó) 62
- X
- Xàtiva, ciutat de 39, 49, 50, 59, 62, 63, 66, 81
 Xelva, lloc de 50
 Xipre, illa de 47, 55
 Xirell, port de 65
 Xixena → Sixena
- Y
- Yecla → Iecla
- Z
- Zamora (*Çamora*), ciutat de 96
 Zaragoza → Saragossa

Índex general

<i>Cròniques, cataclismes i memòria local</i>	7
Els testimonis manuscrits	10
Contingut i selecció	11
Els escrits historiogràfics	14
Criteris d'edició	16
Bibliografia	17

TEXTOS HISTÒRICS DE MARTÍ DE VICIANA EL VELL

1. [SENYALS DEL CEL]	25
2. [SENYALS DE DAPNACIÓ I REPROVACIÓ DE REMIGI]	27
3. [DOTALIA DE CATALUNYA]	28
4. [EL LIBRE DE CIDRACH]	32
5. [ORDENACIÓ FETA EN LES CORTS GENERALS DE MONÇÓ]	34
6. [MOTIUS QUE FOREN FETS PER PERE EL CERIMONIÓS]	39
7. LA CERIMÒNIA QUE'S FA COM LO COMTE DE BARCHANONA SE VA CORONAR A ÇARAGOÇA	40
8. DE LES CORTS GENERALS E DE SA ORDENACIÓ	42
9. CAPÍTOLS FERMATS ENTRE LO COMPTE DE BARCHINONA E LA INFANTA DONA PATRONIL·LA, REYNA D'ARAGÓ	42
10. EN NOM DE JESUCHRIST	43
11. [AQUESTES SÓN LES CANÒNIQUES DE TOTS LOS REYS D'ARAGÓ]	76

12. [QÜESTIÓ MOGUDA ENTRE LOS EMBAIXADÓS DEL REY DE CASTELLA E LOS MISATGÉS O ENBAIXADÓS DEL REY D'ARAGÓ]	88
13. [ABADIATS I PRIORATS DE CATALUNYA]	90
14. [ORDRES I NOBLES DE CASTELLA]	92
15. [CIUTATS I CAVALLERS QUE ANAREN A VALLADOLID A RETRE HOMENATGE A CARLES I]	96
16. [GRANS D'ARAGÓ I DE VALÈNCIA]	97
<i>Índex antroponímic</i>	99
<i>Índex toponímic</i>	117

*P*ublicat

en novembre de 2018

per la Universitat de València

*f*onts històriques valencianeS
69.